

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİNDE ADAYLIK [2007 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE 6271 NO.LU YASA EKSENİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ]

*(THE CANDIDACY IN PRESIDENTIAL ELECTIONS IN TURKEY
[A COMPARATIVE ANALYSIS IN THE LIGHT OF THE 2007
AMENDMENT AND THE ACT])*

Abdullah Sezer*

ÖZET & PLÂN

Çalışmanın konusu, Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylık usûlünün 2007 Anayasa değişikliği ve 6271 No.lu Yasa ekseninde ve diğer ülkelerle karşılaştırmalı analizine özgülüştür.

Mevcut Cumhurbaşkanı (CB) A. GÜL, 28 Ağustos 2007’de TBMM’ce 3. turda 339 oyla seçildi. Ancak, 2007 Anayasa değişikliği ile, CB seçimi yetkisi TBMM’den alınarak, doğrudan halk tarafından 5 yıl için seçilmesi ve 2. kez seçilebilme olanağını da içeren yeni bir yöntem kabul edildi. 2007 Anayasa değişikliği, halkoylamasında % 68.95’lik oyla onaylandı.

(Değişiklik sonrası biçimiyle) 1982 Anayasası md. 101 ve 6271 no.lu Yasa md. 7’ye göre, en az 20 TBMM üyesi veya son seçimlerde toplam oy oranı % 10’u aşan siyasal partiler, CB adayı gösterebilirler. Söz konusu % 10 baraj, Milletvekili Seçimi Kanunu’nda yer alan ve TBMM’ye giriş için öngörülen aynı oranlı ulusal seçim barajından farklıdır. (Bu baraj, Avrupa ülkeleri içinde uygulanan en yüksek baraj olup, anti-demokratik, ölçsüz ve adaletsizdir). Yanı sıra, gerek siyasal partiler ve gerekse 20 milletvekili de, CB seçimi sürecinde aday gösterebilirler.

CB seçimlerinde oy kullanma yetkisi ile donatılan halka, belli sayıda imza toplamak suretiyle CB adayı gösterebilme hakkı tanınmamıştır. Oysa devlet başkanının halk tarafından seçildiği diğer bazı ülkelerin anayasalarında, bu yönde halk inisiyatifi tanınmaktadır. Örneğin, Finlandiya (md. 54/3), Polonya (md. 124/1), Slovakya (md. 101/3), İzlanda (md. 5), hatta Doğu Timor (md. 75/1-4), vb. Bu eksiklik, Anayasa Hukuku ve Özgürlükler Hukuku disiplinleri ışığında incelenebilir.

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi - Anayasa Hukuku Öğretim Üyesi (e-mail: sezer_72@yahoo.com - web: <http://a-sezer.blogspot.com>)

Çalışmanın ana bölümleri, aşağıdadır:

§ I. Giriş

§ II. Ön saptamalar

§ III. Osmanlı-Türkiye anayasalarında devlet başkanının belirlenme yöntemleri

§ IV. 2007 Anayasa değişikliği ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu

§ V. CB adaylık sürecine yönelik başlıca tartışmalar

§ VI. Sonuçlar & öneriler

Anahtar Kelimeler: Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanlığı, monarşi, adaylık, Cumhurbaşkanlığı adayları, Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu, 2007 Anayasa Değişikliği, seçim, plebisit, referandum.

ABSTRACT & PLAN

In this work, the candidacy of the President of the Republic is explored through comparison with constitutions of other countries. The subject is analyzed in the light of articles 101 and 102 of the 2007 Constitutional Amendment of the Constitution of the Republic of Turkey 1982 and article 7 of Presidential Election Act dated 19 January 2012.

The current President (Abdullah GÜL) was elected by the Grand National Assembly of Turkey (GNAT) on 28 August 2007 on the third ballot with vote 339. But, according to 2007 Amendment, the next President of the Republic will be elected for a five-year term by popular vote (and will be eligible for a second term). In October 2007, voters approved a referendum package of constitutional amendments including a provision for direct presidential elections with 68.95 %.

According to the Constitution (art. 101) and the Act (art. 7), candidates for Presidency are to be nominated by no fewer than 20 members of GNAT, political parties which have surpass the 10 % electoral threshold in last elections or coalitions of parties which surpass this threshold in total. This threshold differs from the national electoral threshold in the Parliamentary Elections Act (the electoral threshold in Turkey for access to the GNAT is 10%) and it is anti-democratic, disproportional and unfair, and too high in comparison to other European countries.

But, there is no popular initiative in this process, contrary to the other constitutions such as Finland (art. 54/3), Poland (art. 127/3), Portugal (art. 124/1), Slovakia (art. 101/3), Iceland (art. 5), and even

Timor-Leste (art. 75/1-4), etc. This deficiency will be examined under the general principles of the Constitutional Law and Freedoms Law.

Examined sections in this work, below mentioned:

§ I. Introduction

§ II. Preliminary determinations

§ III. The method of determining the head of state in Ottoman-Turkey constitutions

§ IV. The Constitutional Amendment of 2007 and the Presidential Election Act

§ V. The main arguments for the nomination process of the President of the Republic

§ VI. Conclusions & proposals

Keywords: *Head of State, President of Republic, monarchy, candidacy, presidential candidates, Presidential Election Act, 2007 Constitutional Amendment, election, plebiscite, referendum.*

KISALTMALAR (ABBREVIATIONS)

AB: Avrupa Birliği; **ABD:** Ankara Barosu Dergisi; **akt.:** aktaran; **Any.:** Anayasa(sı); **AÖF:** Açıköğretim Fakültesi; **art.:** article; **AÜSBE:** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; **AÜSBF(D):** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Dergisi); **AYM:** Anayasa Mahkemesi; **AYMKD:** Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi; **b.k.v.t.a.:** bold karakterli vurgulama(lar), tarafımıza aittir; **bkz.:** bakınız; **bs.:** bası; **C.:** cilt; **CB:** Cumhurbaşkanı; **CSK:** Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu; **CÜİİBFD:** Cumhuriyet Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi; **çev.:** çeviren; **dp.:** dipnot; **DÜSBD:** Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi; **E.:** (mahkeme kararı) esas numarası; **e.t.:** (internet kaynağına) erişim tarihi; **ed.:** edition; **EÜİFD:** Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi; **f.:** fıkra; **GM:** Geçici madde; **GNAT:** Grand National Assembly of Turkey; **GÜHFD:** Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi; **HAD:** Hukuk Araştırmaları Dergisi; **haz.:** hazırlayan(lar); **HİAD:** Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi; **K.:** (mahkeme kararı) karar numarası; **KE:** Kanûn-ı Esasî; **K.n.:** Kanun no; **K.t.:** (Kanun) kabul tarihi; **K.T.:** (Mahkeme kararı) karar tarihi; **KYS:** (TBMM) karar yeter sayısı; **matb.:** matbaa(sı); **md.:** madde; **MP:** member of parliament; **MSK:** Milletvekili Seçimi Kanunu; **MtÜHFD:** Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi; **MÜHF:** Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi; **no.:** numara(sı); **örn.:** örneğin; **p(p).:** page(s); **RG:** Resmî Gazete; **s(s):** sayfa(lar); **S.:** sayı; **SS:** sıra sayısı; **SÜİİBFSEAD:** Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi; **T.:** Tarih; **TBMM:** Türkiye Büyük Millet Meclisi;

TBMM-AK: TBMM Anayasa Komisyonu; **TBMM-AUK:** TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu; **TBMM-AM:** TBMM Araştırma Merkezi; **TBMM-GK:** TBMM Genel Kurulu; **TBMM-TD:** TBMM Tutanak Dergisi; **TEK:** Teşkilât-ı Esasiye Kanunu; **TYS:** (TBMM) toplantı yeter sayısı; **ÜTS:** (TBMM) üye tamsayısı; **vb.:** ve benzeri; **vol.:** Volume; **yay.:** yayın(lar)ı; **Y.:** yıl; **YD:** yürürlüğü durdurma (kararı); **YSK:** Yüksek Seçim Kurulu; **YY:** yasama yılı;..., etc.

§ I. GİRİŞ

Konunun sınırlarını belirleme: Çalışma, 2007 Anayasa değişikliği ve 6271 no.lu Yasa ekseninde, CB seçimlerinde adaylık konusuna özgülenmiştir. Ancak, adaylık konusunun çeşitli boyutları mevcuttur: Adaylık koşulları, aday gösterme hakkı/yetkisi, tekrar aday olabilmek, aday gösterme/gösterilme süreci, vs. Odaklanılan husus, CB adaylığı gösterme açısından mevcut ikili alternatif yöntemdir (milletvekilleri ve siyasal partiler). Ayrıca, diğer ülkelerde öngörüldüğü halde, Türkiye’de kabûl edilmeyen yöntemler de (halk tarafından aday gösterme, önceki/mevcut CB’lerin kendiliğinden aday olabilmesi, vb.) karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Yöntem: Tümdengelim yöntemi izlenecek, yer yer karşılaştırmalı anayasal veriler değerlendirilecek, kurallar ve uygulamaya ilişkin mevcut veya olası sorunlar analiz edilecektir.

Plân: Giriş (I) ve ön saptamaları (II), Osmanlı-Türkiye anayasalarında devlet başkanı belirleme yöntemlerinin özeti (III) izleyecek, 2007 Anayasa değişikliği ve ilgili Yasa (IV) sonrası mevcut veya olası sorunlar değerlendirilecek (V), ulaşılan sonuçlar ve geliştirilen önerilerle (VI), çalışma noktalanacaktır.

§ II. ÖN SAPTAMALAR

İki ön saptama yapılabilir: Sınıflandırma (A), başlıca ayrımlarla ilişki (B).

A. Sınıflandırma: Devlet başkanını belirleme yöntemleri

Devlet başkanlarının göreve gelişine ilişkin başlıca yöntemler, tarafımızca şu başlıklar altında sınıflandırılmaktadır:

- **Veraseten intikal (monarşi):** Devlet Başkanlığı, belirli bir hanedana mensubiyet koşuluyla geçer. Dünya ülkelerinin 1/4’ünden fazlasını oluşturan monarşiler, Avrupa’da (Andora, Birleşik Krallık, Belçika, Hollanda, İspanya, İsveç, Norveç, Danimarka, Lüksemburg, Lihtenştayn, Monako), Uzakdoğu’da (Butan, Japonya, Kamboçya, Tayland) ve İslâm ülkelerinde (Bahreyn, Bruney, Fas, Katar, Kuveyt, Ma-

lezya, Umman, Ürdün, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri) yaygındır. Avrupa'dakilerin büyük kısmı meşrutî/anayasal, İslâm ülkeleri ve Uzakdoğu'dakiler ise genellikle mutlak monarşidir. Genellikle cinsiyet ayrımı yapılmaz iken, (Birleşik Krallık'ta Kral/Kraliçe), bazı örneklerde, sadece erkeklere geçiş mümkündür (Osmanlı'da Padişâh). Monarşiler, tahta geçiş yöntemi açısından 2 alt gruba ayrılır:

○ **Irsî monarşi:** Hükümdarlık hakkı belli bir hanedana ait olup, tahta kimin çıkacağı da önceden taht sıralaması ile bellidir. Otomatikman geçiş söz konusudur.

○ **Seçimli monarşi:** Pek rastlanmayan bir kategoridir. Irsî monarşiden farkı, tahta kimin çıkacağına bir kurul veya karar verir ve sonrasında taht yine aynı ailede kalır. Ancak, belirleme veya seçim, hanedan üyeleri arasından yapılır. Dolayısıyla, cumhuriyetten 2 farkı ortaya çıkar: Kaynağın belirli bir aile ile sınırlı olması, monarkın hayat boyu tahtta kalması.

• **Seçim (Parlamento/seçiciler kurulu/halk):** Farklı alt yöntemler mevcuttur:

○ **Halk tarafından secim:** ABD, Fransa, Finlandiya, İzlanda, İrlanda, Litvanya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Güney Kıbrıs, vb. Bazı eserlerde yer alan “*doğrudan halkın seçimi*” ibâresi, görecelidir. Halkın devlet başkanını iki dereceli seçimle belirlemesi, Parlamento tarafından seçime göre daha “*dolaysız*” olarak nitelelenebilirse de, tek dereceli seçimle karşılaştırıldığında söz konusu sıfat göreceli kalır ve bir anlamda “*dolaylı*” duruma düşer. Örn. başkanlık rejimlerinde, halk tarafından seçim, kendi içinde farklılaşır:

▪ Doğrudan/tek dereceli (aracısız) seçim: Arjantin (md. 94), Şili (md. 26).

▪ Dolaylı/iki dereceli (ara seçmen/seçiciler kurulu yoluyla) seçim: ABD.

▪ Tek dereceli-iki dereceli seçim ayrımı, tek turlu-iki veya çok turlu seçim ayırımından farklıdır. Örneğin 2007 Anayasa değişikliği sonrası Türkiye’de, CB seçimi tek dereceli, fakat çok turludur.

○ **Parlamento tarafından seçim:** Estonya, Letonya, Moldova, Macaristan, KKTC, Yunanistan, İsrail, Hindistan, Pakistan, 2007 öncesi Türkiye, vb.

• **Plebisit yoluyla o(na)ylama:** Plebisit, başka bir adayla yarışmaksızın, bir kişinin (birçok örnekte mevcut CB) tek başına “evet” veya “hayır” seçenekleri ile oylanmasıdır (Suriye).

• **Plebisiter referandum yoluyla belirleme:** Hatta bazen devlet başkanı hakkındaki biçimsel oylama, bir anayasanın oylanması ile kaynaşabilir: 1982 Anayasası’nın referanduma sunulması ile birlikte, darbe

gücü başkanı ve ara rejim dönemi devlet başkanının da CB seçilmiş sayılacağına öngörülmesi (Any. GM 1/1).

- **Atama:** İrsî veya seçimli monarşilerden farklıdır. “*Federal commonwealth*” denilen *sui generis* yapılanma niteliğindeki Birleşik Krallık, örnektir. Kraliçe, yapının parçalarından Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda’nın da devlet başkanıdır (“Queen of Australia”). Ancak, kendisini temsilen, birer Genel Vali (“governor-general”) atar¹.

- **Askerî darbe, devrim vb. fiilî durumlar:** Devlet başkanı, bazen askerî darbe gücü tarafından atanır (Mısır’da A. MANSUR) veya bizzat darbenin lideri bu görevi üstlenir (Pakistan’da P. MÜŞERREF, Türkiye’de K. EVREN).

- **Diğer özgül örnekler:** Vatikan Devleti’nde (Holy See) Papa’nın “*kayd-ı hayat*” koşuluyla Kardinaller Meclisi’nce seçilmesi, vb.

Tüm Dünya ülkelerinin geniş bir karşılaştırması, çalışmamızın sınırlarını aşar². Ancak, bazı açılardan yeri geldiğinde karşılaştırmalı değerlendirmelere yer verilecektir.

B. Sınıflandırmanın başlıca anayasal ayırımlarla ilişkisi

- *Devletlerin ve devlet başkanlarının adlandırılması:* Devlet başkanları, belirlenme yöntemine göre, cumhuriyetlerde (cumhurbaşkanı, başkan, vb.) ve monarşilerde (kral/kraliçe, prens, sultan, emir, padişâh, hükümdar, vs.) farklı adlar alabilir. Devlet başkanının belirlenme şekli, hem onun sıfatını, hem de ilgili devletin resmî adını ortaya çıkarır³. Ancak, yalnızca bunlardan hareket etmek yanıltıcı olabileceği için, yöntem de dikkate alınmalıdır.

¹ **MADDEX**, Robert L., *Constitutions of the World*, 3rd ed., A Division of Congressional Quarterly Inc., Washington D.C., 2008, p. 27, 84, 315. Ülkelerin eski sömürgeleri, bağlı alanları ve deniz aşırı topraklarının büyük kısmı için de, benzer durum söz konusudur.

² Karşılaştırmalı bir çalışmada (AB üye ülkeleri ve ABD), 26 ülkenin 11’inde devlet başkanı halk tarafından seçilir. Diğer 15 ülkede, ya parlamento tarafından seçilir ya da monarşi geçerlidir. **BİLGİN**, Murat (Haz.), *Çeşitli Ülke Anayasalarında Seçimlere İlişkin Hükümler*, TBMM-AM Yay., Kasım 2011, s. 29. Detaylı bilgi için bkz. ss. 29-32. https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/secimlere_iliskin_hukumler.pdf 25 ülkenin incelendiği bir başka karşılaştırma için bkz. **GÖZLER**, Kemal, *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*, 1. Bs., Ekin Yay., Bursa, 2001, ss. 58-62.

³ **KABOĞLU**, İbrahim Özden, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 8. Bs., Legal Yay., Ekim 2012, s. 155.

- *Cumhuriyet-monarşi ayrımı ve göreceli kaldığı durumlar*: Devlet başkanının doğrudan seçim, parlamento seçimi, atama, seçim kurulu vb. yöntemlerle göreve geldiği örnekler, monarşik modellerden açıkça ayrılır. Ancak bazı durumlarda, devlet başkanlığı makamı, uzun yıllar boyu aynı kişide veya mensup olduğu aile/hanedan üyelerinin tekelinde kalır.

• **Aynı kişinin ard arda sınırsız kez seçilebilmesi**: Bazı ülkelerde, aynı kişi seçici özel kurul/parlamento/halk tarafından ard arda sınırsız kez devlet başkanı seçilebilir⁴. Bu tür örneklerde cumhuriyet, yalnızca başlangıçta göreve geliş biçimine yönelik bir ayrımla sınırlı/göreceli kalır. İzlanda'da Olafur Ragnar GRIMSSON, 01.08.1996'dan beri 17 yıldır görevde olup, en son 30.06.2012'de 5. kez seçilmiştir. Geçmiş örneklerde de, görevde kalma açısından hayli uzun sürelerle rastlanır: Küba'da F. Castro (32 yıl), Mısır'da H. Mübarek (30 yıl).

• **Aynı aile üyelerinin ard arda seçilmesi**: Bazı ülkelerde ise, seçim usûlü benimsenmesine ve aynı aileden seçim koşulu bulunmamasına karşın, pratikte aynı ailenin üyeleri silsile hâlinde seçilmektedir. Göreve geliş biçimi açısından monarşi olmasa da, uygulamadaki sonuçları itibarıyla monarşiye benzer etki yarattığı savıyla, bazı yazarlarca “*fiilî monarşi*” olarak adlandırılan, bir tür “*aile-içi cumhuriyetçilik*” niteliğinde çarpıcı örneklerle rastlanır: Azerbaycan'da baba-oğul (Haydar ALİYEV-İlham ALİYEV), Suriye'de baba-oğul (Hafız ESAD-Beşir ESAD), Küba'da ağabey-kardeş (Fidel CASTRO-Raul CASTRO).

• **Aynı ailede kuşakların ard arda seçilmesi**: Ailede kuşaklar arası bir geçiş, yani “*baba/anne - oğul/kız evlât - torun*” zinciri izlendiği takdirde, sürecin artık “*gerçekte monarşi*” olduğu savunulur⁵.

Kanımızca, atadan verasetle geçişin açıkça geçerli olmadığı, aksine seçimle belirlemenin yapıldığı bu tür örneklerin yanı sıra; devlet başkanını belirleme sürecinde sorunlu/tartışılan uygulamaların (seçim

⁴ Diğer başlıca ülkeler (saptamalarımıza göre): Azerbaycan, Cezayir, Çin, Ekvator Ginesi, Fildişi Sahili, Finlandiya, Gabon, Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Guyana, Hindistan, İtalya, İzlanda, Kamerun, Mısır, Porto Riko, Samoa, Surinam, Suriye, Togo, Tunus, Veneziella, Zimbabve, vs.

⁵ “Cumhurbaşkanının yerine oğlunun Cumhurbaşkanı seçilmesi, ... cumhuriyetten monarşiye geçildiğini göstermez. Zira böyle bir durumda devlet başkanlığının irsî intikali değil, seçimle belirlenmesi vardır. ... devlet başkanı olan oğul, bu sıfatını veraseten almamakta, ama kendisini seçenlerin seçim işleminden almaktadır. ... Bununla birlikte, oğul devlet başkanının ölmesi durumunda da onun yerine de oğlu (yani ilk devlet başkanının torunu) seçiliyorsa artık böyle bir devleti fiilen cumhuriyet olarak kabul etmemek gerekir. ... bu devletin gerçekte bir monarşi olduğunu söyleyebiliriz”. GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C. I, 1. Bs., Ekin Yay., Bursa, Haziran 2011, s. 453.

yerine plebisit, seçimlerin evrensel ilkeleri açısından eksiklik, sınırsız seçim olanağı, vb.) tercih edildiği ülkeler, teknik anlamda yine de monarşi değildir.

- *Siyasal rejimler açısından*: Başkanlık ve yarı-başkanlık rejimlerinde halk tarafından seçim zorunlu olduğundan, monarşi ile çelişir. Oysa, parlamenter rejimler, her tür belirleme (cumhuriyet veya monarşi) ile uyumaktadır.

- *Devlet biçimleri açısından*: Üniter, bölgesel ve federal devletler, monarşi veya cumhuriyetle çelişmez. Federal devletler de, pekâlâ monarşi ile uyushabilir. (Malezya, Belçika, Birleşik Arap Emirlikleri, vb.).

- *Cumhuriyet-monarşi-demokrasi ilişkisi*⁶: Devlet Başkanlığı makamına seçimle gelinip gelinmemesi, demokrasi ile zorunluluk ilişkisi içermez. Seçimin esas alındığı ülkelerin mutlaka “ileri” demokrasi düzeyine ulaşması beklenemeyeceği gibi (İran); seçim de, otoriter ve totaliter diktatörlüklere engel ol(a)mayabilir (Hitler Almanya’sı). Buna karşılık, monarşinin geçerli olduğu ülkelerin pekâlâ demokratik, hatta “demokrasinin beşiği” olarak anılabildiği (Birleşik Krallık), “demokratik” değerler üzerinde kurulan AB üyesi ülkelerin önemli kısmını oluşturduğu not edilmelidir⁷. Yine de, devlet başkanlığının seçimlerle belirlenmesinin, demokrasiyi besleyeceği savunulabilir. Nitekim LIJPHART’a göre, demokratik ülkelerde dikkate alınması önerilen seçim sistemi ölçütlerinden biri de, “devlet başkanlığı seçimlerinin yasa sama seçimleri üzerindeki etkisi”dir⁸.

§ III. OSMANLI-TÜRKİYE ANAYASALARINDA DEVLET BAŞKANININ BELİRLENME YÖNTEMLERİ

Anayasalarda devlet başkanının belirlenmesine ilişkin kural ve uygulamalar özetlenecektir⁹.

⁶ Demokrasi-cumhuriyet-monarşi ilişkisi hakkında ayrıca bkz. **KABOĞLU**, *Anayasa Hukuku Dersleri ...*, ss. 187-189.

⁷ 27 AB üyesi ülkenin 7’si, monarşidir: Birleşik Krallık, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, İsveç, Danimarka. AB üyesi olmayan ülkeler de eklenebilir: Andora, Norveç, Lihtenştayn, Monako.

⁸ Yazarın, “demokratik” olarak nitelediği 36 ülkede 51 yıllık deneyimlerden hareketle önerdiği 7 ölçütten biridir (“the influence of presidential elections on legislative elections”). **LIJPHART**, Arend, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, New Haven & London, 1999, pp. 144-145.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. **ACAR**, Ali & **ÇELEBİ**, Mustafa Burak, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Makamının Önemi ve 2007 Yılı Anayasa Deği-

A. 1876 Kanûn-ı Esâsî

Kanûn-ı Esâsî’de (KE) saltanat, Osmanlı’nın monarşik karakterini niteler, daha doğrusu devam ettirir¹⁰. Devlet başkanı seçimle değil, veraseten gelir. Padişâh, “*Halife-Sultan*” sıfatı ile, -sırasıyla- ilâhî ve dünyevî otoriteyi şahsında kaynaştırır (Günümüz Türkçe’si ile, KE md. 3 ve 4¹¹):

- Md. 3: “Yüce Osmanlı saltanatı, İslâm’ın büyük Halifeliğine sahip olarak, geleneksel usûlde olduğu gibi, büyük Osmanlı soyundan en büyük erkek çocuğa¹² aittir”.

- Md. 4: “Pâdişâh Hazretleri, Halifelik dolayısıyla İslâm dininin koruyucusu ve tüm Osmanlı yurttaşlarının Hükümdarı ve Pâdişâhıdır”.

Şimdi, 1921 ve 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (TEK) metinlerini inceleyebiliriz.

B. 1921 TEK, 1923 Taslağı ve 1923 değişikliği

1924 TEK’e kadar geçen dönemde, 1 Anayasa, 1 Taslak ve 1 Değişikliğe değinilebilir.

1. 1921 TEK

1921’in ilk metninde, devlet başkanlığı düzenlenmez. Esasen bu tercih, meclis hükûmeti rejiminin klasik biçimi ile uyumludur.

1922’de, teknik açıdan 2 “parlamento kararı” ile, saltanata son verildi¹³. Padişâh’ın diğer sıfatı Halifelik ise, 1924’te, yine bir parlamento işlemi ile, ancak bu kez şekli açıdan bir yasa ile kaldırılacaktır.

şiklikleri Çerçevesinde Abdullah Gül’ün Görev Süresi Tartışmaları”, *SÜİİBFSEAD*, Y. 12, S. 23, Nisan 2012, ss. 7-16. http://www.iibf.selcuk.edu.tr/iibf_dergi/dosyalar/341360668750.pdf; **KAHRAMAN**, Mehmet, “Fonksiyonları İtibariyle Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Tartışmaları”, *DÜSBD*, S. 19, Aralık 2007, ss. 153-154. <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/19/8.pdf>; **ALDIKAÇTI**, Orhan, *Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı*, İstanbul, 1960, *passim*.

¹⁰ **TANÖR**, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 4. Bs., YKY-Yapı Kredi Yay., İstanbul, Aralık 1999, s. 135.

¹¹ **SEZER**, *Ulusal-üstü Belgeler ve Önceki Anayasalarla ...*, s. 681. 1876 KE’nin günümüz Türkçe’sine uyarlanmış tüm metni, tâdil ve ilâveleri için bkz. *ibid.*, ss. 681-716.

¹² Orijinal metinde, “*Saltanat-ı Seniye-i Osmaniye ... Sülâle-i Âl-i Osman’dan ... ekber evlâda aittir*” hükmü yer alır. Burada “erkek” sözcüğü geçmemekte olup, uyarlamada tarafımızca eklenmiştir. Zira, “*Osmanlı ailesinin ... en büyük çocuğu*”ndan asıl kastedilen, esasen “*Padişâh’ın*” en büyük erkek çocuğudur.

¹³ İlki ile, saltanat-hilâfet ayrıldı ve “*Türk Hükûmetinin hakk-ı meşruu olan makam-ı Hilâfeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağı*”na karar verildi (30 Ekim

2. 1923 Taslağı

Taslak, 1924 TEK yürürlüğe girmeden, hatta henüz Cumhuriyet ve bu doğrultuda devlet başkanının seçimle belirleneceği, Anayasa değişikliği ile kabul ve ilân edilmeden 3 ay önce¹⁴, bizzat ATATÜRK'ün kendi el yazısı ile Osmanlıca kaleme alındı¹⁵:

• **Md. 1: Cumhuriyet kurala bağlanır ve devletin adı konulur:** “Türkiye ‘cumhuriyet usulüyle idare olunur’ bir halk devletidir. Türkiye devleti teczi¹⁶ kabul etmez bir küldür”¹⁷. (Orijinal nüshaya ek, Türkçeleştirilmiş metin: “Türkiye ‘cumhuriyet düzeniyle yönetilen’ bir halk devletidir. Türkiye devleti bölünmez bir bütündür”¹⁸). Sayfa kenarında ise, ATATÜRK'ün el yazısı düzeltmeyle yeniden kaleme aldığı ve sonraki anayasalarda kullanılan formülün ilk şekli yer alır: “Türkiye devletin şekli-i hükümeti cumhuriyettir”¹⁹ (Türkçeleştirilmiş metin: “Türkiye devletin yönetim biçimi cumhuriyettir”²⁰).

1922 tarih ve 307 no.lu karar). 2. karar ile, saltanat -üstelik geriye yürür biçimde (16 Mart 1920)- kaldırıldı ve devlet başkanlığı açısından boşluk oluştu. Ayrıca, Halifeliğin sahibinin Osmanlı hanedanı olduğu teyid edilirken, belirleyicisi olarak TBMM işaret edildi: “Hilâfet, hanedan-ı âli Osman’a ait olup, Halifelğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken erşet ve eslah olanı intihap olunur. Türkiye Devleti, makam-ı Hilâfetin istinatgâhıdır” (1-2 Kasım 1922 tarih ve 308 no.lu karar).

¹⁴ Toplam 114 md’den oluşan Taslağın, bizzat M. K. ATATÜRK tarafından bizzat kendi el yazısı ile kaleme alınmış Osmanlıca metni ve üzerinde yine O’nun düzeltmelerinin özgün (orijinal) nüshaları ve Lâtin alfabesine transkripte edilmiş metnin yanı sıra, Türkçeleştirilmiş metnin basımı, aradan 65 yıl sonra gerçekleştirilebilmiştir.

¹⁵ Buna karşın, “Türkiye Devleti” ve “Türkiye Cumhuriyeti” ibârelerinin yanı sıra, md. 12-15’te tanınan hak ve özgürlüklerin öznesi olarak “Türkiyeliler” sıfatının kullanılması, dikkat çekicidir. Md. 16-21’de ise, “Türkler” nitelemesi yer alır.

¹⁶ “Teczi” sözcüğünün yanlış olması, kuvvetle muhtemeldir. “Tevzi” olduğunu sanıyoruz.

¹⁷ **ATATÜRK**, Mustafa Kemal, *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Proje Hâlinde)* 1339-1342, Tıpkı basım, Kentbank’ın Cumhuriyet’in 75. Yılı Armağanı, 1. Bs., Boyut Matb., İstanbul, Ekim 1998, s. 2.

¹⁸ **ATATÜRK**, Mustafa Kemal, *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu: Ek Kitapçık: Temel Kuruluş Yasası: Türkiye Cumhuriyeti İlk Anayasa Taslağı: Türkçeleştirilmiş Metin (Taslak halindedir)*, 1. Bs., Boyut Matb., İstanbul, Ekim 1998, s. 5.

¹⁹ 1923 Taslağı, Orijinal metin, s. 2.

²⁰ 1923 Taslağı, Ek Kitapçık, s. 5.

• **Md. 33: Devlet başkanının belirlenme yöntemi düzenlenir:** “Türkiye Reisicumhuru, [TBMM²¹] Heyet-i Umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından beş sene müddetle intihap olunur. Tekrar intihap olunmak caizdir”²² (Atatürk tarafından daha sonra “olunmak” sözcüğünün üstü çizilmiştir. (Türkçe metin: “Türkiye Cumhurbaşkanı, [TBMM] Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından beş yıl süreyle²³ seçilir. Tekrar seçilmek mümkündür”²⁴).

3. 1923 değişikliği (“tavzîhân tâdîl”)

1923 değişikliği ile getirilen (yeni) md. 10 ise, şu şekildedir²⁵:

“Türkiye Reîs-i Cumhuru, [TBMM] Hey’et-i Umûmîyesi tarafından ve kendi âzâsı meyânından bir intihâb devresi için intihâb olunur. Vazife-i riyaset, yeni Reîs-i Cumhurun intihâbına kadar devam eder. Tekrar intihâb olunmak câizdir”.

C. 1924 TEK, 1945 Anayasası ve 1952 TEK

1924 TEK md. 31, 1923’te değiştirilen 1921 TEK md. 10’un tekrarıdır. Md, 1945’te Türkçe’leştirilen ve “Anayasa” adını alan metinde şu şekilde yer alır:

“Türkiye Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi kamutayı tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi, yeni Cumhurbaşkanının seçimine kadar sürer. Yeniden seçilmek olur”.

D. 1961 Anayasası

“TBMM’ce seçim” ilkesi korunur ve bir de yenilik getirilir:

• **TBMM dışından aday gösterme/seçim yasağının korunması:** 1961 Anayasası’nda²⁶, CB seçme yetkisi açısından geleneksel tercih

²¹ Aksi belirtilmediği sürece, alıntılarda köşeli ayraç içindekiler ekleme değil, metinde var olan kurumların kısaltmasıdır.

²² 1923 Taslağı, Orijinal metin, s. 5.

²³ El yazması metinde “beş yıl müddetle” ibâresinin altı çizilerek vurgulanırken, Türkçe çeviri ek kitapçıkta “beş yıl süreyle” ibâresinin üstü çizilmiştir, yanlışlık vardır.

²⁴ 1923 Taslağı, Ek Kitapçık, ss. 9-10.

²⁵ K.n. 364, K.t. 29 Teşrîn-i Evvel 1339; *Ceride-i Resmiye*, T. 30 Ekim 1923, S. 41; *Düstur*, 3. Tertip, C. 5, s. 398 (158).

²⁶ Konuya ilişkin bir monografi için bkz. **KERSE**, Ahmet, *Türkiye’de 1961 Anayasası’na Göre Cumhurbaşkanı*, Doktora Tezi, İstanbul, 1963, *passim*.

korunur²⁷. Ancak, seçim sürecinin zorluğu ve telafi edici/kolaylaştırıcı mekanizmaların (rasyonalize parlamenter rejim) yokluğu, seçimlerin kilitlenmesine yol açmıştır. 6. CB Fahri KORUTÜRK, 06.04.1973'te, ancak 15. turda seçilebilmiştir. Öte yandan, TBMM dışından aday gösterme yasağı, bazı zorlamaları doğurmuştur. Türkiye'de 5. CB Cevdet SUNAY, öncelikle 14 günlüğüne Senatör yapılmış, ardından CB seçilmiştir²⁸.

• **Yenilik:** *Ard arda 2 kez CB seçilme yolunun kapatılması:* 1923 ve 1924'te, sınırsız ve ard arda seçilmek mümkündü. 1961'in yeniliği, ard arda 2 kez CB seçilme yolunun kapatılmasıdır: “Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez” (md. 95/2). Şu halde, aradan en az 1 dönem geçtikten sonra tekrar adaylık ve seçilme yolunun açık olduğunun kabulü gerekir.

E. 1982 Anayasası (2007 değişikliği öncesi)

Başlıca 4 noktada özetlenecektir.

1. Yetki: TBMM tarafından seçimin korunması

1982 Anayasası'nda²⁹, TBMM tarafından seçim aynen korunur, ancak seçim kolaylaştırılır. Ayrıca, CB seçimindeki başarısızlıkta “otomatik fesih” yaptırımı öngörülür (Md. 102'deki “derhal seçimlerin yenilenmesi”).

Ancak, ilk CB belirleme işleminin Anayasa referandumu ile birleştirildiğini, -adı doğrudan anılmasa da- “MGK Başkanı” ve “mevcut Devlet Başkanı” ibâreleri ile zımnen işaret edilen belli bir kişinin (K. EVREN) rakipsiz ve alternatifsiz oylandığını yineleyelim.

²⁷ 1982'nin ilk şeklinde CB seçimi hakkında bkz. **SEVİNÇ**, Murat, “Güncel Gelişmelerin Işığında, 1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanı”, *AÜSBFD*, C. 57, S. 2, 2002, ss. 118-120. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/466/5333.pdf>

²⁸ C. GÜRSEL'in komaya girdiğinin altıncı günü partiler, Genelkurmay Başkanı Cevdet SUNAY'ın CB adaylığı üzerinde anlaştı. Önce istifa etmesi sağlandı, ardından 14.03.1966'da Kontenjan Senatörlüğü'ne atandı. 14 gün sonra (28.03.1966), TBMM'de 5. CB olarak seçildi. **ÖZGİŞİ**, Tunca, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara, 2012, s. 155.

²⁹ Konuya ilişkin monografiler için bkz. **DUMAN**, İlker Hasan, *1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı*, 2. Bs., İstanbul, 1998, *passim*.; **KAHRAMAN**, Mehmet, *Türk Anayasa Hukukunda Cumhurbaşkanlığı*, Çizgi Yay., Konya, 2012, *passim*.

2. Kaynakta yenilik: TBMM dışından da aday gösterme ve seçim yolunun açılması

1961 ve 1982 arasındaki başlıca fark, TBMM dışından aday gösterme olanağıdır (Md. 101/2). DM-AK md. gerekçesinde, şu değerlendirme yer alır:

“Demokrasi kurallarına göre nasıl her vatandaşın belirli koşullarla milletvekilliğine adaylığını koymak hakkı varsa, herhangi bir vatandaşın da Cumhurbaşkanlığı için [TBMM’de] yapılacak seçimde adaylığını koymasının demokratik ve doğal bir hak olduğunu kabul etmek gerekir”.

TBMM üyelerinin her biri, başkaca bir destek gerekmeksizin, doğrudan aday olabilir. TBMM dışından aday gösterilme ise, olumlu yönde değerlendirilebilir. Ancak, gerekçe ile md. metni arasında açık bir tutarsızlık olduğu savunulabilir. Zira, her ne kadar yukarıdaki gerekçede *“... herhangi bir vatandaşın da ... adaylığı koyması”*ndan söz edilse de, TBMM dışından bir kişinin salt kendi inisiyatifi ile (milletvekillerce önerilmeksizin) aday olabilmesi mümkün değildir.

3. Tekrar seçilmede yenilik: 2 kez seçilme yolunun kapatılması

1961’de ard arda seçilme yolu kapalıydı. 1982’de ise, -ard arda olsun ya da olmasın- 2 kez (ya da, 2. kez) seçilme yasaklanır. Araya başka bir CB girse dahi, tekrar seçilme yolu kapalıdır.

2. kez seçilme yasağının, CB’nin *“tarafsız”* ve *“partiler üstü”* niteliğinin korunmasına sağlayıcı tedbirlerden olduğu vurgulanır³⁰.

4. Md. 1 gerekçesi: Halkın seçimine açık bırakılan kapı mı?

1982 Any. md. 1’in, DM-AK tarafından kaleme alınan md. gerekçesi şu şekildedir:

*“... Türk Devletinin bir Cumhuriyet olduğunu ilân etmektedir. 1924 ve 1961 Anayasalarında bu ilke belirtilmiştir. Devlet Başkanının veraset yoluyla değil **milletçe** veya milletin temsilcisi [TBMM’ce] seçilerek makamına geleceği açıklanmaktadır”.*

Md’deki *“milletçe”* seçim ibâresi, Cumhuriyet’in doğrudan (halk) veya dolaylı (meclis aracılığıyla) devlet başkanı seçimi ile uyuşabildiğini göstermek için konulmuş olabileceği gibi; farklı şekillerde de yorumla-

³⁰ Aynı amaca yönelik diğer önlemler: TBMM ve CB görev süresinin farklılaştırılması, TBMM üyeleri dışından da seçilme olanağı, yemin metninde tarafsızlığa yer verilmesi, vb. **YAVUZ**, K. Halûk, *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, 1. Bs., Seçkin Yay., Ankara, Haziran 2000, s. 472.

nabilir³¹. Ayrıca, 3 anayasa normu (md. 1, md. 102/1 ve GM 1/1) arasında bir ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır.

Özetle, 1982 Anayasası'nda; ilk CB'nin -Anayasa oylaması ile birlikte- halk tarafından (GM 1/1), sonrakilerin ise TBMM tarafından (md. 102) belirlenmesi öngörülür. Öngörülen yöntem, ilki (K. EVREN) için plebisiter referandum, sonrakiler için TBMM'ce seçim, 2007 (uygulamada 2014) sonrası için ise halk tarafından doğrudan seçimdir (referandum).

Halk tarafından seçimdeki “doğrudan” nitelemesi, esasen 2 boyutludur: Bir yandan, aracısız (2. seçmen katmanı veya seçiciler kurulu olmaksızın tek oyla) seçimi; öte yandan, TBMM (temsilci/vekil) aracılığıyla değil, halkın bizzat kendisi (asıl) tarafından seçimi ifade eder.

F. Osmanlı-Türkiye Anayasacılığında Devlet Başkanlarının profili

Osmanlı-Türkiye anayasacılığı, devlet başkanının belirlenmesi açısından, iki temel döneme ayrılır: Monarşi ve cumhuriyet dönemleri:

• **Monarşi dönemi (36 padişah):** 1299'da Osmanlı'nın temellerinin atılmasından, 1922'de **Saltanat**'ın geriye yürür biçimde³² kaldırılması ve **Hilâfet**'in TBMM'ye aktarılmasına dek geçen sürede, 36 Padişâh'la uygulanmıştır. 1922 belgesindeki geriye yürür ibâre esas alındığında, teknik olarak, 16 Mart 1920 ilâ 29 Ekim 1923 tarihleri arasında (3 yıl 7 ay) ülkede hukuken bir devlet başkanlığı kurumu bulunmadığı sonucuna varılabilir.

• **Cumhuriyet dönemi (21 devlet başkanı):** 1923'te “*tavzihân tâdil*”le başlar. 2 nokta önemlidir:

³¹ “1982 Anayasası md. 102/1'de Cumhurbaşkanı'nın TBMM tarafından seçileceği öngörülmesine karşın, md. 1'in gerekçesinde ‘milletçe veya...’ ifadesine neden yer verilmiş olduğunu anlayabilmek mümkün değildir. ... gerekçenin md. metninden önce yazıldığı ve daha sonra gözden geçirilmediği izlenimini verebilir. Ancak ... söz konusu ifade, 1980 Askerî Darbesi sonrasında yönetimi devralan MGK'nın Başkanı olan Org. Kenan EVREN'in, 1982 Anayasası Geçici md. 1 uyarınca halk tarafından ‘plebisiter referandum’ yoluyla seçilme olanağını gerekçede göstermek için [de] konmuş olabilir”. **SEZER**, Ulusal-üstü Belgeler ve Önceki Anayasalarla ..., s. 60, dp. 86.

³² 2. belgede, şu hüküm yer alır: “Türkiye halkı, hakimiyet-i şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekli-i hükûmeti, **16 Mart 1336 (1920) dan itibaren ve ebediyyen tarihe muntakîl** addeylemiştir”. (b.k.v.t.a.). Henüz Cumhuriyet ilân edilmediği halde “Türkiye Devleti” ve “Türkiye halkı” ibârelerinin kullanılması, dikkat çekicidir. (T. 1-2.11.1922, Karar no: 308).

✓ **3 örnek dışında, TBMM’ce seçim:** Şimdiye değin görev yapan devlet başkanları, 3 örnek dışında, meclis tarafından seçilmiştir. Zira, 2 ara rejim döneminde (1960-1961 ve 1980-1983) fiilî güçle yürütmeyi devralan devlet başkanları ve kabineler, halkın oyuna dayanmaz. 3. örnek ise, 1982 Anayasası’nın oylanmasında “plebisiter referandum” yoluyla onaylanan ve -her ne kadar irade sakatlığı söz konusu olsa da- biçimsel olarak doğrudan halk tarafından belirlenmiş sayılan ilk devlet başkanı K. EVREN’dir³³. 1980-1983 ara rejim döneminde yürürlüğe konulan hukuk metinlerinde “Cumhurbaşkanı” nitelemesinden özenle kaçınılmış, bunun yerine “MGK Başkanı” veya “Devlet Başkanı” tercih edilmiştir. Seçimden sonra ise “Cumhurbaşkanı” kullanılmıştır. Hatta bu farklılık, 1982 Any. GM 1/1’e de açıkça yansır³⁴.

✓ **21 dönemde, 11 farklı kişi:** 1923-2013 arasında 21 dönem devlet başkanlığı görevini, 11 farklı kişi yürütmüştür. Görev yapanların seçim yöntemleri ve özellikleri, ayrı bir çalışma konusu derinliğindedir: Şimdiye dek, -2013 itibariyle- 19 kez Devlet Başkanı belirlenmiştir. Ara rejim dönemlerindeki 2 devlet başkanlığı statüsü, hariçtir (C. GÜRSEL ve K. EVREN). 19 belirlemenin 18’inde, TBMM tarafından seçim³⁵; 1’inde ise “plebisiter referandum” yoluyla halk tarafından “onay”lama söz konusudur. 19 dönemde, 11 farklı kişi CB olmuştur. 3 aday, birden çok dönem CB görevi yürütmüştür: M. K. ATATÜRK (4), M. İ. İNÖNÜ (4), C. BAYAR (3). GÜRSEL ve EVREN ise, hem ara rejimde devlet başkanlığı görevini yürütmüş, hem darbe sonrasında ilk CB olarak seçilmiş/onaylanmışlardır. 11’inin 6’sı, Harp Akademisi mezunu (asker) kökenlidir. BAYAR hariç, ilk 6’sının 5’i asker kökenlidir. Asker kökenli

³³ “... Nitekim söz konusu md. gereği Org. EVREN, seçimle değil, ancak Anayasa’nın halkoyuyla kabul edilmesine bağlı olarak (otomatikman) yedi yıl için Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu tür bir seçme yöntemi ise, hem ‘seçim’ ve hem de ‘referandum (halkoylaması)’ tekniklerinden sapma (derogation) niteliğindedir. Burada her iki seçim (Cumhurbaşkanı’nı seçme ve Anayasa’yı oylama) birbirine bağlanmış olduğundan, özgür bir iradenin gerçekleştiğinden söz etmek mümkün değildir”. SEZER, Abdullah, Ulusal-üstü Belgeler ve Önceki Anayasalarla Karşılaştırmalı & Gerekçeli & Açıklamalı 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve İlgili Mevzuat, 1. Bs., Beta Yay., İstanbul, Şubat 2004, s. 60, dp. 86.

³⁴ “Anayasanın, halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilânı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki **Millî Güvenlik Konseyi Başkanı** ve **Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanını** sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile **Cumhurbaşkanına** tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. 18 Eylül 1980 tarihinde **Devlet Başkanı** olarak içtiği and yürürlükte kalır. Yedi yıllık sürenin sonunda **Cumhurbaşkanlığı** seçimi Anayasada öngörülen hükümlere göre yapılır” (b.k.v.t.a.).

³⁵ Daha fazla bilgi için bkz. **ÖZDEMİR**, Hikmet, *Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, 1. Bs., Remzi Yay., İstanbul, 2007, *passim*.

olanların çoğu Genelkurmay Başkanlığı'ndan geçmiştir. -2007 sürecindeki e-muhtıra örneğinde de değinileceği üzere³⁶- TSK, zaman zaman CB seçimleri sürecine müdahil olmaktadır. Hatta, “11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün seçimine kadar, Türk Parlamentosuna ya ordu içerisinde birisi, ya da ordunun hayır demeyeceği bir aday Cumhurbaşkanı seçilmiş” olduğu savunulur³⁷. Sivillerin çoğu, Başbakanlık da yapmış politikacılar (T. ÖZAL, S. DEMİREL, C. BAYAR, A. GÜL). Diğer sivil CB A. N. SEZER, AYM Başkanlığı'ndan gelmiştir. Yükseköğretim mezunu olmayan tek CB ise, BAYAR’dır.

2007 değişikliği ve 2012’de konulan uygulama yasasını incelemeye geçebiliriz.

G. “Yeni Anayasa” arayışında nihai durum

Yeni anayasa arayışı sürecinde taslak metnin yazımı, TBMM Başkanı başkanlığında, TBMM’deki 4 siyasal partiden 3’er üyeden oluşan Anayasa Uzlaşma Komisyonu’nca (TBMM-AUK) yürütülmekte idi.

TBMM-AUK’da uzman sıfatıyla görev yapan bir meslektaşın analizinden³⁸, AUK üyelerinin gerek CB belirleme yöntemi, gerekse siyasal rejim açısından uzlaşmaya varamadığı anlaşılmaktadır.

18 Kasım 2013’te TBMM Başkanı’nın çekilme kararı alması sonucu, Komisyon’un hukuken dağıldığı savunuldu³⁹. Şimdilik söylenebilecek tek şey, “dağılma” yorumunun tartışmalı olduğudur. Zira, TBMM Başkanı’nın çekilme iradesi, Komisyon’un içtüzüğü niteliğindeki “Çalışma Usûlleri”⁴⁰ md. 15’te sayma yoluyla belirlenen⁴¹ ve Komisyon’un görevini hukuken sona erdiren nedenler içinde yer almaz⁴².

³⁶ Ayrıca bkz. **TEMİZTÜRK**, Hakan, “Türkiye’de Ordunun Siyasete Müdahale Geleceği ve Basın: 27 Nisan 2007 Muhtırasından Önce ve Sonra”, *EÜİFD*, Ocak 2009, C. 1, S. 1, ss. 6-26. <http://www.erciyes-akademia.com/ocak2009.pdf>

³⁷ **ACAR & ÇELEBİ**, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında ...”, s. 5.

³⁸ Bkz. **BARIN**, Taylan, *Uzlaşma Yolunda: Komisyon’un Uzlaştığı Maddeler ve Anayasa*, SETA Analiz, S. 71, Ankara, Ağustos 2013, *passim*. http://file.setav.org/Files/Pdf/20130904175424_uzlasmayolunda_enson.pdf

³⁹ TBMM-AUK üyesi ve AKP milletvekili M. ŞENTOP’un demeci: “Bu komisyonun sona ermesini iç tüzükle belirleyemeyiz. Kuran siyasi iradedir. **Meclis Başkanı çekildikten sonra hukuki varlığı sona ermiştir**” (b.k.v.t.a). <http://siyaset.milliyet.com.tr/meclis-baskani-cekildi-komisyon/siyaset/detay/1794630/default.htm>

⁴⁰ Bkz. <https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/calismaesaslari.aspx>

⁴¹ Md. 15: “Komisyonun görevi, Anayasa teklifinin Genel Kurulda kabul edilip **kanunlaşmasıyla** veya **siyasi partilerden birinin çekilmesi** ya da çekilmiş sayılması ile sona erer. En az üç toplantıya mazeretsiz katılmayan siyasi parti, Komisyondan çe-

§ IV. 2007 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE CB SEÇİMİ KANUNU

2007 sonrası kural, uygulama ve sorunlar incelenecektir: Anayasa değişikliği ve Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu'nun (CSK) arka plânı (A), 2007 değişikliği (B), 6271 no.lu Yasa (C).

A. 2007 değişikliğinin öncesi ve sonrası (kronolojik bir bakış)

2007 Anayasa değişikliğine götüren olaylar dizisi ve sonuçları, Anayasa Hukuku doktrinine zengin tartışma malzemeleri sunan bir tür laboratuvar gibidir. Başlıca aşamaları özetleyelim:

2007-2013 SÜRECİ

• **367 iddiası:** KARACAN⁴³ ve KANADOĞLU⁴⁴ tarafından savunuldu. (Aralık 2006).

• **CB adaylık krizi:** A. GÜL'ün adaylığı, gerilimi tırmandırdı (24.04.2007).

• **Cumhuriyet Mitingleri:** “Dindar CB” ve “lâiklik” çatışması, “Cumhuriyet mitingleri”ne yol açtı⁴⁵.

• **CB seçimi 1. tur oylama:** 2/3'lük “nitelikli toplantı yeter sayısı”⁴⁶ (TYS) sağlanamadı (27.04.2007).

• **Oylamanın AYM'ye taşınması:** “Eylemli İçtüzük değişikliği” iddiası, AYM'ye taşındı⁴⁷.

kilmiş sayılır” (b.k.v.t.a.). Bkz. <https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/calismaesaslari.aspx> (e.t.: 20.11.2013).

⁴² Zira, C. ÇİÇEK, AKP adına katılan 3 üyenin dışında olup, TBMM Başkanı sıfatı ile Komisyon'a da başkanlık yapmaktaydı. Sürece yönelik eleştirilerimizde daha önce yönelttiğimiz “*ya Başkan çekilirse?*” sorusuna yönelik düzenlemenin “*Usûller*” belirlenirken unutulduğu ve bu olasılığın gerçekleştiği görülmektedir. Ancak, akabinde AKP'li üyeler, bu tür bir yorumdan hareketle toplantılara katılmama kararı almıştır. Hukuken dağılmaya sebep olan gelişme, kanımızca Başkan'ın değil, AKP'li üyelerin çekilme iradesidir.

⁴³ KARACAN, Ali İhsan, “Köşk Seçiminde Anayasadaki Püf Nokta”, *Dünya*, 01.12.2006, s. 20.

⁴⁴ KANADOĞLU, Sabih, “AKP Tek Başına Seçemez,” *Cumhuriyet*, 26.12.2006, s. 8. Ancak, KANADOĞLU'nun, “Karacan'a hiçbir göndermede bulunmadan” bu görüşü sahiplendiği vurgulanır. EROĞUL, Cem, “2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler”, *AÜSBFD*, C. 62, S. 3. 2007, s. 170. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/931/11615.pdf>

⁴⁵ Bkz. AYGÜN, Esin, *Yazılı Basın Haber Söylemlerinde Cumhuriyet Mitinglerinin Sunumu*, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, 2011, *passim*. http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6213/esin_aygun_tez.pdf?show

⁴⁶ Deyim, TBMM üyesi Mustafa ŞENTOP'a aittir. *TBMMTD*, T. 18.01.2012, s. 23.

• **E-Muhtıra:** Gece 23.20’de, GKB web sitesinde yayınlanan bildiride, TSK’nın “lâiklik karşıtı eylemlerden rahatsızlığı”, “gerektiğinde açıkça tavır koyacağı” belirtildi (27.04.2007).

• **Hükûmet tepkisi:** Hükûmet, Bildiri’ye sert bir tepki verdi (28.04.2007).

• **AYM kararı-1-2 (“367 kararı”):** Seçimin yürürlüğü durduruldu⁴⁸, 1. tur iptal edildi⁴⁹ (01.05.2007).

• **184-367 tartışmaları:** 367 üyenin katılımı yönündeki AYM kararı, doktrinde tartışma yarattı⁵⁰.

• **Münfesi⁵¹ TBMM:** Anayasa gereği, TBMM için “derhal” seçim zorunluluğu doğdu.

• **Erken seçim kararı:** TBMM, krizi aşma ve AYM’ye tepki amacıyla karar aldı (03.05.2007).

• **AYM kararı-3⁵² (“Güçleştirici veto”):** Any. değişikliğinde güçleştirici veto savı reddedildi (05.07.2007).

• **Anayasa değişikliğinin iadesi:** Anayasa değişikliği, CB tarafından iade edildi (10.05.2007).

• **CB’nin göreve devamı:** 7 yıllık süresi sona erse de (16.05.2007), CB SEZER görevi sürdürdü.

• **Anayasa değişikliği-1:** CB tarafından iade edilen Yasa, kabul edildi (31.05.2007).

• **Erken seçim:** 23. Dönem yasama seçimleri yapıldı (22.07.2007). MHP, bu kez TBMM’ye girdi.

⁴⁷ Yasa, -doğrudan kendisini ilgilendirdiği halde- CB GÜL tarafından değil, yalnızca TBMM üyelerince AYM’ye taşınmıştır.

⁴⁸ **AYM**, K.T. 01.05.2007, E. 2007/45, K. 2007/21 (YD); RG, T. 03.05.2007, S. 26511 (Oybirliği).

⁴⁹ **AYM**, K.T. 01.05.2007, E. 2007/45, K. 2007/54; RG, T. 27.06.2007, S. 26565 (Oy çokluğu, 9-2).

⁵⁰ Bu konudaki tartışmaların birkaç analizi için bkz. **ULUŞAHİN**, Nur, “Cumhurbaşkanı Seçiminin Düşündürdükleri ya da Hukukun Siyasallaşması”, *ABD*, Y. 65, S. 2, Bahar 2007, ss. 23-28. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2007-2/1.pdf> **TAVAŞ**, İbrahim Halil, “Türk Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Seçimi”, *Yasama*, S. 5, Nisan-Mayıs-Haziran 2007, ss. 36-50. http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2007/sayi5/Turk_Anayasalarinda_Cumhurbaskani_Secimi.pdf

⁵¹ Hatta TBMM’nin, “çifte münfesi⁵²” duruma düştüğü savunulur. **KABOĞLU**, İbrahim Özden, “Çifte Kavrulmuş Demokrasi”, *BirGün*, 16.05.2007.

⁵² **AYM**, K.T. 05.07.2007, E. 2007/72, 2007/68; RG, T. 07.08.2007, S. 26606; *AYMKD*, S. 44, C. II, ss. 1108-1153.

- **11. CB seçimi:** MHP'nin de katkısıyla, A. GÜL, CB seçildi (28.08.2007).
- **“Sivil Anayasa” girişiminin başarısızlığı:** ÖZBUDUN Anayasa Önerisi, buharlaştı(rıldı). (12.09.2007⁵³).
- **Anayasa Değişikliği-2:** Referandum sürecinde Anayasa tekrar değiştirildi, 2 GM eklendi (16.10.2007⁵⁴).
- **Referandum-1:** CB seçimine ilişkin Anayasa değişikliği, % 68.95'lik oyla onaylandı (21.10.2007).
- **Anayasa değişikliği-3 (Türban):** Türban konusunda değişiklik yapıldı (09.02.2008⁵⁵).
- **AKP hakkında kapatma davası:** Kapatma davası açıldı (14.03.2008).
- **AYM kararı-4 (“Türban kararı”):** Any. md. 10 ve 42 değişikliği iptal edildi (05.06.2008⁵⁶).
- **Anayasa değişikliği-3:** Anayasa revizyonu (07.05.2010⁵⁷).
- **Referandum-2:** Anayasa revizyonu, % 57.88'lik oyla onaylandı (12.09.2010).
- **CB Seçimi Kanunu:** 6271 no.lu Yasa, 4 yıl 7 ay sonra kabul edildi (19.01.2012).
- **AYM kararı-5 (“GÜL kararı”):** A. GÜL'e 2. kez seçilme yolunu kapatan hükmün iptali (15.06.2012⁵⁸).

B. 1982 Anayasası (2007 değişikliği sonrası)

Önce değişikliğin ana hatları (1), ardından değişikliğin aşamaları (2) özetlenecektir.

1. Değişikliğin ana hatları: 2007 öncesi ile karşılaştırma

2007 değişikliği, başlıca 5 ana noktada özetlenebilir:

- CB'nin, TBMM yerine, halk tarafından seçilmesi,
- CB görev süresinin 7 yıldan 5'e indirilmesi,
- kez CB seçilebilme yolunun açılması,
- TBMM görev süresinin 5 yıldan 4'e indirilmesi,

⁵³ Öneri, izleyen haftalarda kamuoyuna açıklanmayan nedenlerle gündemden kaldırıldı.

⁵⁴ K.n. 5697, K.t. 16.10.2007; RG, T. 17.10.2007, S. 26673.

⁵⁵ K.n. 5735, K.t. 09.02.2008; R.G., T. 23.02.2008, S. 26796.

⁵⁶ AYM, K.T. 05.06.2008, E. 2008/16, K. 2008/116, RG, T. 22.10.2008, S. 27032.

⁵⁷ K.n. 5982, K.t. 07.05.2010; RG, T. 13.05.2010, S. 27580.

⁵⁸ AYM, K.T. 15.06.2012, E. 2012/30, K. 2012/96; RG, T. 01.01.2013, S. 28515.

• AYM kararına tepki olarak, TBMM TYS'nin 1/3 olarak açıkça belirlenmesi.

Değişikliklerin konumuzla ilgili kısımları, 1982 Anayasası'nın ilk metni ile karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

a) Seçme yetkisi

2007 sonrası (Any. md. 101/1; ayrıca bkz. CSK, md. 2)	İlk şekli (md. 101/1)
“ <i>halk tarafından</i> ” seçilir.	“ <i>TBMM’ce</i> ” seçilir.

2007 Anayasa değişikliği ile⁵⁹, CB seçimi, TBMM yerine halka verilmiştir. Böylelikle, CB'nin belirlenmesi sürecinde TBMM'nin rolünün değiştiğini, “*seçme*” yerine, yalnızca “*aday gösterme*” aşaması ile sınırlandırıldığını not etmekte yarar var. Oysa 2007 öncesi, TBMM her iki konuda yetkili idi.

1982 Anayasası'nda söz konusu makama tanınan yetkiler de dikkate alınınca, “*güçlü*” devlet başkanı konumuna bir de “*doğrudan meşruiyet*” tanıyan bu değişikliğin, siyasal rejimi dönüştürüp dönüştürmediği sorusu sıkça tartışılır⁶⁰. Aynı sav, 2007 değişikliğinin CB SEZER tarafından iade gerekçesinde de yer alır⁶¹.

⁵⁹ K.n. 5678, K.t. 31.05.2007; RG, T. 16.06.2007, S. 26554. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5678.html>

⁶⁰ Bu konudaki tartışmalar için bkz. **ACAR & ÇELEBİ**, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında ...”, ss. 25-26; **ULUŞAHİN**, Nur, “Türkiye’de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler”, *HİAD*, C. 3, S. 1, 2011, ss. 33-36. http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_HIA/arsiv/2011/04nur_ulusahin.pdf

⁶¹ “Sistem değişikliği yapmadan ya da anayasal sistemi tümüyle ele alıp gerekli düzenlemeleri öngörmeden yalnızca Cumhurbaşkanını halka seçtirmek parlamenter rejimin özüyle bağdaşmamaktadır. / ... Cumhurbaşkanı adayının seçimi yapacak halkın önüne siyasal görüntü içinde çıkma olgusu Cumhurbaşkanının yansızlığına gölge düşürecek”. Bkz. Geri Gönderme Tezkeresi ve Anayasa Komisyonu Raporu (1/1368), T. 25.05.2007, S. B.01.0.KKB.01-18/A-7-2007-394, Yasama Dönemi: 22, YY: 5, (S. Sayısı: 1433), ss. 8-10. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1433m.htm>; <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1368.pdf>

Bu bağlamda yönetilen eleştirileri, başlıca iki noktada toplayabiliriz:

- Yürütme içinde “*iki başlılık*”⁶² ve erkler ayrılığı bağlamında CB-Hükûmet çatışması riski⁶³;
- Anayasa gereği “*partilerce önerilen CB*” kuralı ve bizzat Başbakan tarafından dillendirilen “*partili CB*” söylemi eşliğinde, tarafsızlığın zedeleneyeceği kaygısı⁶⁴.

b) Adaylık ön koşulları (adaylık yeterliliği)

2007 sonrası (Any. md. 101/1, ayrıca bkz. CSK, md. 6)	İlk şekli (md. 101/1)
- 40 yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış “TBMM üyeleri”, veya - Bu niteliklere ve mv. seçilme yeterliğine sahip “Türk vatandaşları”	- 40 yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış “kendi üyeleri”, veya - Bu niteliklere ve mv. seçilme yeterliğine sahip “Türk vatandaşları”

Ayrıca, md. 101/2 c. 2’den hareketle, şu koşul da eklenebilir: Daha önce bir defadan çok CB görevi yapmamış olmak.

Md. 101/1 ve CSK md. 6’da, alternatif olarak TBMM dışından aday gösterilecek kişilerde, “***milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşı***”lığı koşulu aranır. Söz konusu ibârede, 2 noktaya dikkat çekilebilir:

- İlgili md’lerde yollama yapılan md. 76, “*milletvekili seçilme yeterliliği*”ni düzenlemektedir⁶⁵.

⁶² Söz konusu kaygının temelinde, teknik değil, politik açıdan “*iki başlılık*” yatar. Zira, parlamenter ve yarı-başkanlık rejimlerin, zaten zorunlu olarak “*iki başlı*” (düalist) yapıdadır.

⁶³ **YAVUZ**, Bülent, “2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları”, *GÜHFD*, C. 12, S. 1-2, 2008, ss. 1193-1195. http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_45.pdf

⁶⁴ “Halkın yoğun desteği olsa bile bir kimsenin Cumhurbaşkanı adayı olabilmesi ... siyasi partilerin iradesine bağlıdır. Bu durumda daha adaylık aşamasında hukuken siyasi partilere bağlanmış bir sistem bulunmaktadır. ... değişiklik sonrası Cumhurbaşkanının özellikle siyasi partiler karşısında tarafsızlığından bahsetmek imkansız hale gelecektir”. **YAVUZ**, “2007 Anayasa Değişikliğinin ...”, ss. 1195-1196.

⁶⁵ Md. 76’nın kenar başlığı “*milletvekili seçilme yeterliliği*” ise de, md. içeriği milletvekili adaylık koşullarını düzenler. Aynı tercih, 1961 Anayasası’nda da yer alır (Millet Meclisi üyeliği için, md. 68; Cumhuriyet Senatosu üyeliği için, md. 72). Oysa ki, seçilme yeterliliği, birçok aşamadan oluşan uzun bir süreci içerir: Adaylık, aday-

• İlgili md’lerde “*milletvekili seçilme yeterliliği*” denildiğine ve yollama yapılan md. 76/1’de yer alan “her Türk” koşulu -deyime eleştirel yaklaşımımıza rağmen- genel kanaatle “yurttaşlık” biçiminde yorumlandığına göre, ayrıca söz konusu md’lerde yurttaşlık koşulundan tekrar söz edilmesinin gereksizliği savunulabilir.

Karşılaştırmalı olarak bakınca; gerek monarşiler ve gerekse cumhuriyetlerde, devlet başkanlığı için aranan koşullar ülkeden ülkeye farklılaşır:

• Cumhuriyetlerde, genellikle milletvekili seçilme yeterliliğine benzer koşullar öngörülür: Yurttaşlık, yaş, oy kullanma hakkına sahip olmak, medenî ve siyasî hakları kullanma ehliyetine sahip olmak, vb⁶⁶.

• Ancak, başkaca ilginç koşullara da rastlanabilir. Örneğin Batı’da, din kaydı, genellikle monarşilerde görülür. Resmî dine ve hatta mezhebe mensubiyet koşulu geçerli olup, başka mezhebe geçme veya din değiştirme durumunda taç hakkının yitirilmesi dahi söz konusu olabilir (Birleşik Krallık⁶⁷, Danimarka⁶⁸, Norveç⁶⁹). İslâm ülkelerinde ise, din koşulu cumhuriyetlerde dahi mümkündür (İran⁷⁰, Afganistan⁷¹).

lğın kabulü, seçime katılma, seçimi kazanma, resmî belgeyi (mazbata) alma, vs. Gerçi, “[m]adde kenar başlıkları,... Anayasa metninden sayılmaz” (Any. md. 176/2); yine de, teknik açıdan “*milletvekili adaylık koşulları*”, kenar başlık-md. metni uyumu açısından yerindedir. Kaldı ki, md. 76’ya yollamada bulunulan Any. md. 101/1 ve CSK md. 6’daki ibâreler, “*metin*”de yer aldığı için, deyimini önemi artmaktadır. Alternatif bir öneri olarak, kenar başlığın, milletvekili sıfatını elde etmeyi çağrıştıran “*Milletvekili seçilme yeterliği*” yerine; aday olma ve seçime katılabilmeyi çağrıştıran “*Milletvekili seçil[ebil]me yeterliği*” veya “*milletvekilliği adaylık koşulları/yeterliliği*” olarak değiştirilmesi de düşünülebilir.

⁶⁶ **GÖZLER**, *Devlet Başkanları ...*, ss. 56-57; **BİLGİN**, *Çeşitli Ülke Anayasalarında ...*, ss. 37-38, dp. 260, 261, 262. Ayrıca, 14 ülke üzerinden bir başka karşılaştırmalı inceleme için bkz. **GÖZLER**, Kemal, “Cumhurbaşkanlarının Seçimi: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, *Terazi*, Y. 2, S. 9, Mayıs 2007, ss. 20-24. <http://www.anayasa.gen.tr/cb-secim.htm>

⁶⁷ Birleşik Krallık’ta, Kral ve Kraliçe Anglikan Kilisesi’nin koruması altındadır. İngiltere’de 1701 *Act of Settlement*’a göre, Kraliyet tahtına geçen kişi, Anglikan Kilisesi’ne uymalıdır. Anglikan Kilisesi ve Presbiteryan Kilisesi, devlet kilisesi (*Established Church*) statüsündedir. Dahası, tahta çıkacak kişinin kendisinin ve eşinin Protestan olması gerekir (Metin için bkz. http://www.legislation.act.gov.au/a/db_1788/current/pdf/db_1788.pdf) Hatta, 1772 *Royal Marriage Act*’e göre, Kraliyet ailesine mensup kişiler, evlenebilmek için, Kraliçe onayını almak zorundadır. (Metin için bkz. *The London Gazette*, 02.04.1772, No. 11236, p. 2. <http://www.london-gazette.co.uk/issues/11236/pages/2>). Diğer bir deyişle, bu onay olmaksızın evlenenler ya da bir Katolik ile evlilik yapan prens veya prensesler, tahta çıkma hakkını yitirir; taht hakkından vazgeçmiş sayılır ve Kral/Kraliçe olamaz. Örn.,

Devlet başkanının (CB veya başkan) halk tarafından doğrudan seçimle göreve geldiği ülke anayasalarında, adaylık koşulları da genel hatları ile belirlenir. İki grup koşuldan söz edilebilir:

- “*Aday olma/gösterilme ön koşulları*”: Bu tür koşullar “seçilme yeterliliği” olarak da adlandırılır ve taşınması gereken kişisel özellikleri ifade eder: Belli bir yaş, eğitim düzeyi, yurttaşlık, ikamet, vb.

- “*Aday gösterilme yöntemleri*”ne ilişkin koşullarına ilişkin koşullar: Bazı ülkelerde, aranan niteliklere sahip kişiler kendiliğinden aday olabilirken; büyük bir kısmında, adaylık için birtakım iradelerin inisiyatifi ve kişinin muvafakati aranır: Belirli oranda oy alan partiler, bölgesel meclisler, belirli sayıda milletvekili veya seçmen tarafından aday gösterilme gerekliliği, vb.

Sonuç olarak, adaylık koşulları, aday gösterme yöntemleri ile karıştırılmamalıdır.

Türkiye’de CB adaylık koşulları, TBMM üyeliğine nazaran daha fazladır. Ölçütler, başlıca iki noktada farklılaşır:

1978’de, George V’in torunu Prens Michael of Kent, bir Katolik ile evlenmek için Kraliçenin onayını aldığı anda, kendisi ve çocukları için tahttan vazgeçmiştir. **GÖZLER**, *Devlet Başkanları ...*, s. 49. Bu durum, bazen bireyleri din değiştirmeye de zorlamaktadır. Örn. Prens PHILIP’in eşi Autumn KELLY, Katolik doğmuş, ancak PHILIP’le nikâhından önce 30 Nisan 2008’de, Anglikan mezhebine geçmek zorunda kalmıştır. Katolik olarak kalması, eşinin taht hakkını yitirmesine neden olacaktı.

⁶⁸ “Kral, Millî Kilise’ye mensup olmak zorundadır” (1953 Danimarka Any. md. 6). “*Englise Evangélique Lutherienne*”, devletin Millî Kilisesidir” (md. 4). http://www.servat.unibe.ch/icl/da00000_.html

⁶⁹ “Kral, her zaman Evanjelik Lutheryan Kilisesi’ne bağlıdır” (1814 Norveç Any., “Kral’ın dini” kenar başlıklı md. 4). http://www.servat.unibe.ch/icl/no00000_.html

⁷⁰ İran İslam Cumhuriyeti Seçim Yasası’nda aranan koşullardan bir kısmı şunlardır: “1) Siyaset veya din adamı olmak, ... 3) İran İslam Cumhuriyeti’ne tâbi olmak, ... 6) İran İslam Cumhuriyeti’nin esaslarına ve **devletin resmi dinine inanmak, bağlı olmak**”. Bkz. “İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçimi Yasası”. http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/2013611_yasalar.pdf Resmî din ise, 1979 İran Any. md. 12’de belirlenir: “İran’ın resmî dini İslâm ve Ca’feri-i isna aşeri mezhebidir ve **bu madde sonsuza değin değiştirilemez**” (b.k.v.t.a.). **ARMAĞAN**, Servet, “Günümüzde Bazı Müslüman Devlet Anayasaları ve Tipik Özellikleri”, *Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu’na Armağan*, Beta Yay., Ekim 1999, ss. 1092.

⁷¹ 2004 Afganistan Any. md. 62/1’e göre, CB adaylığı için gerekli koşullardan biri, “**Müslüman olmak**”tır. http://www.servat.unibe.ch/law/icl/af00000_.html Krallık dönemine ait 1962 Afganistan Any. md. 8’e göre, Krallık için “**İslâm dinine mensup**” olmak yeterli olmayıp, aynı zamanda “**Hanefî mezhebinden olmak**” da gerekli idi. Hatta, söz konusu md., değiştirilemez anayasa normları kapsamındaydı (md. 120). **EROĞUL**, Cem, *Anayasayı Değiştirme Sorunu (Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi)*, AÜSBF. Yay., Sevinç Matb., Ankara, 1974, s. 186, dp. 103.

- Yaş açısından: “Yirmibeş yaşını doldurmuş” olmak yerine, “kırk yaşını doldurmuş” olmak.
- Eğitim açısından: “*ilkokul mezunu*” (ilköğretim) yerine “*yüksek öğrenim*” koşulu.

Bunlar dışındaki koşullar, TBMM üyeliği koşulları ile örtüşür. Zira, gerek Any. md. 101/1, gerekse CSK md. 6, Any. md. 76’ya referans yapmaktadır. Söz konusu md. hükmünde yer alan f. 2 ise, negatif bir dille bu koşulları belirler. Adaylığa engel tüm durumları aktaralım:

- En az ilkokul mezunu olmayanlar,
- Kısıtlılar,
- Yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar,
- Kamu hizmetinden yasaklılar,
- Toplam 1 yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giyenler (taksirli suçlar hariç);⁷²

• Yüz kızartıcı suçlardan hüküm giyenler (“*zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi*”),

• Diğer sayılı suçlardan hüküm giyenler (“*kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçları*”).

Dolayısıyla, bu md. kapsamına girenler, TBMM üyeliğinin yanı sıra, CB adaylığı için de elverişsiz olarak kabul edilebilir.

6271 no.lu Yasa’nın TBMM-GK’daki görüşmeleri sırasında, A. L. TÜZEL tarafından bu yönde eleştiriler yöneltilmiştir⁷³. Adalet Bakanı S. ERGİN’in verdiği yanıt⁷⁴ üzerine TÜZEL, eleştirilerini sürdürmüştür⁷⁵.

⁷² Md. metninde yer alan “*affa uğramış olsalar bile*” kaydının hangi suçları ilgilendirdiği önemlidir. Diğer tüm kategoriler arasında “,” olduğu halde, bu kısımdaki “;” nedeniyle, söz konusu ibârenin bu kısımdan sonraki iki suç kategorisi için geçerli olduğu savunulabilir.

⁷³ Abdullah Levent TÜZEL: “Sonuç itibarıyla herkesin aday olabilmesi gerekirken, yükseköğrenim şartı, Türk vatandaşlığı gibi yine Türk milletine çağrı yapan bir yaklaşım ne kadar demokrasiyle bağdaşmaktadır?”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 36.

⁷⁴ Sadullah ERGİN: “Bu düzenleme Anayasa’mızda var olan bir düzenlemedir, bu yasanın tartışma konusu değildir”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 38.

⁷⁵ A. L. TÜZEL: “Yasada halkın seçtiği Cumhurbaşkanı halkın içinden çıkmış bir aday olamamaktadır ... / Eğer demokrasi ve halk seçimiye, yükseköğrenim ve benzeri şartlar aranmadan ve aidiyet bağı ‘Türk milleti’ denilerek ifade edilmeden, örneğin ‘Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları’ denilerek aday olabilmeyen önü neden açılmaktadır?”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, ss. 56-57.

Ayrıca, bir diğer sorun, tutuklu milletvekillerinin durumudur. 6271 no.lu Yasa'nın TBMM-GK'daki görüşmeleri sırasında, B. KUSOĞLU, tutuklu milletvekillerinin adav olmaları durumuna ilişkin bir soru-eleştiri yöneltmiş⁷⁶, Adalet Bakanı S. ERGİN yanıtlamıştır⁷⁷.

Son olarak, partisinin kapatılmasına sebep olup 5 yıl süre ile belli sıfatlarla sivasetten yasaklananların CB adaylığına da değinmekte yarar var. 1982 Anayasası md. 69/9'a göre;

“Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dâhil üyeleri, [AYM'nin] temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve⁷⁸ deneticisi olamazlar”.

Bu durumdaki kişiler, bir siyasal partide şu sıfatlarla yer alamazlar: “Kurucu, üye, yönetici, denetici”⁷⁹. Ancak ilgili hüküm, adı geçen kişilerin milletvekili olamayacaklarına ilişkin bir kayıtlamada bulunmadığı gibi, CB adaylığı yolunu da kapatmamaktadır. Zira, TBMM üyeliği için bağımsız adaylık yolunu kullanabilecekleri gibi, CB adaylığı için de bir siyasal parti üyesi, yöneticisi, deneticisi olma zorunluluğu bulunmamaktadır.

Ancak bu kişiler, 5 yıllık yasaklamanın haricinde ayrıca bir suçtan dolayı cezalandırılmış ve haklarındaki karar kesinleşmiş ise, CB adaylığına engel bir durum olup olmadığına bakmak gerekir. Bu suç, Any. md. 76/2'de sayılan (“zimmet, ihtilâs, ...”la başlayan) suçlardan birinin kapsamına girdiği ya da taksirli suçlar hariç *“toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezası”* ile cezalandırıldığı takdirde, bir yandan (md. 76/2 uyarınca) milletvekili adaylığına, öte yandan (Any. md. 102/1 ve CSK md. 6'da, md. Any. md. 76/2'ye yapılan yollama nedeniyle) CB adaylığına açık bir engel teşkil eder.

Bu noktada, ilginç bir tezat ortaya çıkmaktadır. Bu durumdaki kişi bir partide kurucu, üye, yönetici, denetici olamayacak, fakat TBMM üyesi veya CB olabilecektir. Hatta, 2010 Anayasa değişikliğine göre,

⁷⁶ Bülent KUSOĞLU: “Sayın Bakan, tüm milletvekilleri gibi tutuklu milletvekillerinin de Cumhurbaşkanı adayı olmaları mümkün. Böyle bir durumda kampanyalarını nasıl yürütecekler ya da seçildiklerinde ne olabilecek?”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 36.

⁷⁷ S. ERGİN: “Tabii, burada milletvekili adayı gösterildiklerinde de bu arkadaşlar tutuklu idiler ve kampanyaya bulundukları mekândan katılmış oldular. Bu noktada aday gösterilmelerinin nasıl bir sonuç doğuracağına burada biz değil, ... hâkimler karar verecektir”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 38.

⁷⁸ Söz konusu sıfatlar alternatif olduğu için, “veya” bağlacı kullanılmalı idi.

⁷⁹ 1995 Anayasa değişikliği öncesi ilk metinde ise, söz konusu 4 sıfattan “üyelik” yolu açık tutulmuştur.

şayet adı geçen kişiler o tarihte TBMM üyesi ise, üyelikleri de artık düşmeyecektir (Bkz. 1982 Any., mülga md. 84/son). Karşılaştırma yoluyla belirtmek gerekirse, CB, TBMM üyesi, Başbakan veya bakan olmanın, bir partide söz konusu sıfatlarla siyaset üretmekten çok daha önemsiz olduğunu savunmak zordur. Dolayısıyla temel neden, siyasal örgütlülüğe duyulan güvensizlik ve bu tür kişileri partilerden uzak tutma yönünde yaptırıma ihtiyaç duyulmasıdır. Çelişkiyi ortadan kaldırmanın yolu ise, ilgili yasakların tümüne son vermektir.

c) Görev süresi

2007 sonrası (101/2, c. 1; ayrıca bkz. CSK, md. 3/1)	İlk şekli (101/1)
“görev süresi beş yıldır ”.	“ yedi yıllık bir süre için seçilir”.

Özetle, değişiklik sonrası CB görev süresi, “5+5 formülü”⁸⁰ ile ifade edilir. Buna göre, bir kişi en fazla 10 yıl boyunca görev yapabilecektir. Yenisi seçilinceye dek geçen süre eklenirse, süre daha da uzayabilir.

Ancak, mevcut CB açısından, daha uzun (12 yılı aşkın) bir süre görevde kalma olasılığı da mevcuttur.

2007 değişikliği öncesi seçilen A. GÜL açısından, birbiriyle ilişkili 3 soru tartışıldı⁸¹:

- 11. CB görev süresi (5 yıl mı, 7 yıl mı?)
- 12. CB seçilme zamanı (2012 mi, 2014 mü?)
- 11. CB’nin, tekrar aday olma durumu (2. kez seçilme olanağından yararlanma)

⁸⁰ “5+5” formülünün, daha önce CB S. DEMİREL için de gündeme geldiğini, ancak TBMM’de kabul görmediğini anımsa(t)makta yarar var. **KAHRAMAN**, “Fonksiyonları İtibariyle Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı ...”, s. 154.

⁸¹ Tartışmalar için bkz. **ACAR & ÇELEBİ**, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında ...”, ss. 26-29, 30-31; **ERDİL**, Kürşat & **KESKİNSOY**, Ömer, “Cumhurbaşkanının Görev Süresi”, *ABD*, Y. 68, S. 2010/1, ss. 254-257. <http://www.ankarabarasu.org.tr/siteler/ankarabarasu/tekmakale/2010-1/2010-1-keskinsoy.pdf>; **YAVUZ**, “2007 Anayasa Değişikliğinin ...”, ss. 1198-1202; **KABOĞLU**, İbrahim Özden, “CB Görev Süresi: 5 Yıl mı, 7 Yıl mı?”, *BirGün*, 22.12.2011; **GÖZLER**, Kemal, “Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Görev Süresi Ne Kadardır ve Bu Görev Süresi Kanunla Belirlenebilir mi?”, *Terazi*, Y. 7, S. 66, Şubat 2012, ss. 36-50. <http://www.anayasa.gen.tr/gorev-suresi.pdf>

Başta söz konusu sorular olmak üzere, CSK'nın birçok hükmünün Anayasa'ya aykırılığı, AYM'ce karara bağlandı: Özetle, GÜL'ün 7 yıl görev yapacağı ve sonraki seçimde aday olabileceği sonucuna varıldı⁸².

İktidar-muhalefet arası polemige yol açan GÜL'ün görev süresi, kamuoyunda da ciddi yankı buldu. Hatta KPSS'de yöneltilen bu yönde bir soruya⁸³ adayların büyük çoğunluğu yanlış yanıt verince, ciddi itirazlar yapıldı⁸⁴.

d) Seçilme sayısı

2007 sonrası: (101/2, c. 2; ayrıca bkz. CSK, md. 3/1)	İlk şekli (101/3)
“Bir kişi, “en fazla iki defa ... seçilebilir” ”.	“Bir kişi, “iki defa ... seçilemez” ”.

Devlet başkanlığı makamına yeniden geliş açısından, Osmanlı-Türkiye Anayasalarında çok çeşitli tercihler söz konusudur:

- 1876 KE: Seçim değil, monarşi egemendir. Padişâh, “kaydı hayat” şartıyla tahtta kalır.
- 1921 TEK: CB kurumu düzenlenmez.

⁸² AYM, K. 2012/96.

⁸³ Soru: 55: “1982 Anayasası’na göre Cumhurbaşkanının görev süresi kaç yıldır?” A) 3 B) 4 C) 5 D) 6 E) 7 KPSS (Ortaöğretim) Soru kitapçığı, T. 28.12.2010, s. 27. Yanıt: (C). *Kitapçık*, s. 31. http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2010/KPSS/OrtOgrOnLisans/kpss2_ortaogrtm_sorular.pdf

⁸⁴ Yurttaş K. İNCE, 28.11.2010’daki sınavda “7 yıl” yanıtı verir ve MHP Grup Başkanvekili Oktay VURAL’a mektup yazar: “Soruyu ben 7 yıl olarak yanıtladım. Cevapta 5 yıl olarak kabul ediliyor. Sınavdan 68.5 puan aldım. Bu sorunun puan değeri belki bana 70 puan getirecekti. Açılan kadrolara 70 puan istendiği için başvuramıyorum. Sayın Bekir Bozdağ ‘7 yıl olmalı’ diyor. Ya benim puanımı yeniden hesaplasınlar ya da Cumhurbaşkanlığı 5 yıl için net konuşsunlar”. <http://siyaset.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-nin-gorev-suresi-vatandasi-da-ikiye-boldu/siyaset/siyasetdetay/28.12.2011/1481428/default.htm> O. VURAL’ın ÖSYM’ye başvurusu sonrası ortaya çıkan dağılım şu şekildedir: A) 6152 B) 26324 C) 165501 D) 10530 E) 180985. Sınavda A. GÜL’ün kaç yıl görev yapacağı değil de, 1982 Anayasası’nın -sınav günü itibarıyla- mevcut normu uyarınca geçerli görev süresi sorulduğundan, kamuoyunda iddia edildiğinin aksine, sorunun iptaline sebep olmadığı açıktır. Ancak, sınavı girenlerden gelen şu yorum ise, oldukça ilginç: “82 anayasası demek 82’de hazırlanan anayasa demektir yani 7 yıldır ben de 7 yaptım ... 7 yapanlar bu soruya itiraz etsinler”. <http://forum.memurlar.net/konu/1114349>

- 1923 değişikliği: “Tekrar intihâb olunmak câizdir” (“yeni” md. 10).
- 1924 TEK: “Tekrar intihâb olunmak câizdir” (md. 31, son c.).
- 1961 Any.: “Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez” (md. 95/2).
- 1982 Any. (2007 öncesi): “Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez” (md. 101/3).
- 1982 Any. (2007 sonrası): “Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir” (md. 101/2, c. 2; ayrıca bkz. CSK, md. 3/1).

Dolayısıyla, 1923 ve 1924’e göre, bu açıdan herhangi bir yasa (tekrar seçilme yasağı, ard arda seçilme yasağı) öngörmemekte olup, sınırsız seçilme hakkı tanınıyordu. 1961’e göre, ard arda seçilme yasaklanmaktadır, ancak tekrar seçilmek halen mümkündü. 1982’de ise, aradan dönem geçse dahi tekrar veya 2. kez seçilme yasaklanır. 2007’de ise, ard arda veya arada dönem olup olmadığına bakılmaksızın, 2 kez seçilme yolu açılmıştır. 2. kez seçilmeye izin verir. Ancak, 3. kez seçilme yolu kapalıdır.

2012’de AYM’ce verilen iptal kararı uyarınca, 2. kez seçilme yolunun, mevcut CB GÜL için de açıldığını yineleyelim.

e) Aday gösterilme

2007 sonrası (101/3; ayrıca bkz. CSK, md. 7-14)	İlk şekli (101/2)
TBMM içinden veya dışından: - 20 üye + yazılı öneri, veya - son seçimde geçerli oylar toplamı % 10’u aşan partiler	TBMM dışından: - 1/5 TBMM ÜTS (110 üye) + yazılı öneri

f) Seçilme durumunda TBMM ve parti üyeliğinin sona ermesi

2007 sonrası (101/4; ayrıca bkz. CSK, md. 4/5)	İlk şekli (101/4)
Aynı hüküm geçerlidir.	CB seçilenin, “ <i>varsâ partisi ile ilişkisi kesilir</i> ve [TBMM] Üyeliği <i>sona erer</i> ”.

g) Seçim takvimi

2007 sonrası (102/1; ayrıca bkz. CSK, md. 3/2)	İlk şekli (102/2)
CB seçiminin tamamlanma süresi: - CB süresinin dolması: Önceki 60 günde, - Makamın boşalması: İzleyen 60 günde tamamlanır.	CB seçim sürecinin başlangıcı ve sonuçlandırılması: - CB süresinin dolmasından 30 gün önce başlar. - Makamın boşalması: 10 gün sonra başlar. - Seçime başladıktan 30 günde sonuçlandırılır. - İlk 10 gün aday bildirimi, kalan 20 günde seçim tamamlanır.

h) Yeni CB göreve başlayıncaya dek, mevcut CB'nin göreve devamı

2007 sonrası (102/4; ayrıca bkz. CSK, md. 4/4)	İlk şekli (102/4)
“CB göreve başlayıncaya kadar” mevcut (görev süresi dolan) CB devam eder.	“Seçilen yeni CB göreve başlayıncaya kadar” mevcut (görev süresi dolan) CB devam eder.

Altı çizilmesi gereken husus, yeni CB “seçilene kadar” değil, “göreve başlayıncaya kadar”, mevcut CB'nin (esasen görev süresi olduğu halde) görevde kalmasıdır. Neden, “devlet işlevlerinin sürekliliği”dir.

i) Seçim yöntemi

Metinleri aktarmak yerine, her iki karmaşık süreç şema yardımı ile özetlenebilir:

2007 sonrası (102/2-3 (Ayrıca bkz. CSK, md. 4, 15-17)	İlk şekli (102/1, 102/3)
1. tur (çok adaylı seçim) - Genel oy - Çoğunluk: Geçerli oyların salt çoğunluğu	I. Genel kurallar (Any. md. 102/1): - 2/3 TBMM ÜTS - Gizli oy - TBMM toplantı halinde değilse

- Niteliği: 1’den çok aday yarıştığından seçim 2. tur (çok adaylı seçim; istisnaen plebisit) - 1. oylamayı izleyen 2. Pazar günü yapılır. - 1. oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır. - Gereken çoğunluk: Geçerli oyların çoğunluğudur. - İstisna: 2. oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan biri ölür/seçilme yeterliğini yitirirse, 2. oylama öncesi, boşalan adaylık, 1. oylama sırasına göre tamamlanır. 2. oylamaya tek aday kalırsa, “oylama referandum şeklinde yapılır”.	hemen çağırılması II. Seçim usûlü (Any. md. 102/3) - En az 3’er gün ara ile oylama. - En çok 4 turda⁸⁵ seçimi sonuçlandırma (1961’den farkı). 1. tur: 2/3 ÜTS (367) Tüm adaylar katılır. 2. tur: 2/3 ÜTS (367) Tüm adaylar katılır. 3. tur: salt ÜTS (276) Tüm adaylar katılır. 4. tur: salt ÜTS (276) 3. turda ilk 2 sırayı alanlar katılır. - CB seçilemezse, “derhal seçimleri yenileme” (otomatikman fesh).
---	---

İlkin, 2. tura katılabilmek için, 1. turda herhangi bir baraj öngörülmemiştir. Bu, bir kolaylık olarak değerlendirilebilir. Oysa, genellikle parlamento seçimlerinde yaygın olarak karşımıza çıkan barajlara, devlet başkanlığı seçimlerinde de rastlanır:

Örneğin, Fransa’daki başkanlık seçiminde % 50 baraj söz konusudur. Eğer adaylardan biri ilk turda % 50 barajını aşamazsa, ikinci tura en yüksek oyu alan iki aday katılır ki, bu da bir tür barajdır⁸⁶. Kosta Rika’da da benzer bir baraj uygulanır: Seçim iki turlu olup, % 40 baraj geçerlidir⁸⁷. Hatta, -deyim yerindeyse- bir tür “baraj içinde baraj” niteliği taşıyan uygulamalara da rastlanır⁸⁸.

⁸⁵ “CB seçiminde ilk iki tur, partileri uzlaşmaya; son iki tur ise, seçime zorlamakta”dır. **KABOĞLU**, İbrahim Özden, “Cumhurbaşkanlığı Seçimi (2)”, *BirGün*, 10.01.2007.

⁸⁶ **YOZGAT**, Fazıl & **ZABUN**, Sezgin, “Seçim Sistemleri ve Uygulamaları”, *CÜİİBFD*, C. 10, S. 2, 2009, s. 79.

⁸⁷ <http://www.electionguide.org/country.php?ID=53>

⁸⁸ Arjantin’de 1995 ve 1999 seçimlerinde, CB seçilebilmek için, 2 alternatif koşul uygulandı: 1) Geçerli oyların % 45’ini elde etmek; 2) geçerli oyların % 40’ını elde etmek ve en yakın rakibine % 10 puan fark atmak. Benzer kurallar, Nikaragua ve Ekvador’da da uygulandı. **GOLDER**, Matt, “Democratic Electoral Systems Around the World, 1946-2000”, *Electoral Studies*, Vol. XXIV, 2005, p. 116, dp. 13.

Öte yandan, 2007 değişikliği ile getirilen referandumda; ikinci oylamaya katılan adaylardan birinin ölümü ya da seçilme yeterliliğini yitirmesi durumunda ne olacağı öngörülmesine karşılık, adaylardan birinin çekilmesi durumunda ne yönde hareket edileceği açık değildir⁸⁹. Bir diğer olasılık, her iki adayın birden ölümü veya çekilmesi ya da seçilme yeterliliğini yitirmesi vb. sonucu ortada hiçbir aday kalmaması durumunda ne yapılacağıdır. İlk bakışta, sürecin yeniden başlatılması gerektiği sonucuna kolaylıkla varmak mümkündür.

Bir diğer nokta, 2. tura tek adayla gidildiği takdirde, yapılacak hukuksal işlemin nitelenmesidir. Esasen bu durumda, artık “seçim” nitelenmesi yapılamaz. Kaldı ki, 2. turda tek adaylı belirleme durumu için kullanılan “... oylama referandum şeklinde yapılır” ibâresindeki iki sözcük (“oylama” ve “referandum”) eleştirilebilir.

- **“Oylama” yerine, onaylama:** İlkin, tek aday açısından “oylama” değil, ancak “onaylama” söz konusu olabilir. Zira, söz konusu makam için yarışan çok aday yerine, tek kişi vardır. Dolayısıyla, “hangisi?” yerine, “evet mi, hayır mı?” sorusu onaylanır.

- **“Referandum” ve “seçim” yerine, “plebisit”:** Yasa’da (md. 4/3, c. 1) geçen “referandum” nitelenmesinin uygun düşmediği kanısındayız. Zira, Yasa’nın başlığı, “Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu” (CSK). Ancak, dikkat edilirse yasa koyucu, 2. turda tek aday üzerinden yapılacak belirlemeyi, Yasa’nın başlığında geçen “seçim” sözcüğü ile niteleneemediği için, “referandum” sözcüğünü tercih etmiştir. Zira, seçim için en az 2 adayın yarışması gerekir ve “adaylardan hangisi?” sorusunun yanıtı aranır. Kaldı ki, Yasa’da her ne kadar 2. turda tek adaylı belirleme durumu için “referandum” denilse de, bu deyim de yanlıştır. Zira, tek adayın oya sunulması, teknik anlamda ne ilk turdaki gibi seçimdir (2 aday değil, rakipsiz 1 aday), ne de Anayasa değişikliğinde olduğu gibi referandumdur (metin oylaması değil, kişi oylaması). Yasa’da yer alan işlem, bir metnin değil, bir kişinin (tek başına) oylanmasıdır, bu ise “plebisit”tir⁹⁰. Dahası, “oylama referandum şeklinde yapılır” denilme-

⁸⁹ Bunun nedeni, Anayasa değişikliğinin, “özündeki kusur bir yana, ... büyük sorunlar yaratmaya aday bir ıvencilik ve acemilikle kaleme alınmış” olmasıdır. **EROĞUL**, “2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Bunalımından ...”, s. 178.

⁹⁰ Referandum-plebisit ayırımının temelindeki ölçüt, usûl ve tartışma ortamının niteliğinden ziyade, sunulan “şey”le ilgilidir. “Nasıl sunuluyor?” değil, “ne sunuluyor?” sorusuna ilişkindir. İlkinin yanıtı kişiden kişiye değişebilir, diğeri ise daha açıktır. Bir yayında, referandum şu şekilde tanımlanır: “Bir konuda karar vermek için seçmenler tarafından halkoylaması yapılması, bir kişiyi seçmek için değil” (“A popular vote by the electorate to decide an issue, not to choose people”) [**COTTRELL**, Jill & **DHUNGEL**, Surya, *A Glossary of Constitutional Terms (English-Nepali)*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) Publ., 2007,

sine karşın, söz konusu “şekil”den ne kastedildiği, nasıl yapılsa referandum olacağı konusunda da bir özgüleme mevcut değildir. Dolayısıyla, “geçerli oyların çoğunluğunu alan tek aday, CB seçilmiş olur” vb. bir cümle konulması yeterli iken ve bu tür bir teknik terimin kullanılması zorunlu olmadığı halde, kullanılması, metni kaleme alanların söz konusu 3 kavram konusunda kafa karışıklığı yaşadığını ele veren ipuçlarıdır. Bu karışıklık, hemen her düzeyde görülür⁹¹. Akademik eserlere ise, hiç girmiyoruz. Aynı yanlış kullanım, CSK md. 4/3, c. 1’de de yer alır. Any. md. 175’te ise, anayasa değişikliğinin halka sunulması için “halkoylaması” sözcüğü tercih edilir. Sonuç olarak, 1982 Anayasası’nda hem Anayasa değişikliği, hem CB seçimi için aynı anlamda sözcükler kullanılır.

Özetle, tek aday kalması durumunda Anayasa ve Yasa uyarınca yine de oylama yapılır. Oysa, bazı ülkelerde benzer durumda artıreferanduma gidilmez ve CB belirlenmiş addedilir:

- 1999 Finlandiya Any. md. 54/2’ye göre, yalnızca 1 aday gösterilmişse, o kişi seçim yapılmaksızın CB olarak belirlenmiş olur⁹².
- 1944 İzlanda Any. md. 5, c. son’a göre, yalnızca 1 CB adayı varsa, “oy kullanılmaksızın göreve gelir”⁹³.

p. 71]. Bir diğer sözlükte, şu nüanslı tanıma rastlanır: “*Vatandaşın, önüne sunulan belgeden ziyade belgeyi sunan kişi, genelde yürütmenin başı hakkında görüş belirttiği farklılaştırılmış referandum şekli. Halk, vereceği oyla o kişiye olan güvenini dile getirmeye davet edilir*”. MEYSON-RENOUX, Catherine, *Lexique Droit Constitutionnel (Français-Turc/Turc-Français): Anayasa Hukuku Sözlüğü*, (Çev. YILMAZ, Didem), 1. Bs., Özal Basımevi, İstanbul, 2005, ss. 147-148. Ayrıca bkz. ss. 67-68). Referandum ise, “metin”le ilgilidir. (*Ibid.*, ss. 73, 148, 149). Bazı eski hukuk sözlüklerinde ise, “plebiscite” ve “referendum” sözcükleri eş anlamlı kullanılmakta olup, tek adayın o(na)ylanması, metnin oylanması, ulusal veya uluslararası sorunların çözümünde karar alınması vb. birçok durumu ifade etmektedir. Bkz. BLACK, Henry Campbell, *Black’s Law Dictionary*, 2nd Ed., St. Paul, Minn., West Publishing Co., 1910, p. 905.

⁹¹ YSK web sitesinde yayımlanan ve sürekli güncellenen “seçim tarihleri” sayfasında da, her üç kavramın karıştırıldığı görülür. Örn. bkz. “Ordu İli, Gököy İlçesi, Bayıralan Köyü Çoraklıbük Mahallesi **Plebisit Seçimi**” (27.10.2012); “Yozgat İli Boğazlıyan İlçesi Aşağısarıkaya, Yaraş, Ömerli Köyleri **Halkoylaması (Plebisit)**” (26.10.2012); Yeniceköy Köyü-Kalafat Köyü **Halkoylaması (Plebisit)**” (23.06.2013), vb. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/secimTarihSonuc.jsp>

⁹² *The Constitution of Finland (Unofficial Translation)*, Ministry of Justice, Finland, 11 June 1999, s. 11. <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>

⁹³ <http://www.government.is/constitution> (e.t.: 03.07.2013).

• 1937 İrlanda Any. md. 12/4(5)'e göre, “Başkanlık için sadece tek aday gösterildiğinde seçimi için oylama yapma gereği yoktur”⁹⁴.

Bir diğer sorun ise, tek adavlı süreçte sonuc alınamaması hâlinde ne yapılması gerektiğidir. Anv. ve Yasa'ya göre, CB seciminde 2. tura tek adav kalması durumunda, “referandum” yapılır ve Ancak, su sorunun vanıtı da önemli: Pekivi, referandumdan “havır” sonucu çıkarsa? Anv. md. 102/3, bu sorunun yanıtını vermez. Yalnızca, şu hüküm mevcut: “Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur” (Any., md. 102/3 c. 2).

Oysa ki, CSK'da, bu hükmü tekrarlayanın ötesinde, yukarıdaki soruya da yanıt verilir: “Oylamada, adayın geçerli oyların çoğunluğunu alamaması hâlinde seçim yenilenir” (CSK, md. 4/3, c. 2). Tekrarı hâlinde, yeniden halk gidilmesi ve bizim deyimimizle “plebisit”e başvurulması gerekir. Ancak, bu durumun kaç “tur” devam etmesi gerektiği konusunda gerek Anayasa, gerekse Yasa'da bir sınır konulmuş değildir.

Hâlbuki, 2007 Any. değişikliği öncesi şekliyle Any. md. 102'de, TBMM tarafından yapılan 4. tur oylamaya atfen, şu caydırıcı kural yer alıyordu: “... bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal [TBMM] seçimleri yenilenir” (2007 öncesi Any, md. 102/3, c. 2). Bu yönde halkı caydırıcı/zorlayıcı bir kural konulması düşünülemeyeceği için, söz konusu kural, uygulanma sayısı açısından ucu açık bırakılmıştır. Özetle, TBMM; Anayasa koyucu (türev kurucu iktidar) sıfatıyla bu konuda sessiz kalmasına karşın; yasa koyucu (kurulu iktidar) sıfatıyla, “evet” sonucu alınana dek plebisitin tekrarlanması iradesini ortaya koymuş görünmektedir.

j) Seçim Yasası'nın hazırlanmasına yönelik “âmir hüküm”

2007 sonrası (102/5; ayrıca bkz. CSK, md. 1)	İlk şekli (düzenleme yok)
CB seçimine ilişkin “usûl ve esaslar kanunla düzenlenir”.	(düzenleme yok)

31.05.2007 tarihli “âmir hüküm” gereği çıkarılması gereken Yasa, ancak 19.01.2012'de (yaklaşık 4 yıl 7 ay sonra) kabul edilebildi.

⁹⁴ ADALET BAKANLIĞI, AB Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları, Adalet Bakanlığı Yay., Ankara, 2011, s. 288.

2. Değişiklik aşamaları ve tartışmalar

Kısaca, teklif, TBMM Anayasa Komisyonu (TBMM-AK) ve Genel Kurul (TBMM-AK) aşamalarından söz edilecektir.

a) “Teklif” aşaması ve Yasa’nın genel gerekçesi

Anayasa değişikliğinin ilk teklifinde (5660 no.lu Yasa öncesi), genel gerekçenin konumuzla ilgili kısmı şu şekildedir:

“...Cumhurbaşkanının seçilmesinde, seçim tabanının genişletilmesi yani Cumhurbaşkanını halkın seçmesi, **demokratik katılımın sağlanması bakımından daha ileri bir düzenleme olacaktır.** Cumhurbaşkanının halk tarafından seçimi, **doğrudan demokrasinin** de bir uyarlaması, yönetenleri belirleme sürecine milletin **etkin katılımı** sağlanacaktır. / Bu değişikliklerle, [TBMM] seçimlerinin 4 yıla düşülmesinin⁹⁵ öngörülmesi, süresi 5 yıl olan Cumhurbaşkanına görev süresinde **farklı siyasal çoğunlukla birlikte çalışma imkânı** sağlayacak ve halkın seçtiği Cumhurbaşkanının **tarafsız, partiler üstü bir tutum** sergilemesini mümkün kılacaktır”⁹⁷ (b.k.v.t.a.).

Kelime hataları ve cümle düşüklüğü, CB seçimindeki başarısızlık sonrası AYM’nin “367 kararı”na tepki amacıyla hemen sunulan teklifin, gerekçesinin de alelacele kaleme alındığı izlenimi vermektedir. Ayrıca, gerekçenin içeriği de eleştiriye açıktır. Özellikle, gerekçedeki “doğrudan demokrasi”nin, CB’nin halk tarafından “doğrudan seçim”inden veya -başka birçok yerde eş anlamlı olduğu sanılan- halkın karar süreçlerine “doğrudan katılım”ından farklı bir kavram olduğunun altını çizmekle yetinelim. Aynı hata, 6271 no.lu Yasa’nın TBMM-GK’da görüşülmesi sırasında bazı milletvekillerince de yapılır⁹⁸.

b) TBMM-AK aşaması

Adaylık konusundaki tartışmalar, TBMM-AK Raporu’na yansıtılır⁹⁹. Eleştiriler, ayrıca 7 milletvekili tarafından kaleme alınan “karşı

⁹⁵ Alıntılanan metinlerde cümle aralarına konulan “/” simgesi, orijinal metindeki paragraf/fıkra ayrımlarını göstermek için, tarafımızca eklenmiştir.

⁹⁶ Gerekçede yanlış yazılan sözcük, “düşürülmesinin” biçiminde olmalı idi. Hata, 5678 no.lu Kanun öncesinde yinelenen gerekçede düzeltilmiştir.

⁹⁷ **TBMM**, SS: 2/1015. <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/2/2-1015.pdf>

⁹⁸ Özdal ÜÇER: “Elbette temsili demokratik sistemden doğrudan demokratik sisteme geçilmesi, ... önemli”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 73.

⁹⁹ “Bazı üyelerimiz siyasi parti grupları tarafından aday göstermenin ve ikinci defa seçilme imkânının Cumhurbaşkanının tarafsızlığını zedeleyeceğini ifade etmişlerdir. /

oy”da da dile getirilir¹⁰⁰. Ancak, tartışılmalı md’ler, TBMM-AK’da aynen kabul edilir.

c) TBMM-GK aşaması

1. ve 2. birleşimdeki tutanakları incelediğimizde¹⁰¹, şunları not edebiliriz:

- **115. Birleşim (28 Mayıs 2007)**¹⁰²: Özellikle partiler tarafından aday gösterilmesi konusu tartışılmıştır. İddia ve karşı iddiaların odağı, partilerce aday gösterilmenin, CB tarafsızlığını zedeleyip zedelemeyeceğidir. Tartışmalar, ilgili kısımda özetlenecektir.

- **118. Birleşim (31 Mayıs 2007)**¹⁰³: Önerilen değişiklikler, kabul edilmiştir.

C. 2007 değişikliğini uygulama: 6271 no.lu Yasa

Genel bir değerlendirme (1) sonrası, sürecin aşamaları (2) özetlenecektir.

1) Genel olarak

Any. md. 102/5’in “*emredici anayasa normu*”nun gereği olan Yasa (CSK), yaklaşık 4 yıl 7 ay sonra kabul edildi.

... Cumhurbaşkanı’nın görev süresi olarak beş yılın makul bir süre olduğu, ancak ikinci defa seçilme imkânı ile halk tarafından seçilmesinin uygun olmayacağı bazı üyelerimizce ifade edilmiştir”. TBMM-AK Raporu (1/1368), T. 27.05.2007, Esas No: 1/1368, Karar No: 11. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1433m.htm>

¹⁰⁰ “Diğer yandan doğrudan halk oyuyla seçim gibi bir siyasi süreçten geçerek, hatta bu süreçte bir siyasi partinin adayı olarak bu partinin yaptığı propaganda sonucu seçilen bir Cumhurbaşkanı’nın, görevinde tarafsızlığını koruması ve kamuoyuna bu yönde güven vermesi de güçleşecektir. / ... Yasa Cumhurbaşkanı’nın halk oyuyla seçilmesi yöntemini getirirken bu yöntemin ait olduğu yarı başkanlık veya başkanlık sistemlerinden birisini tüm kurumlarıyla da benimsememiş; sadece parlamenter sistemi yozlaştırmakla yetinmiştir”. TBMM-AK Raporu (1/1368), T. 27.05.2007, Esas No: 1/1368, Karar No: 11. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1433m.htm>; <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1368.pdf>

¹⁰¹ Toplam 108 sayfa (88+20).

¹⁰² **TBMMTD**, Yasama Dönemi: 22, YY: 5, Birleşim: 115, T. 28.05.2007-Pazartesi, ss. 1-88. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=19931&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=88

¹⁰³ **TBMMTD**, Yasama Dönemi: 22, YY: 5, Birleşim: 118, T. 31.05.2007-Perşembe, ss. 1-20. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=19935&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=20

Yasa'nın amacı da, söz konusu norma paralel olarak belirlendi: *"Cumhurbaşkanı seçimine, Cumhurbaşkanı adaylarında aranacak niteliklere, seçim öncesi, seçim günü ve seçim sonrası yapılması gereken işlemlere ilişkin usul ve esasları düzenlemek"* (CSK, md. 1).

2. Sürecin aşamaları

Teklif, TBMM-AK ve TBMM-GK aşamaları özetlenecektir.

a) "Tasarı"¹⁰⁴ aşaması ve Yasa'nın genel gerekçesi

Adalet Bakanlığı'nca hazırlanan CSK Tasarısı¹⁰⁵, Hükümet tarafından TBMM Genel Başkanlığı'na iletilmiştir. CSK'nın genel gerekçesinde, CB seçme yetkisini TBMM'den alarak halka veren Anayasa değişikliğine yollama yapılarak, Yasa'nın da Anayasa değişikliğinin "emredici" hükmü doğrultusunda hazırlandığı belirtilir:

*"... Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi suretiyle, seçim tabanının genişletilmesi ve demokratik katılımın daha çok sağlanması; yönetenleri belirleme sürecine milletin etkin katılımının temini; halkın seçtiği Cumhurbaşkanının tarafsız, partiler üstü bir tutum sergilemesinin mümkün kılınması amaçlanarak, ... değişiklikler yapılmıştır"*¹⁰⁶.

b) TBMM-AK aşaması

Yasa, Komisyon'da tartışmalara yol açtı. 16.01.2012 tarihli "Muhalefet Şerhi"nde, özellikle tarafsızlık eleştirisi söz konusudur:

*"Getirilen bu madde açıkça Başbakan'ın, Cumhurbaşkanı aday olması sürecinde, Kamu gücü ve Devlet imkanlarıyla haksız ve adaletsiz propaganda yapmasının önünü ve yolunu açmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde aday olmak isteyen diğer yurttaşlar ise, adaylık sürecinde 'göstermelik aday' olarak ve sözde seçime meşruiyet kazandırma amacıyla kullanılmış olacaktırlar"*¹⁰⁷.

Bu konuya, daha sonra değinilecektir.

¹⁰⁴ Tasarının bazı kısımlarında "Hükümet teklifi" denilse de, esasen Hükümet kaynaklı yasama girişimi için bu deyim teknik açıdan yanlış olduğunu ekleyelim.

¹⁰⁵ Tasarı metni için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0487.pdf>

¹⁰⁶ K.T. 10.12.2009, S. B.02.0.KKG.0.10/101-1772/4907. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0487.pdf> Ayrıca bkz. **TBMM**, *Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu Tasarısı ...*, s. 5.

¹⁰⁷ **TBMM**, *Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu Tasarısı ...*, s. 32.

c) TBMM-GK aşaması

TBMM-AK¹⁰⁸ ve TBMM-GK¹⁰⁹ metinlerinde, farklılık bulunmamaktadır. 1. ve 2. birleşimdeki tartışmalar özetlenebilir¹¹⁰:

- **53. Birleşim (18 Ocak 2012)**¹¹¹: İlk birleşimde, CSK tasarısı, TBMM İktüzüğü md. 91 kapsamında “temel kanun” olarak değerlendirilerek, bölümler hâlinde görüşülmesi kabul edilmiş ve Başkan tarafından TBMM-GK’da duvurulmuştur¹¹². Yasa’nın görüşülmesi sırasında, özellikle secilme ön koşulları ve adavlık sürecine ilişkin usûl tartışılmıştır. Ayrıca, varıci önerilerin kabul görmediğini, değişiklik önergelerinin reddedildiğini eklemekte yarar var. Bazıları, yeri geldiğinde irdelenecektir.

- **54. Birleşim (19 Ocak 2012) ve üç değişiklik önergesi**¹¹³: CSK’nın kabul edildiği 2. birleşimde, incelememize ilişkin 3 önerge verilmiştir:

- ✓ **Önerge-1**: CSK md. 7/2’deki siyasal partilere ilişkin aday önerme yetkisinde geçen “yüzde onu” ibâresinin “yüzde üç” olarak değiştirilmesi, başlıca önemli noktadır¹¹⁴.

- ✓ **Önerge-2**: CSK md. 7/2’ye, 100.000 seçmen imzası ile CB adayı gösterilebilme olanağı öngören c. 3’ün eklenmesi önerilir¹¹⁵. Halk inisiyatifi ile CB adayı önerme konusu, Anayasa’ya aykırılık tartışmasına konu olmuştur. TBMM-AK Başkanı ve Anayasa Hukuku Profesörü B. KUZU, muhalefetin önerge vermediğini bilmediğini vurgulamış, ancak muhalif üyelerce Anayasa Hukuku ve hatta Hukuka Giriş derslerini anlamadığı yönünde eleştirilerle karşılaşmıştır¹¹⁶.

¹⁰⁸ **TBMM**, Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu Tasarısı ..., ss. 13-17.

¹⁰⁹ Bkz. K.n., 6271, K.t. 19.01.2012; RG, T. 26.01. 2012-Perşembe, S. 28185; Düstur, 5. Tertip, C. 51. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/01/20120126-5.htm>; <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6271.html>

¹¹⁰ 1. (77) ve 2. (108) birleşimdeki toplam 185 sayfalık metin incelenmiştir.

¹¹¹ **TBMMTD**, Yasama Dönemi: 24, YY: 2, Birleşim: 53, T. 18.01.2012-Çarşamba., ss. 1-77. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangici?P4=21105&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=77

¹¹² **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 14.

¹¹³ **TBMMTD**, Yasama Dönemi: 24, YY: 2, Birleşim: 54, T. 19.01.2012-Perşembe., ss. 1-108. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangici?P4=21107&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=108

¹¹⁴ **TBMMTD**, T. 19.01.2012, s. 14.

¹¹⁵ “Seçme hakkına sahip, **en az yüz bin vatandaş** imza ile cumhurbaşkanlığına birisini aday gösterebilir” (b.k.v.t.a.). **TBMMTD**, T. 19.01.2012, ss. 14-15.

¹¹⁶ Burhan KUZU: “... bu önergenin son cümlesinde ‘Seçme hakkına sahip, en az yüz bin vatandaş imza ile cumhurbaşkanlığına birisini aday gösterebilir.’ cümlesi Ana-

✓ **Önerge-3:** CSK md. 7 f. 1 ve 2'nin Tasarı metninden çıkarılması yönündedir¹¹⁷. Böylelikle, önerge itibarıyla, geriye, aday gösterilen kişinin “yazılı muvafakat”ini zorunlu kılan f. 3 kalmakta, ancak aday göstermeye ilişkin yetki konusunda bir boşluk doğmaktadır.

§ V. CB ADAYLIK SÜRECİNE YÖNELİK BAŞLICA TARTIŞMALAR

2007 değişikliği ve CSK ekseninde genel değerlendirmeden sonra, çalışmanın odağını oluşturan CB adaylığına yönelik başlıca sorunları inceleyebiliriz.

CSK'da düzenlenen adaylık ve seçim sürecine ilişkin başlıca tartışma konuları, aşağıdaki md'lerde yer alır:

Adaylarla ilgili bilgi ve belgelerde eksiklik hâlinde, YSK tarafından 5 günlük ek süre verilmesi (md. 8), adaylığın sonuçlanması için TBMM Başkanlığı ve YSK'ya başvuru (md. 7/4), aday gösterme süresinin sona ermesinden itibaren yeni aday gösterilememesi (md. 7/5), Adaylığın incelenmesi ve geçici aday listesinin RG'de yayımı (md. 9), itirazların YSK tarafından 3 günde kesin karara bağlanması ve kesin aday listesinin RG'de yayımı (md. 10), Adaylıkta eksilme (md. 11), adayların propaganda yapabilmesi (md. 13), adaylara malî yardım (md. 14), adayların yarışması ve CB seçilme (md. 4), seçim günü işleri ve oy kullanma usûlü (md. 15-17), seçimden sonraki süreç, oyların sayım ve dökümü (md. 18-20), vb.

Ancak, listelenen maddelerin tümünün incelenmesi mümkün değildir. Bu yüzden, özellikle “aday gösterilme” kenar başlıklı md. 7 üzerinde yoğunlaşılacaktır.

yasa'ya açıkça aykırıdır. Bu gerekçeyle katılamıyoruz”. **TBMMTD**, T. 19.01.2012, s. 17. Tufan KÖSE: “... tabii, sürekli ‘Millî irade, millî irade.’ diyen Adalet ve Kalkınma Partisinin ... bu öneriye niye katılmadıklarını anlamak mümkün olmamıştır”. Ibid. B. KUZU: “Anayasa'ya aykırı olduğu için katılamıyoruz”. Ibid. T. KÖSE: “... hukuk fakültesinin birinci sınıfında ‘Anayasa'ya başlangıç’ dersinde öğretiler bunları bize”. Ibid. B. KUZU: “İç Tüzük'e aykırı, Anayasa'ya aykırı. Önerge vermeyi bilmiyorsunuz”. Ibid. T. KÖSE: “... dinlerseniz Komisyon Başkanı, öğreteceğim size de. Hoca olmuşsunuz ama demek ki tam bilemiyorsunuz bu işleri”. **TBMMTD**, T. 19.01.2012, s. 18. B. KUZU: “Yüz bin rakamını nereden çıkarıyorsunuz?”. Ibid. T. KÖSE: “Anayasa hukukunun birinci dersinde şunu anlatıyorlar, diyorlar ki: ‘Türkiye bir parlamenter sistem’”. Oktay VURAL: “Niye aykırı olsun?” B. KUZU: “Niye mi aykırı olsun? Yani orada açık açık ... ‘Yüzde 10 oy almak lazım.’ desin, ‘20 vekil.’ desin, ...”. Ibid.

¹¹⁷ **TBMMTD**, T. 19.01.2012, s. 15.

a) “Aday gösterme ve “aday gösterilme”nin hukuksal sonuçları

Aday gösterme ve aday gösterilme durumları ayrı sonuçlara yol açar:

- **Aday göstermenin hukuksal sonucu: Seçimlere katılabilmek:** Aday gösterilen ve md. 7/4 uyarınca öngörülen usûlde belgelerini teslim edenler, CB seçimlerine katılabileceklerdir. Ancak, CB seçimi için aday gösterilenlerin, adaylığı reddetme hakları saklıdır. Zira, adaylığı kabul, şekil şartına bağlanmıştır: “*Aday gösterilmek kişinin yazılı muvafakatine bağlıdır*”. (CSK, md. 7/3)

- **Aday gösterilme zorunluluğunun hukuksal sonucu: Re’sen aday olamama:** 1982 Anayasası ve CSK’da, “*kendiliğinden (re’sen) aday olma*”ya olanak tanınmamıştır. Konuya, daha önceki Cumhurbaşkanları, mevcut CB ve diğer bireyler açısından ayrıca değinilecektir.

b) Aday gösterme yetkisi: TBMM üyeleri ve siyasal partiler

CB seçim sürecinin ilk ayağını “aday olma”, daha doğru deyişle “aday gösterilme” aşaması oluşturur¹¹⁸. Zira, re’sen adaylık söz konusu olmadığı için, “aday gösterilme” koşulunun gerçekleşmesi gerekir.

Bazı ülkelerde, Meclis, Senato ve bölge konseyleri tarafından aday gösterilme gibi, aşamalı bir inisiyatif belirlenir (İrlanda¹¹⁹).

aa) TBMM üyelerince aday gösterilme (md. 7/1)

3 koşulun kümülatif olarak gerçekleşmesi zorunludur:

- **“En az 20 milletvekili” koşulu (md. 7/1, c. 1):** “*Cumhurbaşkanlığına [TBMM] üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi en az yirmi milletvekilinin yazılı teklifiyle mümkündür*”. 2007 öncesinde olduğu gibi, 2007 değişikliği ile de, TBMM üyelerine CB adayı önerme yetkisi tanınmaktadır. Ancak, asıl değişiklik, vetkinin kullanımı için gereken üye sayısındadır. Nitekim, daha önce 1/5 TBMM ÜTS tutarında (110) üye söz konusu yetkiyi kullanırken, bu kez gereken irade sayısı 20 üveve indirilmiş ve adav önerme kolaylaştırılmıştır. Ancak, bu nokta genellikle dikkatten kaçmaktadır.

¹¹⁸ ESEN, Selin & YÜCEL, Bülent (Ed), *Türk Anayasa Hukuku*, Anadolu Üniversitesi AÖF Yay., Eskişehir, Temmuz 2012, s. 132.

¹¹⁹ 1937 İrlanda Any. md. 12/4-2: “*Eski veya emekliye ayrılan Başkan dışındaki her aday seçim için aşağıdaki gruplardan biri tarafından aday gösterilir: i) ... Temsilciler Meclisi veya Senatonun üyesi olan en az yirmi kişi, ii) ... idari ilçelerin (County) en az dördünün Konseyleri tarafından*”. ADALET BAKANLIĞI, AB Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları, s. 288.

CSK'nın TBMM-GK'daki görüşmeleri sırasında, U. AKSÖZ, CB aday olmak için 20 TBMM üyesine muhtaç olduğunu, bunun tarafsızlığı zedeleyeceğini dile getirir¹²⁰. Buna karşılık, A. YENİ, -hatalı biçimde- 2007 değişikliğinden önce de 20 milletvekili koşulunun olduğunu iddia eder ve diğer iki üye ile arasında “Anayasa’yı bilmeme” polemğine maruz kalır¹²¹. Bu arada, düzenlemenin tarafsızlığa aykırı olmadığını savunanlar da vardır¹²².

Öte vandan A. L. TÜZEL, süreci “TBMM adaylarının halka onaylatılması” olarak değerlendirir¹²³, soruyu vanıtlayan Adalet Bakanı S. ERGİN ise, Yasa'nın Anayasa'ya uygunluğunu savunur¹²⁴.

• **Teklifin “yazılı” olması (md. 7/1, c. 1):** Md'de, “*en az yirmi milletvekilinin yazılı teklifi*” kaydı yer alır. Oysa aynı koşul, siyasal partilerin ortak aday göstermesi açısından öngörülmez.

• **Her milletvekilinin ancak bir aday için teklifte bulunabilmesi (md. 7/1, c. 2):** “*Her bir milletvekili ancak bir aday için teklifte bulunabilir*”. Ayrıca, CSK md. 7/1'in madde gerekçesinde, her milletvekilinin

¹²⁰ Uğur AKSÖZ: “Cumhurbaşkanı adayı Parlamenteoya gelecek, partilerin kapısını vuracak, ‘**Bana 20 milletvekili imza versin.**’ diyecek. / ... Cumhurbaşkanını halk seçsin, tarafsız olsun, yansız olsun, güçlü olsun diyoruz; ama Cumhurbaşkanını aday etmek için onu **20 milletvekiline muhtaç ediyoruz**. Yani, ... yirmi imza alırsa tarafsız mı oluyor? ... Burada grubu olan bir partinin aday olmuyor mu yirmi imza alınca?” (b.k.v.t.a.). **TBMMTD**, T. 28.05.2007, s. 17.

¹²¹ Ahmet YENİ: “Orada da 20 lazım”. **TBMMTD**, T. 28.05.2007, s. 54. İsmail BİLLEN: “Mevcut Anayasa elimde, açıp okursanız, **eski Anayasa'mızda** da [“eski anayasa hükmü” denilmek istenmiş] 110 milletvekilinin Cumhurbaşkanı adayını ... imzalarıyla birlikte gösterebileceğini göreceksiniz. Biz bunun sayısını aza indirerek, başkalarına, **110 kişiye yalvarmak yerine belki 20 kişiye müracaat etmeyi getir-mişiz**”. **TBMMTD**, T. 28.05.2007, s. 54 (b.k.v.t.a.).

¹²² Süleyman SARIBAŞ: “Sayın Demirel'i ... Sayın Özal'ı kim önerdi? Partiler önermedi mi? Yani, bu partilerin önermiş olması demokratik bir ülkede ayıp bir şey mi? **Partiler illegal örgütler mi?** ... Elbette, siyasi partiler, ... aday da önercekler, / ... Yani, ... partiler tarafından önerilen bir Cumhurbaşkanının seçilmiş olmasının **Cumhurbaşkanlığının tarafsızlığıyla ne alakası var?**”. **TBMMTD**, T. 28.05.2007, s. 26 (b.k.v.t.a.).

¹²³ A. L. TÜZEL: “Şimdi ‘Halk seçecektir.’ deniyor ancak ... yasa tasarısında, Meclisin gösterdiği adaylar[ın] halka oylatılması düşünülüyor. Şimdi, bunun adı demokrasi mi olacaktır?”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 36.

¹²⁴ S. ERGİN: “Tabii, Anayasa değişikliği yapıldığında, Parlamenteoda bulunan 20 milletvekilinin bir araya gelerek aday göstermesi esası öngörülmüş idi. Ayrıca, ... Parlamenteoda temsil edilen küçük partilerin de, ... bu seçimde inisiyatif alabilmesi, aday gösterebilmesi öngörülmüştür. Bu düzenleme Anayasa'mızda var olan bir düzenlemedir, bu yasanın tartışma konusu değildir”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 38.

yalnızca bir aday için teklifte bulunabilmesine yönelik düzenleme gerekçelendirilirken, Any. md. 67/6'daki *“temsilde adalet ve yönetimde istikrar”* ilkelerine vurgu yapılması dikkat çekicidir¹²⁵.

bb) Siyasal partilerce aday gösterilme (md. 7/1)

2 koşulun kümülatif olarak gerçekleşmesi zorunludur:

• **“% 10” toplam oy oranı koşulu (md. 7/2, c. 1):** *“En son yapılan milletvekili genel seçimlerinde, aldıkları geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında, yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir”*.

2012/96 karar sayılı AYM kararında Osman Alifeyvaz PAKSÜT'ün kaleme aldığı karşı oy gerekçesinde de ifade edildiği üzere, partilerce CB adayı önerilmesi durumunda, aday gösterilmesi işleminin *“TBMM ile doğrudan bir bağlantısı olmadan gerçekleştirilmesi mümkündür”*¹²⁶.

% 10'la aday gösterme koşulunun yüksek bir baraj içerdiği, tek başına bu barajı aşamayan partilerin diğer partilerle uzlaşarak ortak aday gösterebileceği, serbest iradelerini sergileyemeyecekleri savunulabilir. Ancak, söz konusu düzenlemenin, barajı aşamayan ve TBMM'ye giremeyen partileri dahi aday gösterme sürecine kattığı da düşünülebilir¹²⁷.

2007 öncesi ile karşılaştırıldığında, TBMM üyeleri dışında siyasal partilere de CB adayı önerme yetkisi tanınması, hic kuskusuz olumludur. Ayrıca, ilk aday gösterme volu açısından kolavlık getirildiğini de (110 üye verine, 20 üye ile önerme) eklediğimizde, aday gösterme açısından daha olumlu bir tablo olduğu savunulabilir.

Ancak, söz konusu aday gösterilme koşulları, TBMM'de Yasa'nın görüşülmesi sırasında bazı üyelerce, *“halkın seçilme hakkının ihlâli”*

¹²⁵ “... seçim kanunlarının **temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri** çerçevesinde düzenlenmesi gerekliliği göz önünde bulundurularak, her bir milletvekilinin ancak bir aday için teklifte bulunabilmesi öngörülmektedir”. (b.k.v.t.a.). **TBMM**, Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu (1/487), Yasama Dönemi: 24, YY: 2, SS: 138, s. 7. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasan/2012Yili/Kanmetni/6271ss.pdf> Ayrıca bkz. K.T. 10.12.2009, S.. B.02.0.KKG.0.10/101-1772/4907. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0487.pdf>

¹²⁶ **AYM**, K. 2012/96.

¹²⁷ *“Bu sayede milletvekili seçimlerinde tek başına % 10'luk ulusal seçim barajını aşamayan partilere, birlikte hareket etmek suretiyle bir aday üzerinde anlaşarak seçim sürecine katılabilmenin yolu açılmıştır”*. **ESEN & YÜCEL**, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 132.

olarak değerlendirilmiştir¹²⁸. Belirtmek gerekir ki, halkın inisiyatifli yolu da açılmış olsa idi, kendi içinde daha tutarlı ve daha demokratik bir süreç ortaya çıkabilirdi. Oysa ki, bazı milletvekillerinin iddia ettiğinin aksine, TBMM üveliğine benzer biçimde CB adaylığı yolunun sınırsız olarak açılması durumunda, sürecin kontrolünün zorluğu göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan, TBMM üye sayısına karşılık (örn. TBMM’de 550), yalnızca 1 CB seçildiği; ayrıca, TBMM üvelğinde adaylıkların büyük kısmının parti ve seçmen süzgecinden geçtiği gerçeğini dikkate almak, yeterli fikir verebilir.

2007 değişikliğinde sözü edilen 2 noktada olumlu yeniliklere karşın, bir diğer açıdan olumsuzluk ve daralma söz konusudur. Nitekim 2007 öncesinde, milletvekilleri kendiliğinden aday olabilmekte idi. 2007 değişikliği ile, TBMM üyelerinin kendiliğinden aday olabilmeye yolu kapatılmış, ister TBMM içinden, iste dışından olsun, yalnızca “aday gösterilme” esas alınmış ve bu konudaki yetki de 20 TBMM üyesi veya % 10’u aşan partilere özgülenmiştir. Diğer bir deyişle aday gösterilme, artık yalnızca TBMM dışından bireyler için değil, TBMM üyeleri için de zorunludur.

% 10’u tek başına aşan partilerin, yine tek başına aday göstermesi mümkündür. TBMM-GK’daki görüşmeler sırasında O. VURAL’ın bu yönde hatalı bir yorumdan hareketle eleştirisi olsa da¹²⁹, % 10’u aşan partilerin, diğer partilerle ortak aday göstermesi zorunluluğu bulunmaktadır.

Siyasal partilerin aday göstermesinin, CB tarafsızlığı ilkesini zedeleyeceği ileri sürülür¹³⁰. Benzer eleştiriler, Anayasa değişikliğinin CB tarafından iade işlemine ilişkin gerekçede de yer almaktaydı¹³¹.

¹²⁸ A. L. TÜZEL (İstanbul): “Meclisin aday göstermesi anlamına gelecek ‘20 milletvekili veya partilerin ortak aday’ gibi düzenlemeler aslında halkın seçilme hakkının ihlali anlamındadır”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, ss. 56-57.

¹²⁹ O. VURAL: “Yüzde 10’u aşmış bir partinin Cumhurbaşkanı aday göstermesi mümkün değildir ancak birkaç partiyle bir araya geldiği zaman Cumhurbaşkanı aday gösterebiliyor. Tam bir garabet”. **TBMMTD**, T. 19.01.2012, s. 104.

¹³⁰ **ESEN**, Selin, “Türkiye’de Cumhurbaşkanının Doğrudan Halk Tarafından Seçilmesinin Siyasal Sisteme Olası Yansımaları”, *Mümtaz Soysal’a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 256; **KAHRAMAN**, Mehmet, “Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi ve Cumhurbaşkanı Seçim Kanunu”, *SÜİİBFSEAD*, Y. 12, S. 23, Nisan 2012, ss. 272-273, 282. http://www.iibf.selcuk.edu.tr/iibf_dergi/dosyalar/291360670347.pdf

¹³¹ “... düzenleme, milletvekilleri ya da siyasal partiler uygun görmeden Cumhurbaşkanı aday olamayacağını göstermektedir. Bu durumu, halkoyu ile seçilmenin özyle bağdaştırmak olanaksızdır. / ... Cumhurbaşkanı adayını partilerin önermesi

Ancak, siyasal rejimin farklılaştırılması ve başkanlık rejimi yönündeki arayışlar dikkate alındığında, % 10'u tek başına aşamayan partilerin bağımsız CB adayı önerememesi, sınırlayıcı işlev görür. Bu denli önemli (ve mevcut haliyle dahi sembolik devlet başkanlığı rolünü aşmış) bir kurumun belirlenmesinde küçük partilerin dışlanması, demokrasi ve çoğulculuk açısından hayli eleştiri alabilir. TBMM'de 20 milletvekili bulunan veya grup kuramasa da en azından temsil edilen partiler, bu sürece yine de katılabildiği için, 2. yöntem, 1.yöntemin açığını telâfi edici bir mekanizma işlevi görebilir. Ancak, % 10 barajını aşamayıp TBMM'de hiçbir üye ile temsil edilemeyen partiler, TBMM üyeliği yoluyla aday önerme sürecine katılamayıp, yalnızca bir partiler koalisyonunu % 10'luk oranı açısından tamamlayıcı işlev görür. Bu çerçevede örneğin, % 5'i aşan partilerin tek başına, toplam oy oranları % 5'i aşan partilerin ise ortak aday göstermesi önerilebilir.

• **Her siyasal partinin ancak bir aday için teklifte bulunabilmesi (md. 7/2, c. 2):** “Her bir siyasi parti ancak bir aday için teklifte bulunabilir”. Bu son cümle, Hükümet tasarısında yer almayıp¹³², TBMM-AK tarafından eklenmiştir¹³³. Oysa, f. 1'deki “Her bir milletvekili ancak bir aday için teklifte bulunabilir” cümlesi, her iki metinde de yer alır.

Tıpkı TBMM üyeleri açısından olduğu üzere, partiler de, yalnızca bir aday gösterebilirler. Diğer bazı ülkelerde de, inisiyatifte yetkili olanların birden fazla aday gösterme yolu kapalıdır: (İrlanda¹³⁴, Moğolistan¹³⁵).

de, Cumhurbaşkanının yansızlığı ile bağdaşmamaktadır. Çünkü, halk genellikle kişiye değil, genel seçimlerde olduğu gibi siyasal partiye oy verecek, Cumhurbaşkanı da seçimini sağlayan partiye olan gönüllüborcu nedeniyle yansız ve bağımsız davranamayacaktır”. Bkz. Geri Gönderme Tezkeresi ve Anayasa Komisyonu Raporu (1/1368), T. 25.05.2007, S. B.01.0.KKB.01-18/A-7-2007-394, Yasama Dönemi: 22, YY: 5, (S. Sayısı: 1433), ss. 8-10. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1433m.htm>; <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1368.pdf>

¹³² CSK Tasarısı, s. 2. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0487.pdf>

¹³³ Md. 7 açısından Hükümet ve TBMM-AK metinlerinin karşılaştırması için bkz. **TBMM, Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu** (1/487), Yasama Dönemi: 24, YY: 2, SS: 138, ss. 42-43. <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasan/2012Yili/Kanmetni/6271ss.pdf> Ayrıca bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss138.pdf>

¹³⁴ 1937 İrlanda Any. md. 12/4-3: “Hiç kimse ve hiçbir Konsey aynı seçim ile ilgili olarak birden fazla aday gösterme hakkına sahip değildir”. **ADALET BAKANLIĞI, AB Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları**, s. 288.

¹³⁵ 1992 Moğolistan Any. md. 31/2'ye göre, ulusal parlamentoda temsil hakkı elde eden siyasal partiler veya ittifaklar, 1'er aday gösterir. http://www.servat.unibe.ch/icl/mg00000_.html Ayrıca bkz. **MADDEX, Constitutions of the World**, p. 291.

Siyasal partiler ve TBMM üyelerince aday gösterilme zorunluluğunun tamamen kaldırılması, durumu anayasal ölçütlere uyan tüm bireylere re'sen başvuru yolunun açılması önerileri, “*aday enflasyonu*”na yol açabileceği için, çekince ile yaklaşıyoruz.

cc) Halk inisiyatifi ile aday gösterilme yolunun kapalı olması

2007 Anayasa değişikliği ve 6271 no.lu Yasa’da, halk inisiyatifi ile CB adayı gösterme olanağı tanınmamıştır.

CSK’nın TBMM’deki görüşmeleri sırasında, H. KAPLAN¹³⁶, Ö. ÜÇER¹³⁷ başta olmak üzere birçok milletvekili, halk inisiyatifinin tanınması yönünde eleştiri ve önerilerde bulunmuşlardır.

Ayrıca, 2007 Anayasa değişikliğinden 4 ay sonra hazırlanan ÖZBUDUN taslağında, halk tarafından CB adaylığı önerilmesi yer alıyordu:

Taslak’ta, CB seçimi için, 2 alternatif sunulur. 1. alternatif, TBMM’ce seçimin korunması yönünde iken, Komisyon’un asıl önerisi olan 2. alternatifte halk tarafından seçim esas alınır. Md. 78/3’te, adaylık açısından şu hüküm önerilir: “*Cumhurbaşkanlığına birinci fıkrafta belirtilen niteliklere sahip kişilerin aday gösterilebilmesi, yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile veya ikiyüzbin seçmenin noter tasdikli dilekçesiyle mümkündür*”¹³⁸.

Belirli sayıda imza toplanması koşuluyla halk inisiyatifi yoluyla CB seçiminde aday gösterme olanağı, diğer bazı ülkelerde tanınmaktadır. Birkaç örnek verilebilir:

¹³⁶ Hasip KAPLAN: “Mevcut Cumhurbaşkanına bir daha aday olmasının yolunu kapatıyorsunuz. Adaylara sınırlama getiriyorsunuz, ‘20 milletvekili aday gösterebilir.’ diyorsunuz. Niye? 5 tane konfederasyon gösteremez mi? **5 tane parti, Parlamento dışı parti gösteremez mi?** 500 bin kişi imza toplayıp bir kişiyi aday gösteremez mi? Yani halkın iradesinin önüne geçmenin ne gereği var?”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 63. Alıntıda vurguladığımız kısımlardan anlaşıldığı kadarıyla, örneğin “5 parti” denilmekle, partilerin ortak aday gösteremeyeceği gibi yanlış bir algılama sonucuna varılmıştır. Oysa Tasarı’da, -sayısına bakılmaksızın- toplam oyu % 10’u aşan partilerin -ister TBMM içinden, ister dışından olsun- ortak aday gösterebilmeleri yolu zaten açıktır.

¹³⁷ Ö. ÜÇER: “... halk oylamasıyla Cumhurbaşkanının seçilmesi önemli. Cumhurbaşkanının adaylığının belirlenmesi de halk tarafından mümkün olsa bu daha demokratik olur”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 73.

¹³⁸ **ÖZBUDUN**, Ergun vd., *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*, 12.09.2007. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5515/6194.pdf>

- **Portekiz:** 1976 Portekiz Any. md. 124/1'e göre, "Cumhurbaşkanlığı için, en az yedibinbeşyüz[,] en fazla onbeşbin kayıtlı seçmen tarafından aday gösterilir"¹³⁹.
- **Finlandiya:** 1999 Finlandiya Any. md. 54/3'e göre, son parlamento seçimlerinde en az 1 sandalyesi olan kayıtlı siyasal partilerin veya oy verme hakkına sahip en az 20000 yurttaşın imzasıyla aday gösterilebilir¹⁴⁰.
- **Polonya:** 1997 Polonya Any. md. 127/3'e göre, "Sadece en geç seçim günü 35 yaşını dolduran ve Sejm¹⁴¹ (Meclis) seçimlerinde tam seçilme yeterliği olan bir Polonya vatandaşı Cumhurbaşkanı seçilebilir. Sejm seçimlerinde oy verme hakkı olan en az 100, 000 vatandaştın imzasıyla gösterilen adaylık da desteklenebilir"¹⁴².
- **İzlanda:** 1944 Any. md. 5, c. 1'e göre, CB Adayı, en az 1500, en çok 3000 seçmen tarafından önerilebilir"¹⁴³.
- **Slovakya:** Slovakya Any. md. 101/3'e göre, CB seçimlerinde en az 15 Parlamento üyesi veya oy verme hakkına sahip 15000 yurttaş imzası ile aday gösterilebilmektedir¹⁴⁴.
- **Doğu Timor (Timor-Leste):** 2002 Any. md. 75/1-4'e göre, Devlet Başkanlığına aday olacak kişilerin, diğer birçok koşullara uygunluğunun yanı sıra, en az 5000 seçmen tarafından da aday gösterilmesi gerekir¹⁴⁵.

Ancak, Anayasa değişikliğinin CB tarafından iade edilme işleminin gerekçesinde, re'sen adaylık yolunun kapalı tutulmasına açıkça karşı çıkılmadığı gibi, aday belirlemede halkın inisiyatifine yer verilmemiş olması da eleştirilmemiştir.

¹³⁹ ADALET BAKANLIĞI, AB Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları, s. 482.

¹⁴⁰ ROBBERS, Gerhard (Ed.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts on File, Inc., An Imprint of Infobase Publishing, New York, 2007, p. 312. Anayasa metni için bkz. *The Constitution of Finland (Unofficial Translation)*, Ministry of Justice, Finland, 11 June 1999, s. 11. <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>

¹⁴¹ Sejm, iki kanatlı parlamento'nun ilk organıdır. (*Zgromadzenie Narodowe: Sejm + Senat*).

¹⁴² ADALET BAKANLIĞI, AB Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları, s. 412.

¹⁴³ <http://www.government.is/constitution> (e.t.: 03.07.2013).

¹⁴⁴ *Constitution of the Slovak Republic*. <http://www.nrsr.sk/web/Static/en-US/NRSR/Dokumenty/constitution.doc>

¹⁴⁵ MADDEX, *Constitutions of the World*, p. 129. Anayasa metni için bkz. "Constitution of the Democratic Republic of East Timor". http://www.timor-leste.gov.tl/wp-content/uploads/2010/03/Constitution_RDTL_ENG.pdf

Sonuç olarak, kanımızca halka aday önerme olanağı tanınmaması, önüne “*ileri demokrasi*” gibi hayli iddialı hedefler koyan siyaset mekanizmasının vizyonu açısından “*düşük çıta*”dır. İster “*halk öneremez, ama seçer*”, ister “*halk seçer, ama öneremez*” denilsin (bağlacın yeri ve dolayısıyla vurgunun yönü ne olursa olsun), “*daha ileri*” bir demokrasi için, halka inisiyatif tanınması yerinde, olumlu ve tutarlı olurdu¹⁴⁶.

dd) Önceki ve mevcut Cumhurbaşkanları açısından durum

İki açıdan ayrı ayrı ele alınabilir: Yeniden seçilebilme (aaa), re’sen aday olabilme (bbb).

aaa) Yeniden seçilebilirler mi?

6271 no.lu Yasa’da, 12. CB seçim tarihinin yanı sıra, önceki ve mevcut CB’lerin yeniden aday olup olamayacakları konusu açıklığa kavuşturulmuştur (GM 1):

“Onbirinci Cumhurbaşkanının görev süresi yedi yıldır. / 31/5/2007 tarihli ve 5678 sayılı ... Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce seçilen Cumhurbaşkanları, iki defa seçilememeleri kuralı dâhil, Anayasanın değişiklik öncesi hükümlerine tabidir”.

Öncelikle, A. GÜL’ün görev süresi, Yasa’da 7 yıl olarak belirlenmiştir. Anayasa ve Yasa hükümleri, bu konuda farklı süreler içerir:

- Anayasa: “*Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır*” (1982 Any., md. 101/2).

- Yasa: “*Onbirinci Cumhurbaşkanının görev süresi yedi yıldır*” (6271 no.lu CSK, GM 1).

Belirlemenin Yasa ile yapılması, doktrinde eleştirilmiştir. GÖZLER’e göre, CB görev süresinin Anayasa ile 5+5 olarak saptanmasına karşın, Yasa ile 11. CB için 7 yıl olarak istisna getirilmesi, bir vandan “*istisnaların kaideyi koyan makam tarafından konulması*”, öte vandan “*Anayasa normunun yasa ile daraltılamaması*” ve dolayısıyla “*Anayasa’nın üstünlüğü*” ilkelerine açıkça aykırıdır¹⁴⁷. GM 1/1 için öne sürü-

¹⁴⁶ “*Ama’lı demokrasi*” tartışmalarının tazeliğini koruduğu dönemde, açıkça eklemekte yarar var: Bağlacın yeri tabii ki önemlidir. Bu sebeple, cümle ters çevirip de okunabilir. Bu takdirde, öncelik ve vurgu değişebilir, buna bağlı olarak politik duruş da değişebilir. Önemli olan: Eksiklik, eksiklikler. Bu tür eksikliklerin görmezden gelindiği demokrasiler ise, “*âmâ demokrasileri*”dir.

¹⁴⁷ “*Bu hüküm bir genel hükümdür ve ne bu fıkra, ne 101’nci maddenin bir başka fıkrasında, ne de Anayasamızın bir başka maddesinde bu genel hükme istisna getiren bir hüküm yoktur. / ... 6271 sayılı Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanununun geçici 1’[i]nci*

len bu görüş, 11. CB GÜL'ün durumu açısından hayli tartışılmıştır. Ancak, GÖZLER'in vurguladığı söz konusu ölçütler, aynı kişi için 2. kez aday gösterilme ve seçilme olanağını kapatan GM 1/2 açısından, “özgürlükçü yorum”la (daha doğrusu, aday olmak anayasal bir “hak” olduğuna göre, “hak temelli yaklaşım”la) birlikte düşünüldüğünde, isabetli görülebilir. Ancak, GM 1/1'deki istisnanın da -tıpkı genel kuralda olduğu üzere- bir “geçiş hükmü” olarak Anayasa'ya eklenmesi, daha uygun olurdu.

Özetle asıl sorun, maddî acıdan anayasa normu olan ve seklî acıdan vine anayasa metninde -değişiklik aracılığıyla- ver verilmesi uygun düşen düzenlemenin, seklî acıdan vasa normuna bürünerek karşımıza çıkmasıdır. 11. CB için tekrar adaylık volunu kapatan GM 1/2'nin. Hükûmet'in tasarısı ile önerdiği metinde ver almadığını, TBMM-AK'de eklendiğini yinelevelim. Düzenlemede Anayasa değişikliği yerine vasa'nın tercih edilmesinin temelinde, diğer birçok etkenin yanı sıra, Anayasa değişikliğinin savısal esığı (330) açısından TBMM'de var olan kritik dengenin de payı olabilir.

Bir diğer dikkat çekici husus sudur: Anayasa ile 2. kez CB seçilme olanağı tanınmasına karşın, söz konusu olanağı 11. CB için kapayan yasa normunun iptal gerekçesinde, şu cümle yer alır: **“Anayasanın tanıdığı temel bir hakkın kanunla ortadan kaldırılması mümkün değildir”**.

Yetki ve sınır, özgürlük ve sınırlama ikilisinden tabii ki farklıdır. Ancak, genel kural-istisna ilişkisi bağlamında vine de su test yapılabilir: Cümledeki söz dizimini bozmaksızın, yalnızca “hak” yerine “genel kural”, “kaldırma” yerine “istisna” sözcüklerini verlestirelim. Anayasa (değişikliği) ile öngörülen kurala CSK ile istisna getirilen diğer düzenlemelerde (özellikle, savaş sebebiyle CB seçimlerinin ertelenmesi ve genel kural olan 5 yılda bir CB seçimi kuralının aşılması¹⁴⁸) anayasa tekniği

maddesi, Anayasamızın ... 101'inci maddesinin ikinci fıkrasının uygulama alanını daraltmaktadır; ... istisna getirmektedir. / Oysa ..., bir anayasa hükmüne ancak anayasa hükmüyle istisna getirilebilir; anayasa hükmüne kanunla istisna getirilemez. Anayasa hükmüne kanunla istisna getirilmesi, normlar hiyerarşisinin mantığına aykırıdır. Zira anayasa hükmüne kanunla istisna getirilebilirse, normlar hiyerarşisinin bir anlamı kalmaz; normlar hiyerarşisi sadece bir genel hukuk ilkesi değil, bizzat pozitif bir hukuk ilkesidir. Zira Anayasanın bir hükmüne kanunla istisna getirilmesi, Anayasamızın 11'nci maddesiyle tanınmış olan Anayasanın üstünlüğü ilkesine aykırı olur” (b.k.v.t.a.). GÖZLER, Kemal, “Yorum İlkeleri”, Kamu Hukukçuları Platformu Toplantısı, (Ankara, 29.09.2012), s. 23. <http://www.anayasa.gen.tr/yorum-ilkeleri.htm> (e.t.: 23.07.2013). Ayrıca bkz. GÖZLER, “Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Görev Süresi ...”, ss. 36 vd.

¹⁴⁸ “CSK, md. 5/1: “[TBMM] tarafından savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmediğine dair karar verilmesi hâlinde, Cumhurbaşkanı seçimi bir yıl geriye bırakılır”.

acılarından hiçbir sorun görmeyen¹⁴⁹ AYM vargıclarının içine düştüğü celiskiği anla(t)mak için, kendi cümleleri yeterli olsa gerek. Söz konusu cümlelerin bizzat kendisi de tartışılabilir. Zira, 11 CB'nin 2. kez adaylığı'nın engellenmemesi kanaatine ulaşırken dayandığımız gerekçe, Anayasa'nın ilgili kişi için -AYM kararı devimi ile- "temel hak" doğurduğu savının da ötesinde, var olan hükümler arası ilişkinin özgürlükçü bir voruma tabi tutulabileceğidir. Öte yandan, söz konusu GM 1/2'de yer alan ve Anayasa değişikliği öncesi seçilen Cumhurbaşkanlarının, "iki defa seçilememeleri kuralı dâhil, Anayasanın değişiklik öncesi hükümlerine tabi" olacağı hükmü de dikkate alınmalıdır.

Yasa'da getirilen söz konusu f. hükümlerinin, esasen kendi içinde tutarlı olduğu söylenebilir. Zira, görev süresi ve tekrar seçilebilme ola-nağından yararlanma açısından, GÜL'ün seçildiği anda geçerli Anayasa normlarının uygulanmasından hareket edilmektedir.

Ancak, özgürlük temelli yorum, farklı sonuçlar doğurabilir (idi). Gerçekten, yaygın olarak kullanılan argümanlarla, **görev süresi bakımından önceki normun, tekrar seçilebilme açısından sonraki normun uygulanması** da pekâlâ savunulabilirdi. Nitekim, AYM'nin iptal kararının temel çıkış noktası da budur. Kararda, her iki açıdan yorum yapılırken, şu argümanlar kullanılır:

- **Görev süresi (f. 1) açısından:** 2007 öncesi (GÜL'ün seçildiği anda geçerli) normun uygulanmasını tercih eden AYM'ce f. 1 **oy çokluğu**¹⁵⁰ ile Anayasa'ya uygun bulunurken, statü hukuku, seçildiği an

¹⁴⁹ AYM kararında, bu ve diğer birçok noktada, "yasamanın genelliği" ve "yasamada takdir yetkisi" argümanları kullanılır. Oysa, karara karşı oy yazan üye O. A. PAKSÜT'ün gerekçesinde şu eleştiri yer alır: "... seçimin ne zaman yapılacağı doğrudan Anayasa tarafından düzenlenmiş ve bir **istisnaya yer verilmemiş olduğundan**, bu konuda **yasama organının bir takdir hakkı bulunmamaktadır**". (b.k.v.t.a.) (AYM, K. 2012/96). Kanımızca, Anayasa'da düzenlenmesi gereken konunun Yasa'da düzenlenmesi, hukuk tekniği ve özellikle "yetkide paralellik" ilkesi açısından sorunludur. Şöyle ki; Any. md. 102'de CB seçiminin süreci ve süreleri belirtilmiş, ancak bu konuda bir erteleme öngörülmemiştir. Normal zamanında yapılması gereken bir seçimin ertelenmesi, genel kurala bir istisna niteliğindedir. Diğer bir deyişle, türev kurucu iktidar, yetkisi olmasına karşın, genel kurala istisna getirme iradesini ortaya koymayı tercih etmemiştir. Anayasa normuna istisnanın Yasa'da değil, yine biçimsel olarak anayasa normunda yer alması gerekirdi.

¹⁵⁰ 4 üye, "karşı oy gerekçesi" kaleme aldı: Fulya KANTARCIOĞLU, Mehmet ER-TEN, Osman Alifeyyaz PAKSÜT, Zehra Ayla PERKTAŞ.

yürürlükteki norm, 11. CB açısından istisnanın bulunmaması, vb. argümanlar vurgulandı¹⁵¹.

• **Tekrar seçilebilme (f. 2) açısından:** 2007 sonrası değişikliğe uğrayan normun uygulanmasını tercih eden AYM, f. 2'yi **oybirliği**¹⁵² ile iptal etti. Yorumda, başlıca şu argümanlar kullanıldı: Sonraki normun önceki normu ilgası¹⁵³, özgürlük temelli yorum, lehe yorum ve aday olma hakkı¹⁵⁴, Anayasa ile tanınan bir hakkın yasa ile kaldırılmayacağı¹⁵⁵, kişisel statüler açısından tartışmalı olsa da¹⁵⁶ “kazanılmış hak” ilkesi, vs.

¹⁵¹ “Bu hükmün yürürlüğe girmesinden sonra halkoyu ile seçilecek cumhurbaşkanları açısından görev süresinin beş yıl olduğu konusunda bir kuşku bulunmamaktadır. Ancak aynı şeyi değişiklik yürürlüğe girmeden önce [TBMM] tarafından seçilmiş olan Onbirinci Cumhurbaşkanının görev süresi bakımından söylemek mümkün değildir. Zira Anayasa’nın önceki 101. maddesinde Cumhurbaşkanının [TBMM’ce] yedi yıllık bir süre için seçileceği öngörülmüştür. Onbirinci Cumhurbaşkanı bu kurala göre seçilmiş olup seçimiyle birlikte görev süresi de belirlenmiştir. Anayasa değişikliğine ilişkin 5678 sayılı Kanun’da Onbirinci Cumhurbaşkanının görev süresine ilişkin özel bir düzenleme yer almadığından Anayasada yapılan bu değişiklikte Onbirinci Cumhurbaşkanının görev süresinin kısaltıldığı sonucuna varılamaz”. (b.k.v.t.a.) (AYM, K. 2012/96).

¹⁵² Ancak 3 üye, sonuca “farklı gerekçe” ile katıldı: Fulya KANTARCIOĞLU, Mehmet ERTEN, Zehra Ayla PERKTAŞ.

¹⁵³ “... Anayasa’nın 101. maddesinin ikinci fıkrasının bir kimsenin en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebileceğini düzenleyen hükmü, maddenin eski metninde yer alan bir kimsenin iki defa Cumhurbaşkanı seçilmesini yasaklayan kuralı ortadan kaldırmıştır”. (AYM, K. 2012/96).

¹⁵⁴ “Ayrıca seçme ve seçilme hakkı Anayasa’nın 67. maddesinde vatandaşlar açısından bir temel hak olarak öngörülmüştür. Cumhurbaşkanı seçimlerinde aday olma ve oy verme hakkının da bu madde kapsamında temel bir hak olduğu konusunda bir kuşku bulunmamaktadır”. (AYM, K. 2012/96).

¹⁵⁵ “Anayasa değişikliği ile kaldırılan iki defa Cumhurbaşkanı seçilme yasağının kanunla geçmişe dönük olarak uygulanabilir hale getirilmesi anayasa koyucunun bu konudaki iradesiyle bağdaşmamaktadır. Anayasada iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilme imkânının öngörülmesi mevcut ve geçmişte bu görevi yapmış olanların seçilme haklarını ileriye dönük olarak olumlu yönde etkileyen bir düzenlemedir. Anayasanın tanıdığı temel bir hakkın kanunla ortadan kaldırılması mümkün değildir”. (AYM, K. 2012/96).

¹⁵⁶ AYM Üyesi Fulya KANTARCIOĞLU’nun, CSK GM 1/1’in Anayasa’ya uygunluğu yönündeki çoğunluk görüşüne karşı oy gerekçesinden: “... **kamu hukuku alanında genel olarak kişilerin bulunduğu statülerin kazanılmış hak oluşturmadağı** ve Cumhurbaşkanı seçilmenin **bir hak değil, onurlu bir görev** ve bu görevin gerektirdiği yetkileri kullanma olanağı sağladığı ...” Adı geçen üye, f. 2 açısından yazdığı farklı gerekçede de, aynı yorumu sürdürür: “... (1) numaralı fıkraya ilişkin karşı oy gerekçesinde açıklandığı gibi, (2) numaralı fıkra bakımından da **statü hukukunun gereği**

Özetle, A. GÜL'ün 2007 değişikliği öncesi md. 101/3'te yer alan, “iki defa Cumhurbaşkanı seçileme”me kuralına tabi olduğu ve dolayısıyla 2007 sonrası md. 101/2, c. 1'deki “iki defa Cumhurbaşkanı seçilebil”me olanağından yararlanamayacağı yolundaki f. 2, Yasa'dan yaklaşık 6 ay sonra verilen AYM kararı ile iptal edilmiştir.

1982 Anayasası'nın ilk metninde yer alan “2 kez seçilme” yasağı (Any. md. 101/3) uyarınca daha önce yalnızca 1'er kez CB seçilen önceki ve mevcut CB'lerin, 2007'de getirilen “2. kez seçilme” olanağı (Any. md. 101/2, c. 2; ayrıca bkz. CSK, md. 3/1) doğrultusunda yeniden seçilebilme haklarının doğduğu, AYM kararı ile de açıkça teyid edilmiş bulunmaktadır¹⁵⁷.

Sonuç olarak, Mevcut CB A. GÜL'ün yanı sıra, daha önce görev yapanlardan hâlihazırda yaşayan 3'ünün (K.EVREN, S. DEMİREL, A. N. SEZER) CB adayı olma olanağı doğmuştur. Her 4 adayın CB adaylık koşullarını hâlihazırda sağladığı kabul edilir ise, 2. kez seçilebilmek için 2. ön koşul olan adaylık olanağı da hukuken elde edilmiştir. Ancak, adı geçen 4 aday açısından unutulmaması gereken, re'sen “aday olma” değil, yetkili kılınan inisiyatif sahiplerince “aday gösterilebilme” olanağının doğmasıdır. Şimdi, bu konuya değinelim.

bbb) Re'sen aday olabilirler mi?

Bu kişilerin kendiliklerinden adaylık başvurusu yapıp yapamayacağı, bir diğer konudur.

1982 Anayasası'nın ilk şekli ile, 2007 değişikliği arasında, birçok açıdan olduğu gibi, adaylık açısından da farklılıklar mevcuttur. İlk şekliyle, milletvekilleri kendiliğinden aday olabilmektedir. Oysa ki, TBMM dışından adaylık, TBMM ÜTS'nin en az 1/5'inin (110 üye) yazılı önerisi ile desteklenmelidir.

2007 Anayasa değişikliği sonrasına gelince; ister TBMM içinden, ister dışından olsun, aday gösterilme, en az 20 milletvekilinin yazılı önerisi ile desteklenmelidir. Buna ek olarak, son seçimlerde geçerli oylar

olarak, Anayasa değişikliğinin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, bu tarihten önce seçilen Cumhurbaşkanlarının da iki kez seçilme olanağından yararlanmaları ve yeni kurallara tâbi olmaları gerekir”. (b.k.v.t.a.) (AYM, K. 2012/96).

¹⁵⁷ “Yeni düzenleme Cumhurbaşkanı adayı olmaya ilişkin diğer koşulları taşıyanlara ikinci kez aday gösterilme hakkını tanımaktadır. Bu hak bakımından Anayasada mevcut ve önceki Cumhurbaşkanları açısından herhangi bir istisna öngörülmemiştir. Bu nedenle mevcut ve önceki Cumhurbaşkanlarının bu haktan yararlanmaları doğaldır”. (AYM, K. 2012/96).

toplamı % 10 olan partiler de -barajı geçememiş olsalar dahi- ortak aday gösterebilirler.

2007 değişikliği ile, milletvekilleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip yurttaşlar, CB seçiminde doğrudan aday olamayacaklardır¹⁵⁸. Zira, 1982 Anayasası ekseninde, aday gösterilme zorunluluğu, her durumda geçerli olup, seçime katılacak olanların milletvekili olup olmaması fark etmez¹⁵⁹.

İncelediğimiz ülkeler içinde, kendi dışında bir irade tarafından aday gösterilme koşulu bulunmaksızın, adaylık ön koşullarına uyan herhangi bir yurttaşın kendiliğinden adaylık başvurusu yapabilme yolu oldukça istisnâ bir tercihtir.

Bazı ülkelerde ise, re'sen adaylık, yalnızca belirli sınıflara sahip kişilere tanınır. (Örn. İrlanda'da önceki CB'ler¹⁶⁰). Oysa ki, parlamento üyeliği için durum, tam tersidir. Hemen her ülkede, anayasal koşulları taşıyan her birey, milletvekili adaylığı için herhangi bir kişi, grup, parti veya kurumun onayını almak veya birtakım iradeler tarafından aday gösterilmek zorunda değildir.

Nitekim, 2007 değişikliği öncesi CB olmuş kişilerin yeniden aday olup olamayacağı sorunu, doktrinde tartışılmıştır¹⁶¹. Ancak, kendi inisiyatifleri ile aday olup olamayacakları yönündeki 1982-2007 farklılığı, kamuoyunda pek dikkate alınmamıştır. Konu, özellikle “mevcut” CB GÜL ve “müstakbel CB”¹⁶² R. T. ERDOĞAN üzerinden yürütülen polemik sırasında göz ardı edilmiştir. Esasen her ikisi de, kendiliğinden aday olamaz. Diğer adaylar gibi, 20 milletvekili veya % 10'luk oya sa-

¹⁵⁸ **KAHRAMAN**, “Cumhurbaşkanının Halk Tarafından ...”, s. 269.

¹⁵⁹ **ESEN & YÜCEL**, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 132.

¹⁶⁰ 1937 İrlanda Any. md. 12/4-4: “Eski veya emekliye ayrılan Başkanlar kendileri aday olabilir”. **ADALET BAKANLIĞI**, *AB Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları*, s. 288.

¹⁶¹ Örnek olarak: “Önceki düzenleme, cumhurbaşkanının yeniden seçilemeyeceğini (yalnızca bir defaya mahsus olmak üzere cumhurbaşkanı seçilmenin mümkün olabileceğini havi) mutlak manada sonuç doğurucu mahiyettedir. / Sonuç olarak, ... hali hazırdaki Cumhurbaşkanının görev süresi 7 yıldır ve yeniden adaylık yolu kendilerine kapalıdır”. **ERDİL & KESKİNSOY**, “Cumhurbaşkanının Görev Süresi”, s. 258. Bu yöndeki diğer tartışmalar için bkz. **YAVUZ**, “2007 Anayasa Değişikliğinin ...”, ss. 1202-1203.

¹⁶² R. T. ERDOĞAN henüz Başbakan olmadan önce yazdığımız, ancak uzun süre sonra ancak yayınlanabilen bir yazıda, kendisi için “müstakbel Başbakan” nitelemesini kullanmıştı. Benzer şekilde, “müstakbel CB” nitelemesi de, yakın zamanda “ilk” sözcüğünden arınabilir. **SEZER**, Abdullah “2002 Anayasa Değişikliklerinin Analizi: ‘Ülke İnsanın İhtiyaçları’ mı, ‘İktidar Partisinin Amaçları’ mı, ‘Müstakbel Başbakanın Geleceği’ mi?”, *HAD*, MÜHF Yay., 2007, C. XIII., S. 3-4, ss. 83-101.

hip siyasal partiler ittifakı tarafından aday gösterilmeleri gerekir. Yalnızca kendi inisiyatifleri ile aday olma yolu, 2007 Anayasa değişikliği ile kapatılmıştır. Nitekim konu, 2011 Kaymakamlık Sınavı'nda soruya dönüştürülmüştür¹⁶³.

1982 Anayasası'nda ise, bu yönde “açık” norm yokluğundan hareketle, mevcut CB'nin tek başına adaylık başvurusu yapamayacağı sonucuna kolaylıkla varılabilir. Kaldı ki, yukarıda tartışılan ilgili norm, hiçbir istisna tanımaksızın, üstelik 2007 öncesinde TBMM üyeleri için açık tutulan re'sen adaylık yolunu da kapatacak biçimde- tüm adayların önerilmesini şart koşturmuştur. En açık deyişle, re'sen aday olabilme yönünde açık, “*izin verici normun yokluğu*”nun ötesinde; bu tür bir olanağı kapatan, “*yasaklayıcı normun varlığı*” çıkarımı yapılabilir.

Ancak, “özgürlükçü” yorum tekniği sonuna dek götürülürse, CB GÜL açısından şu sonuçlar tartışılabilir:

- 7 yıl görev yapma (değişiklikten önceki norm).
- 2. kez seçilme (sonraki norm ve AYM kararı etkisi).
- 2. kez seçilme açısından re'sen adaylık (önceki norm). Uygulanamaz, kaldı ki TBMM üyesi de değildir.
- Tekrar tekrar (7+5+5 yıl) seçilebilme (sonraki norm). Bu sonuca ulaşmak, zorlama yorumu gerektirir.

Mevcut CB'nin görev süresi AYM'nin 2012/96 karar sayılı kararıyla 7 yıl olarak belirlenirken, seçildiği anda geçerli (2007 öncesi) Anayasa kuralı, oysa 2. kez seçilme hakkı teyid edilirken değiştirilen (2007 sonrası) Anayasa kuralı tercih edilmiş olduğuna değinilmişti. AYM kararına karşı oy ve farklı gerekçelerde, bu yorumun, çelişki arz ettiği de savunulmaktadır¹⁶⁴.

İş bu çerçevede, mevcut CB GÜL'ün, re'sen aday olup olamayacağı açısından yapılacak yorum faaliyetinde, AYM kararı ile tutarlılık açısından, tıpkı 2. kez seçilebilme olanağı tanınırken yapıldığı üzere, - Anayasa hükmü değiştirilmediği takdirde- yine seçime girebileceği dö-

¹⁶³ Soru 51, Yanıt: A: “1982 Anayasası'na göre, Cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?” Yanlış şık: “A) TBMM üyeleri Meclis Başkanlığına yazılı olarak başvurarak Cumhurbaşkanlığına aday olabilirler”. 2011 Kaymakam Adaylığı Sınavı Soru Kitapçığı, s. 12. <http://www.osym.gov.tr/dosya/1-56979/h/160111kaymakamapdfinternet.pdf>

¹⁶⁴ AYM Üyesi Fulya KANTARCIOĞLU'nun, CSK GM 1/2'nin Anayasa'ya aykırılığı yönündeki karara farklı gerekçesinden: “... görev süresi bakımından önceki Anayasal iradeye; birden fazla seçilme konusunda ise yeni Anayasal iradeye itibar edilmesi gibi ciddi bir çelişki oluşturduğundan, ...”. (b.k.v.t.a.) (AYM, K. 2012/96).

nemde (2014) geçerli Anayasa kuralının tercih edilmesi tutarlı sayılmak gerekir.

Diğer bir deyişle, madem ki seçime gireceği dönemi ilgilendiren 2. kez seçilme hakkı geçerli Anayasa kuralı ekseninde tanınmıştır, bu seçime giriş sürecinde adaylık açısından da aynı kuralın uygulanması gerekir. Önceki hükme göre re'sen aday olabildiği ve dolayısıyla lehine olan hükmün uygulanması gerektiği görüşüyle, 2014'te 2007 kuralının uygulanması savunmak, oldukça güçtür. Zira, 7 yıllık süre, seçildiği an itibariyle kazanılan bir süre olarak AYM tarafından teyid edilmiş ise de; 2. kez seçilme hakkı doğrulanırken bu tarihte geçerli hüküm uygulanmamıştır. Diğer deyişle, her iki tercih açısından istisna niteliği taşıyan, 2. değil, 1. sorunun çözümünde başvurulacak yorumdur ve “mevcut kural”ı değil, esasında yürürlükten kaldırılmış bulunan “önceki kural”ı tercih etme ile sonuçlanmıştır.

Oysa ki, 2007 kuralı ve mevcut CB'nin görev süresi arasında kurulabilecek olan bağ, 2014 seçimleri açısından Anayasa değişikliği ile tamamen kopmuştur. Kaldı ki, AYM kararında, GÜL'ün spesifik durumu açısından 2014 seçimlerine ilişkin sorun (2. kez seçilebilme olanağından yararlanıp yararlanamayacağı) değerlendirilirken ortaya konulan argümanlardan biri de, önceki norm-sonraki norm ilişkisidir. Sonuç olarak, bu yöndeki görüşümüzün dayanaklarından biri de, aynı döneme ilişkin 2. sorunun (re'sen aday olup olamayacağı) analizinde de, “sonraki norm” argümanıdır.

Özetle, AYM kararı sonrasında yeniden aday olabilme yolu açılan mevcut CB GÜL'ün dahi, milletvekilleri veya partilerce önerilmediği takdirde aday olamaması gibi bir durum ortaya çıkabilir. Özetle, TBMM dışından bir kişi, aday gösterilirse seçime katılabilir; ancak mevcut CB dâhil hiçbir birey, söz konusu önerilme koşulunu sağlayamadığı takdirde aday olamaz ve seçime katılamaz.

ee) 2007-2013 konjonktürü sonrası 2014 CB seçimlerinin 2 yöntem açısından analizi

11. CB adayı A.GÜL'ün seçim süreci öncesi ve esnasındaki tartışma ve gerginlikleri, “Cumhuriyet mitingleri”ni anımsayalım. Ardından, ERDOĞAN-GÜL sürüşmesi sırasında, daha önce muhalefet tarafından “istenmeyen adam” ilân edilen GÜL'ün denge unsuru olarak görüldüğünü de ekleyelim.

AKP grubu veya TBMM'deki 20 üyesi GÜL'ü 12. CB adaylığı için göstermediği takdirde, -GÜL'ün kendisi de re'sen aday olamayacağına göre- ERDOĞAN karşısına GÜL'ü yeniden çıkarma işlevi, kaderin garip bir cilvesi olarak muhalefet partilerine kalabilir. Bunun da çok güçlü bir olasılık olmadığı düşünülürse, mevcut CB GÜL'ü bir sürprizin beklediği tahmin edilebilir.

Zira, Anayasa ve Yasa’da, 20 TBMM üyesi ve % 10’u aşan siyasal partilere yetki tanınırken, ilki açısından “*mevcut TBMM*”ye, ikincisi açısından “*en son yapılan milletvekili genel seçimleri*”ne işaret edilir.

Bu bağlamda, TBMM ve CB seçimleri arasında bir bağ olduğu açıktır. Dolayısıyla, olası seçim tarihlerini anımsamakta yarar var: TBMM genel seçimleri -mevcut TBMM erken seçim kararı alınmadığı takdirde, 2015’te; 12. CB seçimleri ise -mevcut CB istifa vb. nedenlerle makamını boşaltmadığı takdirde- 2014’te yapılacaktır. Sonuç olarak, CB seçimlerinin yeni TBMM seçimlerinden önce yapılması, en güçlü olasılık.

Bu durumda, şu soru karşımıza çıkar: 12 CB seçimlerinde, CB adayı önerme bakımından dengeler nasıl şekillenebilir? Soruyu, her iki alternatif yöntem açısından ayrı ayrı yanıtlayalım:

- **% 10’u aşan partilerce aday gösterilme:** 2011 seçimleri sonucu TBMM’ye giren parti sayısı, 3: AKP, CHP, MHP. Seçimlerdeki baraj oranı (Milletvekili Seçimi Kanunu-MSK, md. 33/1) ve CB Seçimlerinde CB adayı önermede baraj oranı (CSK, md. (md. 7/2, c. 1) aynı: % 10. Dolayısıyla, tek başına aday önerme yetkisine yalnızca bu 3 parti sahip. TBMM’de grubu bulunan diğer parti BDP ise, bağımsız adaylıklar yoluyla grup kurabildiği için, ancak diğer partilerle (TBMM dışından da olabilir) birlikte ortak aday önerebilir veya 2. yolu kullanabilir (20 üye ile önerme). BDP’nin TBMM dışından partilerle ortak aday önerebileceği bir an için kabul edilse dahi, % 6.6’lık oy dilimini diğer partilerle % 10’a tamamlayamayacaktır. Diğer partilerden BDP’ye geçiş, örneğin olağan dışı bir gelişme sonucu üye sayısı itibariyle anamuhalefet konumuna yükselse dahi, son seçimlerdeki baraj esas alındığı için, bu yolu kullanması mümkün olmaz. Bu durumda geriye, TBMM’deki 3 partiden birinin adayını ortak göstermek veya 2. yöntemi kullanmak kalır. Her partinin, yalnızca bir CB adayını tercih edebileceği de unutulmamalı.

- **20 TBMM üyesince aday gösterilme:** 2007 öncesindeki 110 TBMM üyesine karşılık, 2007 değişikliği ile 20 üyenin CB adayı göstermek için yeterli olduğunu yineleyelim. Bu takdirde, TBMM üyeleince önerilebilecek CB adayı sayısı artacaktır: Daha önce en fazla 5 iken (550/110); mevcut kurallara göre, en fazla 27 aday çıkabilir (550/20), geri kalan üyeler ise 20 üyeyi tamamlayamaz. Her TBMM üyesinin, yalnızca bir CB adayını tercih edebileceği de unutulmamalı. Bir diğer önemli etken, mevcut TBMM kompozisyonunda partilerin ağırlığıdır. 09.07.2013 itibariyle, TBMM’nin mevcut 548 üyesinin genel dağılımı şu şekildedir: AKP: 327, CHP: 134, MHP: 52, BDP: 26, Ba-

ğımsız: 5, son olarak kurulan HDP: 4¹⁶⁵. Dolayısıyla, BDP söz konusu sandalyeleri koruduğu takdirde, 20 üyesi ile aday gösterebilir. Ancak, partiler arası ortak aday gösterme ve diğer partilerin veya TBMM üyelerini aday gösterme işlemlerine katılım ve geçişler açısından bir engel bulunmamaktadır. Ayrıca, her partinin ve her TBMM üyesinin yalnızca bir CB adayını tercih edebileceği birlikte dikkate alındığında, partiler aracılığıyla aday gösterme durumunda, ilgili partinin üyelerinin 20 milletvekili ile bir araya gelerek başka bir aday göstermesi de mümkündür. Zira, 1. yöntemde belirleyici olan, TBMM üyelerinin değil, partilerin iradesidir. Son olarak, gerek bağımsızların ve gerekse son kurulan Parti'nin, şu an itibarıyla sırasıyla 5 ve 4'er üyeleri bulunduğundan, ne parti, ne de milletvekilleri yoluyla aday gösteremeyeceği eklenmelidir. Ancak, aday gösterme dönemine dek milletvekilleri sayısındaki artış 20'yi bulduğu takdirde, Anayasa ve Yasa uyarınca bu yetkiyi kullanabileceklerdir.

ee) Diğer bireyler aday olabilir mi?

Soruyu aşamalı olarak irdeleyelim:

- *Her birey, CB adayı olabilir mi?*: Hayır. Genel olarak, CB adaylığının tüm bireyler değil, yalnızca yurttaşlar için tanınması söz konusudur.

- *Her yurttaş, CB adayı olabilir mi?*: Hayır. Genel olarak, CB adaylığı için, parlamenter olma koşullarından daha zor ön koşullar (Any. md. 76 deyimi ile “seçilebilme yeterliliği”) geçerlidir.

- *Her yurttaş, bizzat CB adayı olabilir mi?*: Hayır. Genel olarak, parlamenter olmak için bizzat ve başka bir izin/önerilme koşulu geçerli iken, hemen hemen her ülkede CB adaylığı kişisel irade ve belli iradeler tarafından önerilme ve muvafakat koşullarının gerçekleşmesine bağlanmıştır.

Yukarıdaki 3 soruya verilen “hayır” yanıtı, 1982 Anayasası açısından aynen geçerlidir. CB seçimi için, belirli sayıda milletvekili veya siyasal parti tarafından aday gösterilme zorunluluğunun, demokratik ilkelerle bağdaşmayacağı savunulmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, “aday olma hakkı”, “seçilme hakkı”nın önemli bir parçasıdır. Ancak, Any. md. 76/1 ve 2 uyarınca koşulları sağlayan her yurttaşın aday olabilmesi, yalnızca TBMM üyeliği için güvence teşkil eder: “Yirmibeş yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir”.

¹⁶⁵ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim (e.t.: 18.11.2013, 23:58:06)

Örneğin bir milletvekili, tek başına kendi isteği ve iradesi ile aday olamaz¹⁶⁶. Aynı husus, tutuklu milletvekilleri, TBMM üyesi olmayan diğer kişiler, hatta mevcut CB, kısacası herkes için geçerlidir.

c) Adaylığın kabulü: “Yazılı muvafakat” koşulu (md. 7/3)

CSK md. 7/3’e göre, “Aday gösterilmek kişinin yazılı muvafakatine bağlıdır”. Yazılı olma, aday gösterilen kişinin bu iradeyi kabulünün biçim koşulu olmanın yanı sıra, adaylık başvurusunun zorunlu bir unsurlarından biridir.

Sonuçta, aday gösterme iradesi tek başına bir anlam ifade etmez. Hukuken sonuç doğurabilmesi için, aday gösterilen kişinin de adaylığı kabul etmesi gerekir. Özetle, her iki koşul, birbiri yerine ikame olunabilen (alternatif) koşullar değil, bir arada bulunması zorunlu (kümülatif) koşullardır.

Yazılı olma koşulu, 20 milletvekilince aday gösterme sürecinde de geçerlidir: “*en az yirmi milletvekilinin yazılı teklifi*” (CSK md. 7/1, c. 1). Oysa toplam oyu % 10’u aşan siyasal partilerin ortak aday teklifinde, “*yazılılık*” koşulu öngörülmez (CSK md. 7/2, c. 1).

CSK md. 7’nin gerekçesinde, aday gösterilecek kişinin onayının aranması koşulunun, aday gösterildiği takdirde görevden çekilme yaptırımının bir gereği olduğu vurgulanır¹⁶⁷. Bu konu ise, şimdi inceleyeceğimiz CSK md. 11’de düzenlenmektedir.

d) Adaylığın diğer statülere etkisi

Konu, iki ayrı alt başlıkta incelenebilir: Adaylık öncesi sürdürülen göreve etkisi açısından; sayma yoluyla belirlenen CB adayları, görevlerinden ayrılmış sayılırlar (aa). TBMM üyeliği ve siyasal parti üyeliğine etkisi açısından; adaylığın herhangi bir etkisi yoktur, seçilmenin gerçekleşmesi gerekir (bb).

Sonuç olarak, CB adayı gösterilen ve bunu kabul eden kişi, *adaylığın kesinleştiği* tarihte görevden ayrılmış sayılır; *seçilmenin kesinleştiği* tarihte ise -varsa- TBMM üyeliği ve siyasal partisi ile ilişkisi kesilir. Bu iki hususu ayrı ayrı irdeleyelim:

¹⁶⁶ ACAR & ÇELEBİ, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında ...”, s. 25; YAVUZ, “2007 Anayasa Değişikliğinin ...”, s. 1177.

¹⁶⁷ TBMM, Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu Tasarısı ve ..., s. 7. Ayrıca bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0487.pdf>

aa) Adaylık halinde görevden “ayrılmış sayılma”

Konusu ilişkin hususlar, ayrı ayrı ele alınabilir:

aaa) “Ayrılma” değil, “ayrılmış sayılma”

Adaylık halinde, ilgili görevle ilişkin kesilmesi söz konusudur. Ancak, CSK md. 11/1’de istifa, çekilme, ayrılma vb. değil; açıkça “**görevlerinden ayrılmış sayılma**” madan söz edilir. Dolayısıyla, md. 11/1’in ayrıca bir işlemi gerektirmeyeceği, otomatikman hukukî sonuç doğuracağı açıktır.

İstekte bulunma ve çekilme, farklıdır. Bu farklılık, çekilmenin kabul edilip edilmemesi ile de yakından ilgili olup, genel kural olarak istifa, tek taraflı hukuksal sonuç doğuran bir müessese olarak kabul edilir¹⁶⁸.

bbb) Görevden “ayrılmış sayılanlar” listesi

Kimlerin CB adayı gösterildiğinde görevlerinden ayrılmış sayılacağı, CSK md. 11/1’de sayma yolu ile sınırlı biçimde belirlenir¹⁶⁹. Bazı ibâreler yoluyla (ve benzeri makamlar, vesaire kişiler, gibi) örnekleme yöntemi tercih edilmediği ve ucu açık tutulmadığı için, bunlar dışında kalanlar açısından “**ayrılmış sayılma**”nın söz konusu olamayacağı savunulabilir.

CB adayı gösterilmek, mevcut görevden hukuken ayrılma sonucunu doğurur. İstisnası, ikinci kez aday gösterilen Cumhurbaşkanı, ilk kez aday olan Başbakan, milletvekilleri, bakanlar ve TBMM Başkanı veya aday gösterilen diğer yurttaşlardır. 2972 ve 2839 no.lu Yasa hükümleri birlikte yorumlanmak suretiyle, TBMM Başkanı, Başbakan ve milletvekilleri açısından bir engel bulunmadığı savunulur¹⁷⁰. Diğer bir

¹⁶⁸ Söz konusu durum, milletvekili adaylığı açısından tartışılabilir: “Subay ve astsubayların savaş ve seferberlik hallerindeki ayrılma istekleri hariç olmak üzere, ayrılma hakkını kazanmış olanların, ayrılma istekleri reddedilemez” (MSK md. 19/3, c. 1).

¹⁶⁹ “... hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yüksek öğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeleri, kamu kurumu ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, belediye başkanları ve subaylar ile astsubaylar, siyasi partilerin il ve ilçe yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi üyeleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar, kamu bankaları ile üst birliklerin ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alanlar ...” (CSK, md. 11/1).

¹⁷⁰ “... Başbakan, Bakan ve milletvekilleri, milletvekili genel seçimlerinde ve mahalli idareler seçimlerinde istifa etmeden aday olabildiklerinden, aynı kuralın Cumhurbaşkanı

deyişle, CSK md. 11’de sayılanlar dışında kalan tüm diğer aday yurttaşlar açısından, görevden ayrılmanın gerekmeceği sonucuna varılabilir.

Ayrıca, söz konusu makamlarda bulunan kişilerin ayrılmasının ön-görülmemesi, seçimin sağlıklı işleyişi ve etik ilkeler açısından ayrıca tartışılabilir. Bu yönde eleştiriler, Anayasa değişikliğinin iade gerekçesinde, TBMM-AK Raporu’nda ve TBMM-GK’daki tartışmaların ötesinde, Yasa’nın TBMM-GK’da görüşülmesi sırasında da ileri sürülmüştür¹⁷¹. Ancak, teknik anlamda aynı sonuca ulaşamayabilir. Zira, ilgili görevliler, Anayasa ve Yasa’da sayma yoluyla belirlenenler arasında yer almadığından, adaylık sürecinde sınırlayıcı rol oynayabilecek biçimde genişletici bir yorum yapılmaması gerektiği savunulabilir.

Kaldı ki, bu kişilerden özellikle biri, mevcut CB’nin görevden çekilmesinin gerekmemesi, esasen bir başka anayasa normundan kaynaklanan zorunlulukla da uyumludur. Zira, 1982 Any. md. 102/4’e göre, *“Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder”*.

Dolayısıyla, mevcut CB, görevden çekilmiş sayılanlar listesinde yer almadığı gibi, aynı kişiye üstelik *“göreve devam etme”* görevi yükleyen emredici bir norm (Any. md. 102/4) söz konusudur. Benzer bir hüküm, CSK md. 4/4’te de tekrarlanır: *“Yeni seçilen Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder”*.

Tartışmanın temelinde yatan kural ve argümanların ortak amacı ise, *“devlet işlerinin sürekliliği”* ilkesidir¹⁷².

ccc) Görevden ayrılma zamanı

Altı çizilmesi gereken bir diğer nokta, görevden ayrılma anının belirlenmesidir. CSK md. 7’nin gerekçesindeki ifade, bu konuda kafa

kani seçimlerinde uygulanması mümkündür”. **KAHRAMAN**, “Cumhurbaşkanının Halk Tarafından ...”, s. 283.

¹⁷¹ Atilla KART: “... kamu görevlilerinin aday olması hâlinde istifa etmeleri esasını getiriyoruz. Tamam, doğru bir düzenleme. E, peki, bu kamu görevlileri yanına Başbakanı ... Cumhurbaşkanını ... Meclis Başkanını ... bakanları niye eklemiyoruz? / ... O devlet nüfuzunun kullanılması, başlı başına o kişiler lehine nüfuz suistimali yoluyla haksız kazanımlar sağlamaz mı? Devlet imkânlarının propaganda aracı olarak kullanılmasının yolunu açmaz mı? ... Neden serbest bir yarışın olmasından korkuyorsunuz?”. **TBMMTD**, T. 18.01.2012, s. 22.

¹⁷² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **SEZER**, Abdullah, “ ‘Devlet İşlevlerinin Sürekliliği’ İlkesi Ekseninde 1982 Anayasal Kurumlarının Analizi”, *MtÜHFD: Prof. Dr. Aydın Aybay’a Armağan*, 2007, C. 2., ss. 255-302.

karışıklığına meydan verecek niteliktedir¹⁷³. Görevden ayrılma ânını belirlemek için, md. 11/1'e bakmak gerekir.

Buna göre, sayılan kişiler, aday gösterildikleri ya da adaylığı kabul ettikleri tarihte değil, **“aday listesinin kesinleştiği tarih itibarıyla”** görevlerinden ayrılmış addedileceklerdir. Aynı md. son c. hükmüne göre, **“bu durum Yüksek Seçim Kurulunca aday gösterilenin bağlı bulunduğu bakanlığa veya kuruma derhal bildirilir”**.

ddd) Seçilememe halinde “göreve dönme”

CSK md. 11/2'ye göre, CB adayı gösterilen memurlar ve diğer kamu görevlileri, adaylığı veya seçimi kaybetmeleri hâlinde, YSK'ca CB seçim sonuçlarının ilânını izleyen 1 ay içinde başvurdukları takdirde, eski görevlerine veya kazanılmış hak aylık derecelerindeki başka bir göreve dönebilirler.

Ne var ki, md. 11/1'de sayılanlardan bir kısmı, göreve dönüş açısından ayrı tutulur: **“... yüksek mahkeme üyeleri, hâkimler, savcılar ve bu meslekten sayılanlar ile subay ve astsubaylar hariç olmak üzere, ...”** (CSK, md. 11/2).

eee) Milletvekili adaylığı ve CB adaylığı açısından temel farklar

CSK md. 11 ve MSK md. 18'de sayılanlar, aynı kişilerdir. Bir niteleme hariç¹⁷⁴, her iki kuralın içeriği aynıdır. Oysa ki, CB seçimi açısından görevden çekilmiş sayılma zamanı, adaylığın kesinleşmesini gerektirir. Zira CSK md. 11/1'de, **“aday listesinin kesinleştiği tarih itibarıyla görevlerinden ayrılmış sayılırlar”**.

Milletvekili adaylığı açısından ise, Any. md. 76/son'a göre, md'de sayılan kişiler, **“görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler”**. MSK md. 18'de de benzer, fakat nüanslı bir ibâre tercih edilir¹⁷⁵.

¹⁷³ “... kişinin muvafakati olmaksızın aday gösterilmesi mümkün değildir. Zira ... aday gösterilen Devlet memurları ve diğer kamu görevlileri aday gösterildikleri tarihten itibaren görevlerinden ayrılmış sayılacakları hükme bağlanmaktadır”. **TBMM**, Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu Tasarısı ve ..., s. 7. Ayrıca bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/11-0487.pdf>

¹⁷⁴ MSK md. 18'de 2 ayrı yerde geçen **“aday olmak isteyen”** nitelemesi, CSK md. 11'de yer almaz.

¹⁷⁵ “...görevlerinden ayrılma isteğinde bulunmadıkça adaylıklarını koyamazlar ve aday gösterilemezler” (Değişik md: 08.04.2010-5980/md. 29).

Özetle genel kural¹⁷⁶, milletvekili adaylığında görevden çekilme/ayrılma adaylık iradesinden önce; CB adaylığında ise, ancak adaylığın kesinleşmesi halinde ve “otomatikman” gerçekleşir.

Öte yandan, CB adaylığında göreve dönme, “... yüksek mahkeme üyeleri, hâkimler, savcılar ve bu meslekten sayılanlar ile subay ve astsubaylar”a (CSK, md. 11/2); milletvekilliğinde ise, yalnızca “subay ve astsubaylar”a kapalıdır (MSK md. 19/3, c. 3).

bb) Adaylık halinde TBMM üyeliği ve siyasal parti ile ilişkinin kesilmemesi

Bir önceki başlıkta, adaylıkla birlikte bazı görevlerden çekilme durumu değerlendirilmişti. Oysa, aynı husus, TBMM üyeliği ve parti bağının kesilmesi açısından geçerli değildir.

Zira, -varsa- partisi ile ilişkinin kesilmesi için, “aday gösterilme” yeterli olmayıp, “seçilme”nin gerçekleşmesi gerekir. Nitekim, Any. md. 101/4’e göre, “Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile **ilişigi kesilir** ve [TBMM] üyeliği **sona erer**”. Aynı hüküm, CSK md. 4/5’te de yer alır.

§ VI. SONUÇLAR & ÖNERİLER

Çalışma, sonuçlar (A) ve önerilerle (B) noktalanacaktır.

A. Sonuçlar: Eleştiri-yorum

Yazıda ulaşılan başlıca sonuçları, güncel gelişmeler eşliğinde yorumlayabiliriz:

- 2007 CB seçimlerindeki başarısızlığı **telâfi** etmek ve süreçte engelleyici rol oynayan AYM’ye **tepki** amacıyla Anayasa değiştirilerek, CB seçme yetkisi, TBMM yerine halka tanınmıştır. Değişiklik, bir tür “**hukuk yoluyla rövanş**” örneği sayılabileceği gibi, -her ne kadar katılmasak da- AKP gizli ajandasının ilk maddesi “**başkanlık rejimi**”ne hazırlığın önemli bir adımı olduğu yönünde yaygın bir kanı da oluşmuştur.

- Yanı sıra, “367 kararı”na tepki olarak TYS açısından 1/3 oranını belirginleştiren 2007 Anayasa değişikliği, gerekse “güçleştirici veto” savını reddeden 2007/68 karar sayılı AYM kararı, AYM’nin yetkisini daraltma işlevi görmüştür. Söz konusu iki gelişmenin, bir yandan TBMM’nin süreçlerini kolaylaştırması nedeniyle “**rasyonalize parlamenter rejim**”; öte yandan TBMM-AYM çatışmasında TBMM’nin “tü-

¹⁷⁶ TBMM üyeliği açısından istisnası, seçim kurullarındaki görevliler olup, adaylıklarını koymadan önce değil, adaylığı tercih etmeleri durumunda çekilmeleri hükme bağlanır (MSK md. 17).

rev kurucu iktidar” sıfatı yardımı ile bir adım öne geçmesi açısından **“mekanist anayasa anlayışı”** kavramları ile yakın ilişkili olduğu kanı-sındayız. AYM’nin söz edilen kararına katılmakla birlikte, sonrasında yaşanan gelişmelerin, 2013 Türkiye’inde dahi taraftar bulan **“genel iradenin yanılmazlığı teorisi”** ve çoğunlukçu demokrasi ekseninde sıkı-sıp kalan **“millet iradesi”** kavramı ile uyumlu olduğunu belirtebiliriz.

- Başlıca eleştirimiz, 2007 Anayasa değişikliği ile TBMM’den halka aktarılan CB seçme yetkisinin yasal temeline ilişkin boşluğun bir an önce doldurulması gerekirken, başkaca konulara öncelik verilmesidir. Söz konusu girişimlerin -başta 2008 değişikliği olmak üzere- bazılarının başarısızlıkla sonuçlandığını, ilgili CSK’nın ancak 4 yıl 7 ay sonra çıkarılabildiğini, mevcut CB GÜL’ün somut durumuna ilişkin hukukî problemlerin söz konusu yasama işlemindeki gecikme nedeniyle polemiklere dönüşerek, ülkede sunî gündem yarattığını da ekleyelim.

- AYM’nin 2012/96 kararı ile, Yasa’nın bir hükmünün (GM 1) iptal edildiğini, mevcut CB açısından görev süresi 7 yıl olarak belirlenerek bu yöndeki tartışmalara son noktanın konulduğunu, mevcut ve halen hayatta olan önceki CB’ler açısından 2. kez seçilebilme yolunun açıldığını da anımsatalım.

- Gerek 2007’de değiştirilen Anayasa md. 101-102, gerekse 2012’de yürürlüğe konulan CSK md. 7’nin, seçim dönemi yaklaştıkça, önceden tahmin edilemeyen bazı tartışmaları doğurma potansiyeli taşıdığı sonucuna varılmaktadır.

- Bu açıdan başlıca sorunlar, incelemede tartışılmıştır: Adaylık sürecinin bazı aşamaları açısından yer yer boşluklar olması; partilerin aday göstermesi için belirlenen % 10’luk barajın, aynı orandaki ulusal seçim barajı ile birleştiğinde adaletsizliği derinleştirmesi; halka inisiyatif tanınmamış olması; 2007’ye dek TBMM üyeleri re’sen CB adayı olabilirken, bu olanağın Anayasa değişikliği ile tıkanmış olması; bu bağlamda 2. kez **“aday gösterilme hakkı”** AYM kararıyla teyid edilen mevcut CB GÜL’ün **“re’sen aday olamama durumu”**; görevden ayrılmış sayılacaklar listesi açısından yaşanan tartışmalar; ... vb.

B. Öneriler: Olasılık-çözüm

Yazıda değinilen önerilerden en önemli 3 husus, kısaca özetlenebilir:

- CB adayı gösterme yetkisi açısından: Başlıca 3 olasılığa değinilebilir:

- ✓ **Alternatif öneri-1: Siyasal partiler ve TBMM üyelerince aday gösterilme zorunluluğunun tamamen kaldırılması:** Durumu anayasal ölçütlere uyan tüm bireylere re’sen başvuru yolunun açılması önerileri, **“aday enflasyonu”**na yol açabileceği için, çekince ile yaklaşıyoruz.

- ✓ **Alternatif öneri-2: Barajın düşürülmesi:** % 10’u tek başına aşamayan partilerin bağımsız CB adayı önerememesi, sınırlayıcı işlev

görür. Daha önce paylaştığımız gerekçeler çerçevesinde baraj, örneğin, % 5'e düşürülebilir(di).

✓ **Alternatif öneri-3: Belli sayıda yurttaş veya seçmen imzası ile aday olma:** Özellikle önemsedığımız öneridir. Daha önce de değinildiği üzere, birçok örnek mevcuttur. Halka aday önerme olanağı tanınması, “ileri demokrasi” iddiası açısından tutarlı olur(du).

• Mevcut CB'nin adaylığı açısından: Başlıca 2 olasılığa değinilebilir:

✓ **Alternatif öneri-1:** Mevcut CB'nin 2. kez seçilebilmesi açısından ortaya çıkabilecek tüm sorunlarda, hangi kural CB'nin lehine ise, önceki veya sonraki olduğuna bakılmaksızın- tercih edilmesi ve uygulanması düşünülebilir. Ancak bu öneriyi, -daha önce de gerekçelendirdiğimiz üzere- benimsemiyoruz.

✓ **Alternatif öneri-2:** Bu tür sorunlarda, AYM kararındaki yorumdan yararlanılması ve 2007 Anayasa değişikliği sonrası geçerli Anayasa ve Yasa kurallarının uygulanması gerektiği kanısındayız.

• Yasa'da düzeltilmesi gerekenler açısından: Başlıca 2 olasılığa değinilebilir:

✓ **Alternatif öneri-1:** Aynı kurallarla seçime gidilmesi tercih edilebilir.

✓ **Alternatif öneri-2:** Bazı kuralların yaratabileceği sorunların önüne geçilebilmesi için, gözden geçirme işlemi önerilir. Kanımızca, bazı hükümler ciddi tartışmaya yol açabilir. Bunlar içinde, seçim sürecinin aşamaları düzenlenirken yapılan ve esasa doğrudan etkisi olmayan teknik hatalar olduğu gibi (“plebisit” yerine “referandum” sözcüğünün tercihi), uygulanacak koşulların doğması hâlinde yeni CB'nin meşruiyetini gölgeleyebilecek sorunlar da yaşanabilir (2. turda tek aday kalması durumunda, yarışmacı bir süreç içeren seçimin gerçekleşmemesi). Öte yandan, seçime katılımın düşük düzeyde kalması hâlinde, seçim sonrası yeni CB'nin meşruiyetinin sorgulanacağı dikkate alınarak, siyasal rejim arayışlarının gündeme yeniden oturacağını tahmin etmek, çok zor olmasa gerek.

KAYNAKÇA¹⁷⁷

“İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçimi Yasası”.
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2013611_yasalar.pdf

ACAR, Ali & ÇELEBİ, Mustafa Burak, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Makamının Önemi ve 2007 Yılı Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Abdullah Gül’ün Görev Süresi Tartışmaları”, *SÜİİBFSEAD*, Y. 12, S. 23, Nisan 2012, ss. 1-33.
http://www.iibf.selcuk.edu.tr/iibf_dergi/dosyalar/341360668750.pdf

ADALET BAKANLIĞI, *AB Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları*, Adalet Bakanlığı Yay., Ankara, 2011.

ALDIKAÇTI, Orhan, *Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı*, İstanbul, 1960.

ARMAĞAN, Servet, “Günümüzde Bazı Müslüman Devlet Anayasaları ve Tipik Özellikleri”, *Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu’na Armağan*, Beta Yay., Ekim 1999, ss. 1087-1104.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Proje Hâlinde)* 1339-1342, Tıpkı basım, Kentbank’ın Cumhuriyet’in 75. Yılı Armağanı, 1. Bs., Boyut Matb., İstanbul, Ekim 1998.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Ek Kitapçık: Temel Kuruluş Yasası: Türkiye Cumhuriyeti İlk Anayasa Taslağı: Türkçeleştirilmiş Metin (Taslak halindedir)*, 1. Bs., Boyut Matb., İstanbul, Ekim 1998.

AYGÜN, Esin, *Yazılı Basın Haber Söylemlerinde Cumhuriyet Mitinglerinin Sunumu*, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, 2011. http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6213/esin_aygun_tez.pdf?show

BARIN, Taylan, *Uzlaşma Yolunda: Komisyon’un Uzlaştığı Maddeler ve Anayasa*, SETA Analiz, S. 71, Ankara, Ağustos 2013. http://file.setav.org/Files/Pdf/20130904175424_uzlasmayolunda_enson.pdf

BİLGİN, Murat (Haz.), *Çeşitli Ülke Anayasalarında Seçimlere İlişkin Hükümler*, TBMM-AM Yay., Kasım 2011. https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/secimlere_iliskin_hukumler.pdf

BLACK, Henry Campbell, *Black’s Law Dictionary*, 2nd Ed., St. Paul, Minn., West Publishing Co., 1910.

¹⁷⁷ Diğer kaynaklar: TBMM Tutanak Dergisi, Resmî Gazete, Ceride-yi Resmîye, Düstur, AYM Kararlar Dergisi, vb.

COTTRELL, Jill & **DHUNGEL**, Surya, *A Glossary of Constitutional Terms (English-Nepali)*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) Publ., 2007.

DUMAN, İlker Hasan, *1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı*, 2. Bs., İstanbul, 1998.

ERDİL, Kürşat & **KESKİNSOY**, Ömer, "Cumhurbaşkanının Görev Süresi", *ABD*, Y. 68, S. 2010/1, ss. 253-258. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2010-1/2010-1-keskinsoy.pdf>

EROĞUL, Cem, "2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler", *AÜSBFD*, C. 62, S. 3, 2007, ss. 167-181. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/931/11615.pdf>

EROĞUL, Cem, *Anayasayı Değiştirme Sorunu (Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi)*, AÜSBF. Yay., Sevinç Matb., Ankara, 1974.

ESEN, Selin & **YÜCEL**, Bülent (Ed), *Türk Anayasa Hukuku*, Anadolu Üniversitesi AÖF Yay., Eskişehir, Temmuz 2012.

ESEN, Selin, "Türkiye'de Cumhurbaşkanının Doğrudan Halk Tarafından Seçilmesinin Siyasal Sisteme Olası Yansımaları", *Mümtaz Sosyal'a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2009, ss. 249-279.

GOLDER, Matt, "Democratic Electoral Systems Around the World, 1946-2000", *Electoral Studies*, Vol. XXIV, 2005, pp. 103-121.

GÖZLER, Kemal, "Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Görev Süresi Ne Kadardır ve Bu Görev Süresi Kanunla Belirlenebilir mi?", *Terazi*, Y. 7, S. 66, Şubat 2012, ss. 36-50. <http://www.anayasa.gen.tr/gorev-suresi.pdf>

GÖZLER, Kemal, "Cumhurbaşkanlarının Seçimi: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", *Terazi*, Y. 2, S. 9, Mayıs 2007, ss. 19-29. <http://www.anayasa.gen.tr/cb-secim.htm>

GÖZLER, Kemal, "Yorum İlkeleri", *Kamu Hukukçuları Platformu Toplantısı*, (Ankara, 29.09.2012), ss. 1-71. <http://www.anayasa.gen.tr/yorum-ilkeleri.htm>

GÖZLER, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C. I, 1. Bs., Ekin Yay., Bursa, Haziran 2011.

GÖZLER, Kemal, *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*, 1. Bs., Ekin Yay., Bursa, 2001.

KABOĞLU, İbrahim Özden, "CB Görev Süresi: 5 Yıl mı, 7 Yıl mı?", *BirGün*, 22.12.2011.

KABOĞLU, İbrahim Özden, "Cumhurbaşkanlığı Seçimi (2)", *BirGün*, 10.01.2007.

KABOĞLU, İbrahim Özden, “Çifte Kavrulmuş Demokrasi”, *BirGün*, 16.05.2007.

KABOĞLU, İbrahim Özden, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 8. Bs., Legal Yay., Ekim 2012.

KAHRAMAN, M., “Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi ve Cumhurbaşkanı Seçim Kanunu”, *SÜİİBFSEAD*, Y. 12, S. 23, Nisan 2012, ss. 263-287. http://www.iibf.selcuk.edu.tr/iibf_dergi/dosyalar/291360670347.pdf

KAHRAMAN, Mehmet, “Fonksiyonları İtibariyle Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Tartışmaları”, *DÜSBD*, S. 19, Aralık 2007, ss. 149-166. <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/19/8.pdf>

KAHRAMAN, Mehmet, *Türk Anayasa Hukukunda Cumhurbaşkanlığı*, Çizgi Yay., Konya, 2012.

KANADOĞLU, Sabih, “AKP Tek Başına Seçemez, ” *Cumhuriyet*, 26.12.2006, s. 8.

KARACAN, Ali İhsan, “Köşk Seçiminde Anayasadaki Püf Nokta”, *Dünya*, 01.12.2006, s. 20.

KERSE, Ahmet, *Türkiye’de 1961 Anayasası’na Göre Cumhurbaşkanı*, Doktora Tezi, İstanbul, 1963.

LIJPHART, Arend, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, New Haven & London, 1999.

MADDEX, Robert L., *Constitutions of the World*, 3rd ed., A Division of Congressional Quarterly Inc., Washington D.C., 2008.

MEYSON-RENOUX, Catherine, *Lexique Droit Constitutionnel (Français-Turc/Turc-Français): Anayasa Hukuku Sözlüğü*, (Çev. **YILMAZ**, Didem), 1. Bs., Özal Basımevi, İstanbul, 2005.

ÖZBUDUN, Ergun vd., *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*, 12.09.2007. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5515/6194.pdf>

ÖZDEMİR, Hikmet, *Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri*, 1. Bs., Remzi Yay., İstanbul, 2007.

ÖZGİŞİ, Tunca, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara, 2012.

ROBBERS, Gerhard (Ed.), *Encyclopedia of World Constitutions*, Facts on File, Inc., An Imprint of Infobase Publishing, New York, 2007.

SEVİNÇ, Murat, “Güncel Gelişmelerin Işığında, 1982 Anayasası’na Göre Cumhurbaşkanı”, *AÜSBFD*, C. 57, S. 2, 2002, ss. 109-137. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/466/5333.pdf>

SEZER, Abdullah (Der.), *Ulusal-üstü Belgeler ve Önceki Anayasalarla Karşılaştırmalı & Gerekçeli & Açıklamalı 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve İlgili Mevzuat*, 1. Bs., Beta Yay., İstanbul, Şubat 2004.

SEZER, Abdullah “2002 Anayasa Değişikliklerinin Analizi: ‘Ülke İnsanın İhtiyaçları’ mı, ‘İktidar Partisinin Amaçları’ mı, ‘Müstakbel Başbakanın Geleceği’ mi?”, *HAD*, MÜHF Yay., 2007, C. XIII., S. 3-4, ss. 83-101.

SEZER, Abdullah, “ ‘Devlet İşlevlerinin Sürekliliği’ İlkesi Ekseninde 1982 Anayasal Kurumlarının Analizi”, *MtÜHFD: Prof. Dr. Aydın Aybay’a Armağan*, C. 2., 2007, ss. 255-302.

TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 4. Bs., YKY-Yapı Kredi Yay., İstanbul, Aralık 1999.

TAVAŞ, İbrahim Halil, “Türk Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Seçimi”, *Yasama*, S. 5, Nisan-Mayıs-Haziran 2007, ss. 27-56. http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2007/sayi5/Turk_Anayasalarinda_Cumhurbaskani_Secimi.pdf

TEMİZTÜRK, Hakan, “Türkiye’de Ordunun Siyasete Müdahale Gelenegi ve Basın: 27 Nisan 2007 Muhtırasından Önce ve Sonra”, *EÜİFD*, Ocak 2009, C. 1, S. 1, ss. 6-26. <http://www.erciyes-akademia.com/ocak2009.pdf>

The Constitution of Finland (Unofficial Translation), Ministry of Justice, Finland, 11 June 1999. <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>

ULUSAHİN, Nur. “Cumhurbaşkanı Seçiminin Düşündürdükleri ve da Hukukun Siyasallaşması”, *ABD*, Y. 65, S. 2, Bahar 2007, ss. 23-28. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2007-2/1.pdf>

ULUŞAHİN, Nur, “Türkiye’de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler”, *HİAD*, C. 3, S. 1, 2011, ss. 29-38. http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_HIA/arsiv/2011/04nur_ulusahin.pdf

YAVUZ, Bülent, “2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları”, *GÜHFD*, C. 12, S. 1-2, 2008, ss. 1173-1214. http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_45.pdf

YAVUZ, K. Halûk, *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, 1. Bs., Seçkin Yay., Ankara, Haziran 2000.

YOZGAT, Fazıl & **ZABUN**, Sezgin, “Seçim Sistemleri ve Uygulamaları”, *CÜİİBFD*, C. 10, S. 2, 2009, ss. 73-91.